

**KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
PANEVĖŽIO TECHNOLOGIJŲ IR VERSLO FAKULTETAS**

Ieva Žukauskaitė-Gustė

AKADEMINIO JAUNIMO VERSLUMO UGDYMO MODELIS

Baigiamasis magistro projektas

Vadovas

Doc. dr. Nida Kvedaraitė

PANEVĖŽYS, 2016

**KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
PANEVĖŽIO TECHNOLOGIJŲ IR VERSLO FAKULTETAS**

AKADEMINIO JAUNIMO VERSLUMO UGDYMO MODELIS

Baigiamasis magistro projektas
Vadyba (kodas 621N20010)

Vadovas

(parašas) Doc. dr. Nida Kvedaraitė
(data)

Recenzentas

(parašas)
(data)

Projektą atliko

(parašas) Ieva Žukauskaitė-Gustė
(data)

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
PANEVĖŽIO TECHNOLOGIJŲ IR VERSLO FAKULTETAS

(Fakultetas)

Ieva Žukauskaitė-Gustė

(Studento vardas, pavardė)

Vadyba, 621N20010

(Studijų programos pavadinimas, kodas)

„Akademinių jaunimo verslumo ugdymo modelis“

AKADEMINIO SAŽININGUMO DEKLARACIJA

20 16 m. gegužės 24 d.
Panevėžys

Patvirtinu, kad mano, **Ievos Žukauskaitės-Gustės**, baigiamasis projektas tema „Akademinių jaunimo verslumo ugdymo modelis“ yra parašytas visiškai savarankiškai ir visi pateikti duomenys ar tyrimų rezultatai yra teisingi ir gauti sąžiningai. Šiame darbe nei viena dalis nėra plagijuota nuo jokių spausdintinių ar internetinių šaltinių, visos kitų šaltinių tiesioginės ir netiesioginės citatos nurodytos literatūros nuorodose. Įstatymų nenumatytų piniginių sumų už šį darbą niekam nesu mokėjęs.

Aš suprantu, kad išaiškėjus nesąžiningumo faktui, man bus taikomos nuobaudos, remiantis Kauno technologijos universitete galiojančia tvarka.

(vardą ir pavardę įrašyti ranka)

(parašas)

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETO

PANEVĖŽIO TECHNOLOGIJŲ IR VERSLO FAKULTETO

Ekonomikos ir verslo katedra

TVIRTINU
Katedros vedėja
Nida Kvedaraitė

BAIGIAMOJO PROJEKTO UŽDUOTIS

Diplomantui **Ievai Žukauskaitei-Gustei**

Baigiamajo projekto tema (lietuvių kalba)	Akademinio jaunimo verslumo ugdymo modelis
---	--

Baigiamajo projekto tema (anglų kalba)	Model of Entrepreneurship Education for Higher School Students
--	--

Irišto baigiamajo projekto pateikimo į Ekonomikos ir verslo katedrą terminas iki 2016 m. gegužės 24 d.

Duomenys baigiamajam projektui	<u>pirminiai ir antriniai šaltiniai baigiamajo projekto tematika</u>
--------------------------------	--

Baigiamajo projekto turinys (išvardinti pagrindinius klausimus/uždavinius, kurie turi būti atskleisti baigiamajame projekte)

1. Išnagrinėti verslumo teorinius aspektus (verslumo ir verslininkystės sampratas, verslumo kompetencijos „portfelį“, verslumą lemiančius veiksnius).
2. Išanalizuoti akademinio jaunimo verslumo ugdymą teoriniame kontekste (verslumo ugdymo sampratą bei akademinio jaunimo verslumo ugdymo metodus).
3. Identifikuoti akademinio jaunimo verslumo ugdymo instrumentus nacionaliniuose bei ES jaunimo politiką ir verslumo ugdymą reglamentuojančiuose dokumentuose.
4. Ištirti akademinio jaunimo verslo patirties ir jų verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose raišką.
5. Parengti akademinio jaunimo verslumo ugdymo modelį.

Vadovas	doc. dr. Nida Kvedaraitė
	<i>(parašas, pareigos, vardas, pavardė)</i>

Užduotį gavau:	Ieva Žukauskaitė-Gustė
	<i>(studento parašas, vardas, pavardė)</i>

2016 m. balandžio 15 d.

Žukauskaitė-Gustė, Ieva. Akademinio jaunimo verslumo ugdymo modelis. *Magistro* baigiamasis projektas / vadovas doc. dr. Nida Kvedaraitė; Kauno technologijos universitetas, Panevėžio technologijų ir verslo fakultetas.

Mokslo kryptis ir sritis: vadyba, socialiniai mokslai.

Reikšminiai žodžiai: *akademinis jaunimas, verslumas, verslumo kompetencija.*

Panevėžys, 2016. 88 p.

SANTRAUKA

Mokslinėje erdvėje visuotinai pripažįstama, kad užimtumas ir verslininkystė yra vieni iš svarbiausių veiksnių, įtakojančių pokyčius šalies ekonomikoje, nors Lietuvoje savisamos problematikoje atliktų tyrimų rezultatai rodo, kad lietuviai skirtingai nei kiti Europos piliečiai labiausiai akcentuoja savo verslumo gebėjimų bei įgūdžių trūkumą. Tai rodo, kad verslumo ugdymas yra vienas iš svarbiausių procesų, kurio kokybiškas užtikrinimas ugdant jauną žmogų yra laikomas siekiama, galinčia praturtinti ne tik jaunimą, bet ir visuomenę.

Darbo objektas – akademinio jaunimo verslumo ugdymas. *Darbo dalykas* – akademinio jaunimo verslumo ugdymo modelis. *Darbo tikslas* – išanalizavus akademinio jaunimo verslumo ugdymo galimybes teoriniame ir praktiniame kontekstuose, sukonstruoti akademinio jaunimo verslumo ugdymo modelį. Siekiant užsibrėžto tikslo, darbe keliami šie *uždaviniai*: išnagrinėti verslumo koncepcines prielaidas; išanalizuoti akademinio jaunimo verslumo ugdymo teorinius aspektus; ištirti akademinio jaunimo verslumo ugdymo galimybes Lietuvos aukštosiose mokyklose; sukonstruoti akademinio jaunimo verslumo ugdymo modelį. *Darbo metodika*, padėjusi išspręsti minėtus uždavinius, susideda iš mokslinės literatūros, statistinės tyrimo duomenų ir kokybinės turinio dokumentų analizės, anketinės apklausos.

Mokslinės literatūros analizė atskleidė, kad verslumo sampratą, reikšmę bei svarbą šiuolaikiniame globaliame pasaulyje nagrinėja ne tik mokslininkai, bet ir naujosios ekonomikos teorijos, įvairūs Europos Sąjungos dokumentai, kuriuose verslumas yra apibrėžiamas kaip gebėjimai; įgimtos ir įgytos savybės; galimybių ieškojimas/išnaudojimas ir verslo idėjos kūrimas/įgyvendinimas. Tuo tarpu verslininkystė suvokiama kaip procesas; galimybės/galimybių atpažinimas bei naujų veiklos sričių ieškojimas ir kūrimas. Verslumo kompetencijos „portfelį“ sudaro: vadybinė, asmeninė, socialinė ir profesinė kompetencijos, o esminiai individo verslumą lemiantys veiksniai yra išoriniai (socialiniai ir ekonominiai) ir vidiniai (asmeninės savybės, saviraiška ir savirealizacija, finansinė nauda, verslo iniciatyvos ir veiklos veiksniai, nepasitenkinimas turimu darbu, nepriklausomybės siekis bei pripažinimo siekis). Verslumo ugdymas teoriniame kontekste yra apibrėžiamas kaip gebėjimų steigti ir plėtoti nuosavą verslą įgijimas; verslumo ugdymo sistema ir tapimo verslininku ugdymo būdai, o reikšmingiausi akademinio jaunimo verslumo ugdymo metodai yra mokymasis per patirtį, atvejo analizė, mokymasis bendradarbiaujant, mokymasis sprendžiant problemas ir verslo įmonės imitavimas.

Teisės aktų, susijusių su verslumo ugdymu ir jaunimo politiką reglamentuojančių nacionalinių ir ES dokumentų kokybinis tyrimas atskleidė, kad aukštųjų mokyklų studentų verslumo ugdymui yra siūlomi šie reikšmingiausi instrumentai: projektai, verslo inkubatoriai, neformaliojo verslumo ugdymo programos, „Erasmus“ jauniems verslininkams ir mentorystės programa. Akademinio jaunimo verslo patirties ir jų verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose raiškos tyrimas atskleidė, kad didžioji dalis Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų šiuo metu nėra įsitraukę į darbo rinką, bet jaučia poreikį imtis nuosavo verslo, nes siekia sukurti darbo vietą sau ir kitiems bei užsiimti mėgstama veikla. Esminės verslaus žmogaus savybės, akademinio jaunimo nuomone, yra kūrybiškumas ir galimybių pastebėjimas, o svarbiausi jų verslumą skatinantys veiksniai yra: išoriniai – ekonominiai, vidiniai – finansinė nauda. Labiausiai išvystyta akademinio jaunimo tarpe yra socialinė kompetencija, o Lietuvos aukštosiose mokyklose studentų verslumas yra ugdomas pasitelkiant mokymosi bendradarbiaujant metodą bei dalyvavimo įvairiuose projektuose verslumo ugdymo instrumentą. Remiantis mokslinės literatūros analize, kokybinio ir kiekybinio tyrimo rezultatais, sukonstruotas originalus akademinio jaunimo verslumo ugdymo modelis, kuris yra reikšmingas ne tik teorine, bet ir praktine prasme, nes sudaro galimybes praktiškai pasirinkti formalus verslumo ugdymo metodus bei neformaliojo verslumo ugdymo instrumentus, siekiant ugdyti atitinkamas akademinio jaunimo verslumo kompetencijas dedamąsias.

Žukauskaitė-Gustė, Ieva. Model of Entrepreneurship Education for Higher School Students: *Master's thesis in Management / supervisor assoc. prof. Nida Kvedaraitė. Panevėžys Faculty of Technologies and Business, Kaunas University of Technology.*

Research area and field: Management, Social Sciences.

Keywords: *academic youth, entrepreneurship, the competence of entrepreneurship.*

Panevėžys, 2016. 88 p.

SUMMARY

It is generally admitted in the scientific environment that employment and entrepreneurship are the most important factors that precondition the changes in the national economy. However, the results of the research in the sphere of self-employment in Lithuania suggest that Lithuanians, unlike other European citizens, emphasize the shortage of their entrepreneurial abilities and skills. This shows that developing entrepreneurship is one of the most important processes, and the assurance of its quality while educating a young person is considered to be an aspiration that can enrich not only young people themselves, but also the society.

The subject of the research is developing entrepreneurship of the academic youth. *The object of the thesis* is the model of developing entrepreneurship of the academic youth. *The aim is* to analyze the opportunities of the development of the entrepreneurship of the academic youth in theoretical and practical contexts, and design a model of developing entrepreneurship of the academic youth. In order to achieve this aim, the following objectives have been set: to study conceptual assumptions of entrepreneurship; analyze theoretical aspects of developing the entrepreneurship of the academic youth; investigate the opportunities of developing the entrepreneurship of the academic youth in Lithuanian institutions of higher education; and design a model of developing the entrepreneurship of the academic youth. *The methodology of the thesis*, which has helped carry out the objectives mentioned above, includes the study of scientific references, the statistical analysis of the research data, the qualitative content analysis of documents, and a questionnaire survey.

The study of scientific references revealed that the concept of entrepreneurship, its meaning and significance in today's globalized world is being investigated not only by scientists, but also by new economic theories, and various documents of the European Union. Entrepreneurship is defined as an ability; innate and acquired features; searching for opportunities/making full use of them and generating business ideas/implementing them. Entrepreneurship is also perceived as a process; identifying an opportunity / opportunities as well as searching for and creating new areas of activities. The portfolio of entrepreneurial competences includes managerial, personal, social and professional competences. The essential individual determinants that predetermine entrepreneurship may be external (social and economic) and internal (personal features, self-expression and self-realization, financial rewards, business initiatives and operational factors, dissatisfaction with the job available, pursue of independence and recognition). In the theoretical context, the development of entrepreneurship is defined as the acquisition of the abilities to set up and develop one's own business; the system of developing entrepreneurship and the techniques of training an entrepreneur. The most significant methods of developing the entrepreneurship of the academic youth are learning through experience, case studies, cooperative learning, learning by problem solving and simulation of business enterprises.

The qualitative study of the legislation related to the development of entrepreneurship and the national and EU documents that regulate youth policy revealed that the students of higher education institutions are offered the following significant instruments to develop entrepreneurship: projects, business incubators, non-formal entrepreneurship programmes, Erasmus for young entrepreneurs and the mentoring programmes. The study of the entrepreneurial experience of the academic youth as well as the development of entrepreneurship in Lithuanian institutions of higher education revealed that the majority of students of higher education institutions in Lithuania are not currently involved in the labour market, but they feel the need to take their own business because they strive to create jobs for themselves and others, and engage in their favourite occupation. According to academic young people, the most significant features of a businessperson are creativity and the ability to notice opportunities, while the main driving factors of their entrepreneurship are external, economic, and internal, financial gain. The most developed among academic young people is the social competence, and the entrepreneurship of Lithuanian students of higher education institutions is fostered through cooperative learning method and using the instrument of participation in various projects of developing entrepreneurship. Taking into account the study of scientific references, qualitative and quantitative results of the research, an original model of developing the entrepreneurship of the academic youth has been designed, which is significant not only in theoretical but also in practical sense, since it offers a possibility to practically choose formal methods for developing entrepreneurship and non-formal entrepreneurship training instruments, in order to develop adequate constituents of the entrepreneurial competence of the academic youth.

TURINYS

Ižanga	8
1. Verslumo koncepcinės prielaidos	10
1.1. Verslumo ir verslininkystės sampratų analizė.....	10
1.2. Verslumo kompetencijos „portfelis“	17
1.3. Individo verslumą lemiančių veiksnių analizė	22
2. Akademinio jaunimo verslumo ugdymo teoriniai aspektai.....	28
2.1. Verslumo ugdymo samprata	28
2.2. Akademinio jaunimo verslumo ugdymo metodai	30
2.2.1. Mokymasis per patirtį.....	31
2.2.2. Atvejo analizė.....	33
2.2.3. Mokymasis bendradarbiaujant	35
2.2.4. Mokymasis sprendžiant problemas	37
2.2.5. Verslo įmonės imitavimas	38
3. Akademinio jaunimo verslumo ugdymo galimybių Lietuvos aukštosiose mokyklose tyrimas.....	42
3.1. Akademinio jaunimo verslumo ugdymo galimybių Lietuvos aukštosiose mokyklose tyrimo metodologinės nuostatos	42
3.2. Tyrimo rezultatų analizė ir interpretacija.....	49
3.2.1. Akademninio jaunimo verslumo ugdymo instrumentai	49
3.2.2. Akademinio jaunimo verslo patirties ir jų verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose raiškos tyrimas	58
3.2.3. Verslumo kompetencijos dedamųjų ir ugdymo metodų sąveika	72
3.3. Akademinio jaunimo verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose modelis	73
Išvados ir rekomendacijos	76
Literatūra	79
Priedai	89

IŽANGA

Verslo pasaulyje vykstantys transformacijos procesai neišvengiamai sąlygoja darbo rinkos pokyčius, kelia naujus reikalavimus ir iššūkius šiuolaikinėms visuomenėms, iš kurių vienas svarbiausių – siekis skatinti verslininkystę bei ugdyti verslumo gebėjimus. Šie verslo aplinkos pokyčiai reikalauja ir tam tikros individų elgsenos, kurią charakterizuoja tokios savybės kaip novatoriškumas, iniciatyvumas, kūrybingumas ir pasitikėjimas savimi, proaktyvumas bei gebėjimas atpažinti galimybes ir jas įgyvendinti, racionaliai priimti sprendimus, imtis rizikos, komunikuoti bei lyderiauti. Pastarąjį elgesio bei savybių rinkinį mokslininkai įvardija kaip verslumą.

Daugelyje mokslinių darbų ir studijų inicijuojamos diskusijos jaunimo verslumo problematikoje, nors Europos Sąjungos (ES) bei Lietuvos jaunimo politiką ir galimybių plėtrą reglamentuojančiuose dokumentuose viena svarbiausių tikslinių grupių šioje tematikoje išryškėja akademinis jaunimas – kaip potencialas kurti naujas darbo vietas ir užtikrinti ilgalaikį tvarų šalies ekonomikos augimą bei darnųjį vystymąsi. Viešojoje ir akademinėje erdvėje taip pat vis dažniau sutinkama nuomonė, kad aukštosios mokyklos turėtų didesnę dėmesį skirti akademinio jaunimo verslumo skatinimui ir papildomų veiklų, susijusių su studentų verslumu, rėmimui.

Darbo iširtumas ir mokslinis naujumas. Verslumo aspektai pasauliniame kontekste nagrinėjami jau ne vieną dešimtmetį ir vis dažniau aktualizuojami ne tik vadybos, ekonomikos, bet ir edukologijos, politologijos, psichologijos ir kituose moksluose: svarstomos ir aptariamos verslumo sąvokos (Gorman, Hanlon ir King, 1997; Timmons ir Spinelli, 2003; Turner, 2004, 2005), verslumo gebėjimai ir savybės (Johannisson, 1993; Chandler ir Hanks, 1994; Tehseen ir Ramayah, 2015). Lietuvoje verslumo analizei skiriama mažiau dėmesio, jis yra traktuojamas kaip sudėtingas, kompleksinis reiškiny, apimantis daugelį mokslinės ir praktinės veiklos sričių. Autoriai (Stripeikis, 2008; Strazdienė, 2009; Župerka, 2010; Astromskienė, Ramanauskienė, Gargasas ir kt., 2012; Prakapas ir Devenytė, 2014) savo darbuose nagrinėja verslumo sąvoką, verslumo gebėjimų dedamąsias, aptaria verslumo gebėjimų formavimo prielaidas ir verslumo ugdymo modelius.

Tiek moksliniame, tiek politiniame kontekstuose kaip viena iš pagrindinių jaunimo užimtumo didinimo prielaidų yra įvardijamas jaunimo skatinimas imtis verslo (naujų verslų kūrimas, savęs įdarbinimas, intraprenerystė). Visgi Lietuvoje savisamdros problematikoje atliktų tyrimų rezultatai rodo, kad lietuviai skirtingai nei kiti Europos piliečiai labiausiai akcentuoja savo verslumo gebėjimų bei įgūdžių trūkumą. Tai rodo, kad jaunimo/akademinio jaunimo verslumo ugdymas yra vienas iš svarbiausių procesų, kurio kokybiškas užtikrinimas ugdant jauną žmogų yra laikomas siekiamybe, galinčia praturtinti ne tik jaunimą, bet ir visuomenę.

Darbo objektas – akademinio jaunimo verslumo ugdymas.

Darbo dalykas – akademinio jaunimo verslumo ugdymo modelis.

Darbo tikslas – išanalizavus akademinio jaunimo verslumo ugdymo galimybes teoriniame ir praktiniame kontekstuose, sukonstruoti akademinio jaunimo verslumo ugdymo modelį.

Siekiant užsibrėžto tikslo, darbe keliami šie uždaviniai:

1. Išnagrinėti verslumo koncepcines prielaidas.
2. Išanalizuoti akademinio jaunimo verslumo ugdymo teorinius aspektus.
3. Ištirti akademinio jaunimo verslumo ugdymo galimybes Lietuvos aukštosiose mokyklose.
4. Sukonstruoti akademinio jaunimo verslumo ugdymo modelį.

Duomenų rinkimo metodai:

1. *Mokslinės literatūros analizė* pasitelkta siekiant išanalizuoti verslumo ir akademinio jaunimo verslumo ugdymo aspektus teoriniame kontekste.
2. *Anketinė apklausa* pasitelkta siekiant ištirti akademinio jaunimo verslumo ugdymo galimybes Lietuvos aukštosiose mokyklose.

Duomenų analizės metodai: statistinių duomenų analizė ir kokybinis turinio analizės metodas.

Darbo teorinis reikšmingumas: darbe, remiantis skirtingais mokslininkų požiūriais susistemintos ir apibrėžtos verslumo, verslininkystės ir verslumo ugdymo sampratos; atlikta verslumo kompetencijos „portfelio“ analizė; identifikuoti ir aprašyti individo verslumą lemiantys veiksniai; išryškinti ir išnagrinėti akademinio jaunimo verslumo ugdymo metodai.

Darbo praktinis reikšmingumas: parengta konkreti tyrimo metodologija bei metodika, pasirinktas kokybinio tyrimo metodas – turinio analizė – sudarė galimybę identifikuoti akademinio jaunimo verslumo ugdymo instrumentus nacionaliniuose bei ES jaunimo politiką ir verslumo ugdymą reglamentuojančiuose dokumentuose, o kiekybinio tyrimo metodas – anketinė apklausa – ištirti akademinio jaunimo verslo patirties ir jų verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose raišką. Sukonstruotas akademinio jaunimo verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose modelis reikšmingas tuo, kad sudaro galimybę praktiškai parinkti formalaus verslumo ugdymo metodus bei verslumo ugdymo instrumentus neformalaus švietimo kontekste, kurie yra tikslingi siekiant tobulinti atitinkamas akademinio jaunimo verslumo kompetencijos dedamąsias.

Darbo struktūra: santrauka, įžanga, 3 skyriai, išvados, literatūros sąrašas, 10 priedai, 14 paveikslai, 5 lentelės. Literatūros sąrašą sudaro 194 šaltinių.

Skaityti pranešimai darbo tema:

1. 2016-04-15 pranešimas tema „Verslumo kompetencijos „portfelis“ 16-oje studentų mokslinėje konferencijoje „Technologijų ir verslo aktualijos – 2016“. Kauno technologijos universitetas Panevėžio institutas. Panevėžys, Lietuva.

1. VERSLUMO KONCEPCINĖS PRIELAIIDOS

1.1. Verslumo ir verslininkystės sampratų analizė

Verslumo ir verslininkystės sampratos moksliniame kontekste nagrinėjamos gana plačiai, tačiau mokslinėje literatūroje pažymima, kad tikriausiai niekada nebus visaapimančio ir vieningo verslumo bei verslininkystės apibrėžimo, kadangi įvairūs autoriai akcentuoja skirtingus aspektus (Bornstein, 1999). Be to, apie šiuos reiškinius, jų reikšmę, svarbą šiuolaikiniame globaliame pasaulyje diskutuoja ne tik mokslininkai, šią apibrėžtį bando pateikti ir naujosios ekonomikos teorijos, įvairūs Europos Sąjungos dokumentai. Tai atskleidžia, kad verslumo ir verslininkystės problemos yra dar naujos, o jų sprendimų alternatyvos reikalauja gilesnės ir išsamesnės analizės.

Verslumo sąvoka kildinama iš prancūzų kalbos žodžio *entrepreneur* ir anglų kalbos žodžio *entrepreneurship*, kuris siejamas su mokėjimu iš naujo atrasti galimybes, išreikšti save ir kurti ekonominę arba socialinę vertę (Bučienė ir Ulvidienė, 2013).

Verslumo samprata yra nagrinėjama *siaurąja ir plačiąja prasme*. *Siaurąja prasme*, pasak Čiburienės ir Guščinskienės (2009), verslumas yra apibūdinamas kaip pridėtinės vertės kūrimas, o Paulionienės (2007) teigimu – kaip mokėjimas sukurti pridėtinę ekonominę vertę – tai mokėjimas uždirbti pinigus, pritraukti investicijas bei sudominti potencialius paslaugos/prekės vartotojus. *Plačiąja prasme* verslumo samprata apima ne tik mokėjimą ir gebėjimą kurti ekonominę vertę, bet ir socialinės vertės kūrimą. Remiantis šiuo požiūriu, verslumas yra įgimtas/įgytas asmeninių savybių rinkinys, kuris leidžia kurti ekonominę, socialinę ir visas kitas vertes (Paulionienė, 2007). Čiburienės ir Guščinskienės (2009) pastebėjimu, verslumas – tai žmogaus įgūdžiai ir žinios, kurie leidžia atpažinti galimybę kurti pridėtinę vertę ir veiksmai, skirti šia galimybe pasinaudoti.

Pažymėtina, kad moksliniame kontekste aptinkama žymiai įvairesnių verslumo sampratos pateikčių. Gorman ir kt. (1997) nuomone, verslumas yra variklis, kuris vairuoja daugelio šalių ekonomiką, o Sūdžius (2001) teigia, kad – tai sudėtinga kategorija, lemianti verslininkystės gyvavimą ir esanti vienu pagrindinių verslo funkcionavimo faktorių. Gineitienė, Korsakaitė, Kučinskienė ir kt. (2003) bei Vainienė (2005) pastebi, kad verslumas – tai gamybos veiksnys, kurio turinys – sujungti kapitalą, darbą ir gamtinius išteklius, organizuoti verslą, kurti ir diegti inovacijas, rizikuoti turtu ir gerove siekiant pelno. Mincienė (2004) papildoma verslumo sąvoką teigdama, kad tai unikalų sprendimų, inovacijos ir rizikos derinys, skatinantis verslą. Pasak Markevičiaus (2007) verslumas yra ūkinės veiklos rezultatus lemiantis veiksnys, o Župerka (2010) ir Dūdaitė (2012) teigia, kad tai žmogaus potencialus tikėjimas sėkminga veikla besikeičiančioje aplinkoje. Tuo tarpu Atkočiūnienė ir kt. (2011) verslumą traktuoja kaip elgesį, o ne kaip asmeninę savybę, todėl akcentuoja, kad verslumo pagrindas yra idėja ir teorija, o ne intuicija.

Taigi, skirtingi verslumo sampratos aiškinimai atskleidžia, kad tai yra plati ir kompleksinė sąvoka, kurios turinį nėra paprasta identifikuoti, tačiau atlikta verslumo sampratos analizė ir susisteminti duomenys leido išryškinti esminius mokslininkų požiūrius į verslumą. Remiantis autoriais (Gorman ir kt., 1997; Lydeka, 2001; Mincienė, 2004; Strazdienė ir Garalis, 2005; Dinis, 2006; Laurinavičius, 2007; Strazdienė, 2009; Župerka, 2010; Drucker, 2011; Beinoraitė ir Prakapas ir Devenytė, 2014) verslumas yra suvokiamas kaip: *verslumo gebėjimai; įgimtos ir įgytos savybės; galimybių ieškojimas/išnaudojimas; verslo idėjos kūrimas/įgyvendinimas* (žr. 1 priedą).

Mokslininkų (Gorman ir kt., 1997; Suiteris, 2001; Juozaitienė ir Stapokienė, 2003; Plikšnys ir kt., 2004; Vainienė, 2005; Vaidelis, 2006; Čiburienė ir Guščinskienė, 2009; Župerka, 2010; Atkočiūnienė ir kt., 2011; Prakapas ir Devenytė, 2014) darbuose vyraujantis požiūris į verslumo sampratą yra siejamas su *verslumo gebėjimais*. Moksliniuose šaltiniuose ir politiniuose dokumentuose (Vaidelis, 2006; Nuostatų dėl pilietiškumo, verslumo ugdymo ir skatinimo bei organizacijų stiprinimo įvertinimo kokybinis tyrimas, 2005; Europos komunikatas tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitete ir regionų komitete, 2006) verslumas apibrėžiamas kaip asmens gebėjimas idėjas paversti veiksmis. Gorman ir kt. (1997) bei Strazdienė ir Garalis (2005) teigia, kad verslumas dažniausiai suprantamas kaip gebėjimai, reikalingi verslui pradėti ir vystyti. Be to, verslumas apibūdinamas kaip jauno žmogaus požiūris, įgūdžiai ir žinios, kurie leidžia atpažinti galimybę kurti pridėtinę vertę (tiek socialinę, tiek ekonominę), ir veiksmai, skirti šiai galimybei panaudoti. Lydeka ir Klebanskaja (1997) verslumą apibūdina kaip verslui pradėti ir jam tvarkyti reikalingus dalykinius žmogaus sugebėjimus, vadybos įgūdžius ir kitus išskirtinius bei unikalius sugebėjimus.

Verslumas siejamas ir su gebėjimu nuspėti visuomenės poreikius, organizuoti, analizuoti bei kurti pridėtinę ekonominę ir socialinę vertę. Anot Jasinavičiaus (2006), verslumas – žmogaus gebėjimai įtakoti visuomenės poreikių tenkinimo kokybę ir plėtrą: suvokti (surasti) ką daryti, žinoti kaip padaryti, efektyviais veiksmais pasiekti vertingų rezultatų, gauti už tai pelnytą atlygį. Gegieckienė ir Grikšienė (2009) teigia, kad verslumas – tai siekimas naujų idėjų, projektų įgyvendinimo, t. y. sugebėjimas sėkmingai organizuoti ir valdyti savo gyvenimą bei verslą, pelningai gaminti prekes ar teikti paslaugas. Autorės tai įvardija kaip mąstymą ir veikimą. Beinoraitė ir Drejeris (2014) verslumą sieja su gebėjimu kurti, organizuoti ir valdyti verslo įmonę pasitelkiant didžiulę riziką, siekiant gauti pelno, o taip pat su įgimtomis/įgytomis žmogaus savybėmis, leidžiančiomis jam novatoriškai mąstyti, aktyviai bei rizikingai veikti visose gyvenimo situacijose. Prakapas ir Devenytė (2014) teigia, kad tai procesas, susijęs su savęs pažinimu, pasitikėjimu, savarankiškumu, kūrybingumu, iniciatyvumu, gebėjimu analizuoti problemas ir priimti sprendimus, gebėjimu bendrauti, bendradarbiauti, planuoti, siekti užsibrėžto tikslo, mokėjimu įvertinti savo galimybes ir apskaičiuotai rizikuoti, konfliktų valdymu, kritiniu mąstymu,

imlumu naujovėms, komandų sudarymu ir racionalių jų valdymu bei kitais įvairiais vadybiniais įgūdžiais. Župerka (2010), remdamasis Knudson, Wysocki, Champagne ir kt. (2004), papildo jų mintis apibrėždamas verslumą kaip asmeninę paskatą bei gebėjimą komercializuoti produktą, paslaugą, procesą ar verslo idėją. Lukauskas ir Kairienė (2006) teigia, kad verslumas – tai sugebėjimas gaminti ir parduoti pirkėjui prekes abipusės naudos pagrindu; tai žmogaus potencialas, tikėjimas sėkminga veikla nuolatos besikeičiančioje aplinkoje (cit. iš Župerka, 2010).

Kitų autorių darbuose akcentuojama verslumo gebėjimų ir rizikos sąsaja. Suiteris (2001) verslumą apibūdina kaip žmonių gebėjimą rizikuoti bei kūrybiškai mąstyti. Tuo tarpu Plikšnys ir kt. (2004) akcentuoja, kad verslumas – tai asmens mąstymo būdas ir asmeninės socialinės, vadybinės bei asmeninės kompetencijos, leidžiančios turimas žinias pritaikyti kasdieniam gyvenimui, t. y. konkretūs gebėjimai, įgalinantys ne tik organizuoti verslą, bet ir prisiimti riziką už padarytus sprendimus. Turner (2004) pritaria tokiam požiūriui ir teigia, kad tai rizikavimas, įgyvendinimas, gebėjimas iškelti ir sėkmingai diegti novatoriškas idėjas (cit. iš Prakapas ir Devenytė, 2014). Anot Vainienės (2005), verslumas – asmens polinkis ir gebėjimas imtis ekonominės veiklos sujungiant kapitalą, darbą ir kitus išteklius, siekiant gauti pelno ir prisiimti visą su šia veikla susijusią riziką. Pasak Vaidelio (2006) bei Nuostatų dėl pilietiškumo, verslumo ugdymo ir skatinimo bei organizacijų stiprinimo įvertinimo kokybinio tyrimo (2005), verslumas reiškia kūrybingumą, naujoves ir pasirengimą rizikuoti bei gebėjimą planuoti ir valdyti projektus siekiant tikslų.

Župerka (2010), Atkočiūnienė ir kt. (2011), analizuodami verslumo sąvoką, akcentuoja ne tik individų gebėjimus, bet ir norą kurti naujas ekonomines galimybes; pristatyti savo idėjas rinkoje; konkuruoti su likusia rinkos dalimi; patiems, grupėse, esamose arba naujose organizacijose: pirmiausia pastebėti ir tada realizuoti naujas galimybes. Lydeka (2001) papildo autorių mintis teigdamas, kad tai ne tik norėjimas, bet ir mokėjimas, o taip pat galėjimas novatoriškai mąstyti ir aktyviai bei rizikingai veikti ūkiniame gyvenime; verslumas reiškia sugebėjimą panaudoti vidinį potencialą bei situacijos palankumą naudoti sukūrimui.

Tuo tarpu Juozaitienė ir Stapokienė (2003) verslumą apibūdina kaip sudėtingą savybę, kuri lemia verslininkystės gyvavimą ir yra daugiau kokybinė sugebėjimų ir savybių išraiška, būdinga atskiriems žmonėms, pasižymintiems aktyvumu, iniciatyva, žiniomis ir smalsumu, tvirta vidine motyvacija, polinkiu į naujoves, taupumu, galimybe rizikuoti. Grondskis (2000) teigia, kad verslumas yra būdas, kuriuo verslininkas realizuoja savo gebėjimus bei kvalifikaciją, sukauptą patirtį, išradingumą gamybinėje komercinėje veikloje. Ahmad ir Hoffman (2007) pabrėžia, kad verslumas – tai ne tik žmogaus asmeninių savybių ir gebėjimų raiška veikloje, leidžianti kurti ekonominę ir socialinę vertę, bet ir ekonominio vystymosi, užimtumo didinimo, inovacijų ir produktyvumo varomoji jėga (cit. iš Atkočiūnienė ir kt., 2011).

Dar vieną požiūrį į verslumą pateikia autoriai (Lydeka ir Klebanskaja, 1997; Lydeka, 2001; Juozaitienė ir Stapokienė, 2003; Mincienė, 2004; Strazdienė, 2009; Atkočiūnienė ir kt., 2011; Prakapas ir Devenytė, 2014), jį apibrėždami kaip *įgimtas ir įgytas savybes*. Lydeka (2001) pateikdamas verslumo apibrėžimą teigia, kad tai yra įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, leidžiančios jam novatoriškai mąstyti ir aktyviai bei rizikingai veikti. Mincienė (2004), Gegieckienė ir Grikšienė (2009) ir Strazdienė (2009) teigia, kad verslumas yra įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, kurios leidžia jam ne tik novatoriškai mąstyti, bet ir idėjas paversti veiksmais. Prie įgimtų savybių tyrėjai priskiria asmens intuiciją, reakciją, pasitikėjimą savimi ir daugelį kitų, o prie įgytų – visas savybes, kurias asmuo įgyja mokymosi ir praktinės veiklos procese. Pagrindinės verslumo savybės yra iniciatyvumas, pasitikėjimas savimi, kritinis mąstymas ir vertinimas, rizikavimas, poreikis siekti, polinkis į padėties kontrolę, inovatyvumas (kūrybingumas), siekis būti nepriklausomu, atkaklumas, lyderystė. Tuo tarpu Chigunta (2002) teigia, kad verslumas – tai praktinis tam tikrų savybių taikymas (tokių kaip iniciatyvumas, inovatyvumas, kūrybiškumas, rizikos prisiėmimas) (cit. iš Atkočiūnienė ir kt., 2011).

Juozaitienė ir Stapokienė (2003) verslumą apibūdina kaip sudėtingą savybę, kuri lemia verslininkystės gyvavimą ir yra daugiau kokybinė savybių išraiška, būdinga atskiriems žmonėms, pasižymintiems aktyvumu, iniciatyva, žiniomis ir smalsumu, tvirta vidine motyvacija, polinkiu į naujoves, taupumu, galimybe rizikuoti. Prakapas ir Devenytė (2014) teigia, kad tai procesas susijęs su savęs pažinimu, pasitikėjimu savimi, savarankiškumu, kūrybingumu, iniciatyvumu. Tuo tarpu Ahmad ir Hoffman (2007) akcentuoja, kad verslumas – tai ne tik žmogaus asmeninių savybių ir gebėjimų raiška veikloje, leidžianti kurti ekonominę ir socialinę vertę, bet ir ekonominio vystymosi, užimtumo didinimo, inovacijų ir produktyvumo varomoji jėga (cit. iš Atkočiūnienė ir kt., 2011).

Kiti mokslininkai (Venkatarama, 1997; Atkočiūnienė ir kt., 2011; Drucker, 2011), analizuodami verslumo sampratą pabrėžia *galimybių ieškojimo/išnaudojimo* aspektą. Drucker (1985) teigia, kad verslumas – tai nuolatinis pokyčių ieškojimas, reagavimas į juos ir atsiradusių galimybių išnaudojimas (cit. iš Atkočiūnienė ir kt., 2011). Verslumas yra nei mokslas, nei menas, tai praktika ir žinių bazė, todėl verslumo esmė – išnaudoti galimybes, atsirandančias su pokyčiais, o ne juos vykdant (Drucker, 2011). Bygrave ir Mininti (2000) teigia, kad verslumas – tai užsiėmimas nauja veikla, pasinaudojant anksčiau nepastebėtomis naudos gavimo galimybėmis (cit. iš Atkočiūnienė ir kt., 2011).

Tuo tarpu Smilor (1996) teigia, kad verslumas yra optimizmas ir tikėjimas galimybėmis; tai nepaprastai stiprus kūrimo šaltinis (cit. iš Atkočiūnienė ir kt., 2011). Henrekson (1994) taip pat verslumą apibūdina ne tik kaip galimybių išnaudojimą, bet ir individų gebėjimą bei norą kurti naujas ekonomines galimybes (cit. iš Atkočiūnienė ir kt., 2011). Venkatarama (1997) teigia, kad verslumas – tai galimybių ieškojimas, kūrimas ir panaudojimas.

Kiek kitokį požiūrį į verslumo sampratą atskleidžia autoriai (Snitka ir Gerdvila, 2001; Laurinavičius, 2007; Župerka, 2010; Atkočiūnienė ir kt., 2011; Prakapas ir Devenytė; 2014) pabrėždami *verslo idėjos kūrimo/įgyvendinimo* aspektą. Laurinavičius (2007) ir Dūdaitė (2012) teigia, kad verslumas – tai savanoriškas bendras darbas, rizikavimas, kūrimas, įgyvendinimas, gebėjimas iškelti ir sėkmingai diegti novatoriškas idėjas, kuriomis siekiama kuo plačiau panaudoti galimybes neapsiribojant esamais modeliais, struktūra ir ištekliais. Turner (2005) akcentuoja, kad verslumas pasižymi strategijų kūrimu, naujomis taktikomis, pavojingų tendencijų ir rinkos pasikeitimų supratimu (cit. iš Dūdaitė, 2012).

Župerka (2010), Atkočiūnienė ir kt. (2011), nagrinėdami verslumą, jį sieja su naujų verslo kombinacijų, veiklos ir pridėtinės veiklos kūrimu, kuris leidžia veikti ir keisti gyvenimo sąlygas. Tuo tarpu Snitka ir Gerdvila (2001) teigia, kad verslumas yra siejamas su individualaus, smulkaus ar vidutinio verslo atsiradimu. Dinis (2006) teigia, kad verslumas yra susijęs ir su naujų produktų, gamybos procesų diegimu, o apibendrintai tariant, verslumas yra su inovacijomis sietinas reiškinys.

Siekiant išsamiau pristatyti verslumo koncepcines prielaidas, tikslinga analizuoti ir verslininkystės sampratą. Mokslinėje literatūroje aptinkama gan skirtingų verslininkystę apibūdinančių apibrėžimų. McMullan, Long (1990) teigia, kad verslininkystė yra savarankiškas darbas su neapibrėžta grąža (cit. iš Sharma ir Chrisman, 1990), o Lietuvos pramonės klasterių programinėje studijoje (2003) verslininkystę siejama su subjekto veikla, kai sąmoningai prisiimami aukšti veiklos siekiai, gebama akumuliuoti ne tik savo, bet ir kitų veiklos rezultatais, suinteresuotų įmonių ar organizacijų ištekliais, siekiant užsibrėžto tikslo. Kirby (2000) apibūdina verslininkystę ne kaip verslo kūrimą, bet greičiau kaip tam tikrą elgesio modelį (cit. iš Stripeikis, 2008), kuris, pasak Černevičiūtės (2011), yra susijęs su rizika, neapibrėžtumų prisiėmimu, inovacijų generavimu, platinimu ir pritaikymu bei galimybių ieškojimu. Tuo tarpu Ashford (2003) verslininkystę apibūdina kaip ekonominę sistemą, paremtą laisvais prekių ir paslaugų mainais, kurių metu žmonės nulemia savo ekonominius reikalus, apsisprendami, kur jie dirba arba kur investuoja, kaip išleidžia ar sutaupo savo darbo vaisius ir su kuo prekiauja. Maldeikienė (2014) verslininkystę taip pat sieja su ekonominiu aspektu ir tvirtina, kad tai yra ekonominės dinamikos šerdis ir širdis.

Atlikus mokslinės literatūros (Sharma ir Chrisman, 1990; Jucevičius, 1995; Lydeka, 1996; Ashford, 2003; Kinduryš, 2003; Stripeikis, 2008; Židonis, 2008; Černevičiūtė, 2011; Bagdanavičiūtė, 2012; Černevičiūtė ir kt., 2014) analizę ir susisteminius gautus rezultatus, galima išskirti šiuos esminius verslininkystę apibūdinančius požiūrius: *procesas, galimybės/galimybių atpažinimas bei naujų veiklos sričių ieškojimas ir kūrimas* (žr. 2 priedą).

Pirmąjį požiūrį atstovaujantys autoriai (Jucevičius, 1995; Kinduryš, 2003; Stripeikis, 2008; Černevičiūtė, 2011; Bagdanavičiūtė, 2012; Černevičiūtė ir kt. 2014) verslininkystę suvokia kaip *procesą*. Analizuojant mokslinę literatūrą pastebėtina, kad procesas yra vienas svarbiausių

verslininkystės sampratos dedamųjų. Low, MacMillan (1988) teigia, kad verslininkystė – tai procesas, kurį stipriai veikia bendradarbiavimo tinklai (cit. iš Stipeikis, 2008), o Morrison (2006) nuomone – kurio pradžia lemia šie tarpusavyje sąveikaujantys veiksniai: verslininkas ir verslininkystės kultūra (cit. iš Stipeikis, 2008). Tuo tarpu Bagdavičiūtė (2012) tvirtina, kad verslininkystė – tai organizacijos lygmens procesas, pasižymintis inovatyvumu, proaktyvumu, polinkiu rizikuoti, sugebėjimu mokytis, sugebėjimu spręsti problemines situacijas ir lankstumu.

Stipeikis (2008) ir Židonis (2008), analizuodami verslininkystės sampratą teigia, kad tai yra procesas, kurio metu siekiama pažinti, panaudoti ar įgyvendinti galimybes. Stevenson, Roberts ir Grousbeck (1989) detalizuoja šią mintį, pabrėždami, kad šio proceso pagalba individai siekia panaudoti galimybes, netgi jei esamuoju momentu neturi reikiamų resursų (cit. iš Stipeikis, 2008). Ucbasaran, Westhead ir Wright (2001) verslininkystę taip pat suvokia kaip procesą, kuris įrodė, kad įsijungimas į tinklus (individualiame/organizacijos lygmeniu) padeda verslininkams geriau pažinti egzistuojančias galimybes ir prieiti prie reikiamų išteklių bei įveikti verslo kliūtis (cit. iš Stipeikis, 2008). Anot Jarillo (1995), šio proceso pagalba asmenys siekia įgyvendinti galimybę – įsteigti verslą net neatsižvelgdami, ar turi pakankamai išteklių tai įvykdyti (cit. iš Židonis, 2008).

Tuo tarpu Jucevičius (1995), Lydeka (1996) ir Kindurys (2003) verslininkystę apibrėžia kaip naujos vertės kūrimo procesą. Hisrich (1990) pritaria pastarajam požiūriui ir teigia, kad tai ko nors naujo ir vertingo kūrimo procesas, kuris reikalauja laiko ir jėgų, garantuoja pajamas ir asmeninį pasitenkinimą pasiektais rezultatais (cit. Lydeka, 1996). Jucevičius (1995) apibrėždamas verslininkystę taip pat akcentuoja individo skiriamą reikalingą laiką bei pastangas, tačiau pabrėžia ir jo prisiimamą galimą finansinę, psichologinę ar socialinę riziką ir už tai gaunamą piniginę naudą ir asmeninį pasitenkinimą. Kindurys (2003) pateikia bene detaliausią verslininkystės apibrėžimą, kuriame pabrėžia specifinės ūkinės veiklos procesą, kuomet asmuo, pasikliaudamas savo verslumu, situacijos palankumu, įsitikinimu savo sėkme ir prisiimdamas finansinę, moralinę bei socialinę atsakomybę suformuoja naują, pelningą ir vartotojams naudingą verslo idėją, įkuria įmonę projektui įgyvendinti bei užtikrina tolesnį įsteigtos įmonės sėkmingą veikimą.

Autoriai, pateikdami verslininkystės sampratą, akcentuoja ir dinamiškumo aspektą. Lydeka (2000) teigia, kad verslininkystė – tai dinamiškas turto didinimo ir verslo kūrimo procesas, pasižymintis naujovėmis, nes šiuolaikinė verslininkystės samprata yra orientuota į vykstančių politinių, socialinių ir ekonominių procesų pokyčius šiuolaikinėje visuomenėje. Hirst, Van Knippenberg ir Zhou (2009) verslininkystę apibūdina kaip vertės kūrimo verslui ir socialinėms bendruomenėms procesą, sudarantį unikalų viešųjų ir privačių išteklių derinį, kuriam panaudojamos ekonominės, socialinės ar kultūrinės aplinkos pokyčių galimybės (cit. iš Černevičiūtė ir kt., 2014). Černevičiūtė (2011) ir Černevičiūtė ir kt., (2014) taip pat pritaria minčiai, kad verslininkystė yra procesas, o ne statiškas reiškinys – ji paprastai susijusi su pokyčiais ir pasirinkimo dalykais.

Kitą požiūrį į verslininkystę atstovaujantys mokslininkai (Snitka ir Gerdvila, 2001; Navickienė ir Barzdaitė, 2008; Bagdanavičiūtė, 2012) pabrėžia *galimybės/galimybių atpažinimo* veiksnį. Navickienė ir Barzdaitė (2008), Stripeikis (2008) akcentuoja aplinkos galimybių svarbą, teigdami, kad verslininkystė yra siekis panaudoti išorines ir vidines organizacijos aplinkos galimybes, kurios yra aktyviai veikiamos antreprenerio. Timmons (1989) verslininkystės sampratoje pažymi galimybių matymo bei atpažinimo svarbą ir teigia, kad verslininkystė – tai sugebėjimas sukurti kažką iš nieko, kaip galimybės matymas ten, kur kiti mato tik chaosą, prieštaravimus ir sumaištį (cit. iš Bagdanavičiūtė, 2012). Tuo tarpu Stripeikis (2008) ir Židonis (2008), apibrėždami verslininkystę, akcentuoja siekį įgyvendinti galimybę – įsteigti verslą neatsižvelgiant, ar turima pakankamai išteklių tai įvykdyti. Leibenstein (1973) tvirtina, kad tai yra galimybė dirbti kūrybingiau ir intensyviau nei konkurentai (cit. iš Snitka ir Gerdvila, 2001).

Dar vieną požiūrį į verslininkystę atskleidžia mokslininkai (Sharma ir Chrisman, 1990; Lydeka, 2000; Snitka ir Gerdvila, 2001; Stripeikis, 2008; Bagdanavičiūtė, 2012), ją apibūdinami kaip *naujų veiklos sričių ieškojimą ir kūrimą*. Gartner (1988) teigia, kad verslininkystė – tai organizacijų kūrimas (cit. iš Sharma ir Chrisman, 1990), o Bygrave ir Hofer (1991) verslininkystę traktuoja kaip reiškinį, apimantį visas veiklas, susijusias su galimybės atpažinimu ir organizacijos įkūrimu, siekiant jas (galimybes) įgyvendinti (cit. iš Stripeikis, 2008).

Cornwall ir Perlman (1990) nuomone, verslininkystė – tai naujų veiklos sričių ieškojimas ir kūrimas (cit. iš Stripeikis, 2008), o anot Cole (1968), tai tikslingas aktyvumas, siekiant inicijuoti, palaikyti ir plėtoti pelno siekiantį verslą (cit. iš Snitka ir Gerdvila, 2001). Schumpeter (1998) teigia, kad verslininkystė yra heterogeninė veikla, apimanti platų veiklos rūšių spektrą: naujo verslo kūrimą, inovacijas, naujo produkto išleidimą į rinką ir pan. (cit. iš Židonis, 2008).

Apibendrinant mokslinių šaltinių analizę galima teigti, kad tyrėjų darbuose pateikiamos gan skirtingos verslumo ir verslininkystės sampratos. Tokia sampratų įvairovė atskleidžia skirtingų mokslo ir praktikos sričių tyrėjų domėjimąsi ir unikalius jų požiūrius į šiuos procesus/reiškinius. Mokslinių šaltinių analizės ir sintezės pagrindu išskirti šie esminiai požiūriai į verslumą: verslumo gebėjimai; įgimtos ir įgytos savybės; galimybių ieškojimas/išnaudojimas; verslo idėjos kūrimas/įgyvendinimas. Verslumo sampratos kontekste neretai pabrėžiama verslumo gebėjimų svarba bei akcentuojama ū ir rizikos sąsaja, idėjų įgyvendinimo bei individo įgūdžių, žinių reikšmė. Verslumas siejamas su gebėjimu nuspėti visuomenės poreikius, organizuoti, analizuoti, kurti pridėtinę ekonominę ir socialinę vertę, nes tai yra pagrindas, įgalinantis verslininką realizuoti savo verslo idėjas bei sukauptą patirtį. Įgimtos ir įgytos verslaus žmogaus savybės užtikrina novatorišką verslininko mąstymą ir galimybę aktyviai veikti, idėjas paversti veiksmis. Verslumo samprata taip pat siejama su nuolatinių pokyčių/galimybių ieškojimu, reagavimu į juos ir atsiradusių galimybių išnaudojimu, kas įgalina naujų verslo kombinacijų, naujos ir pridėtinės veiklos kūrimą.

Verslininkystės sampratą detalizuoja šie mokslinių darbų analizės ir sintezės pagrindū išryškinti požiūriai: verslininkystė kaip procesas; galimybės/galimybių atpažinimas bei naujų veiklos sričių ieškojimas ir kūrimas. Verslininkystė – tai dinamiškas procesas, kurio metu siekiama pažinti, panaudoti ar įgyvendinti galimybes, kurios sudaro pagrindą naujos vertės kūrimo procesui. Šiame procese ypatingą vietą užima galimybių matymas ir atpažinimas - siekis įsteigti verslą, neatsižvelgiant į esamą momentu turimus žmogiškuosius ar materialiuosius išteklius.

1.2. Verslumo kompetencijos „portfelis“

Nagrinėjant verslumo teorinius pagrindus, tikslinga gilintis į individo vidinį kryptingumą, kuris reiškiasi jo gebėjimais ir nuostatomis, nes ne bet koks ekonominis ar socialinis veiksmas, o tik toks, kuris yra vedamas entuziazmo, troškimo ir balansuojantis ties tam tikra rizika peržengti įprastas santykių ar veiklų ribas, gali būti verslumo rodikliu (Gevorgianienė, Galkienė ir Grincevičienė, 2008). Tai atskleidžia, kad verslumo kompetenciją turintis individas turi žinių apie verslumą, geba jas pritaikyti praktinėje veikloje ir pasižymi verslaus žmogaus savybių rinkiniu.

Siekiant identifikuoti verslumo kompetencijos „portfelio“ dedamąsias, pirmiausia svarbu aptarti verslumo kompetencijos sampratą. Bass (1985), analizuodamas verslumo kompetencijos sąvoką teigia, kad tai yra tikėjimas sėkme bei užsibrėžtų tikslų siekimas, o Gevorgianienė, Galkienė ir Grincevičienė (2008) pabrėžia, kad tai – iniciatyvumas, sąmoningas ir laisvas pasirinkimas, savarankiškumas kūrybinėje veikloje, atsakomybė už kuriamą vertybę ir atvirumas kaitai.

Atlikus autorių (Argyris, 1993; Chandler ir Hanks, 1994; Stuart ir Lindsay, 1997; Erikson, 2003; Muzychenko ir Sae, 2004; Navasaitienė, Stankevičienė, Markevičius, 2007; Driessen, Zwart, 2010; Kaur, Bains, 2013; Tutlys, Bortkevičienė, 2014; Ismail, Zain, 2015) darbų analizę ir susistemintus duomenis galima teigti, kad dažniausiai verslumo kompetencija yra apibrėžiama kaip *žinios, gebėjimai ir įgūdžiai bei asmeninės savybės* (žr. 3 priedą).

Pirmąjį požiūrį atstovaujančių mokslininkų (Boyatzis, 1982; Navasaitienė, Stankevičienė ir Markevičius, 2007; Driessen ir Zwart, 2010; Tutlys ir Bortkevičienė, 2014; Tehseen ir Ramayah, 2015) pateiktuose verslumo kompetencijos apibrėžimuose akcentuojama *žinių* svarba. Anot Boyatzis (1982), verslumo kompetencija pirmiausia apima specifines žinias, kurios remiantis Tehseen ir Ramayah (2015), yra supratimas apie verslumą ir verslą. Tuo tarpu Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategijoje (2004) pabrėžiama, kad verslumo kompetencija – tai rinkos ekonomikos žinių pagrindai, o Navasaitienės ir kt. (2007) nuomone, verslumo kompetencija yra siejama su holistiškai suprantamu asmeniniu potencialu bei galimybėmis pritaikyti kintamus ir tikslingus gebėjimus, remiantis žiniomis.

Kitas požiūris į verslumo kompetencijos sampratą remiasi autorių (Argyris, 1993; Stuart ir Lindsay, 1997; Erikson, 2002; Collins ir kt. 2006; Navasaitienė ir kt. 2007; Lans, Biemans, Mulder ir kt., 2010; Gevorgianienė ir Fargion, 2012; Tutlys ir Bortkevičienė, 2014; Tehseen ir Ramayah, 2015) darbais, kuriuose *pabrėžiama įgūdžių ir gebėjimų reikšmė*. Apibrėždami verslumo kompetenciją Tehseen ir Ramayah (2015) išryškina šiuos esminius įgūdžius: kūrybiškumą ir analitinį mąstymą, o Ismail ir Zain (2015) teigia, kad verslumo kompetencijos komponentai yra rinkos suvokimas, kūrybiškumas ir lankstumas. Collins ir kt. (2006) kaip vieną iš verslumo kompetencijos kategorijų įvardija verslumo įgūdžius, kurie apima galimybių pastebėjimą, teigiamą mąstymą, gebėjimą išgyventi, nesėkmę, kūrybišką, intuityvų problemų sprendimą ir pan. Anot Boyatzis (1982), įgūdžiai gali būti įgimti arba įgyti, nors Tutlys ir Bortkevičienė (2014) pažymi, kad verslumo kompetencija – tai gebėjimai ir įgūdžiai, kurie įgyjami mokantis, jie yra socialinės prigimties ir pritaikomi pridėtinę vertę kuriančioje veikloje. Būtent ekonominės vertės kūrimas yra esminis verslumo įgūdžių prasmės ir reikšmės elementas.

Kiti autoriai, apibrėždami verslumo kompetenciją, pabrėžia gebėjimų reikšmę. Remiantis Johannisson (1993), Chandler ir Hanks (1994), verslumo kompetencija – tai gebėjimas numatyti galimybes ir jas panaudoti, o Erikson (2003) teigimu, tai gebėjimas ne tik identifikuoti ir vykdyti naujas bei unikalias galimybes, bet ir gebėjimas įgyti ir panaudoti išteklius, reikalingus, kad tai būtų įvykdyta sėkmingai. Kvalifikacijos tobulinimo programoje mokytojams „Verslumo akademija“ (2012) verslumo kompetencija apibūdinama kaip gebėjimas dirbti ir priimti sprendimus neturint pilnai surinktos informacijos, nusistatant sunkius, bet pasiekiamus tikslus. Lans ir kt. (2010), Gevorgianienė ir Fargion (2012) verslumo kompetenciją sieja su gebėjimu pasitelkti inovacijas, susijusias su verslo tikslais, kurių pagrindas atvirumas naujovėms, gebėjimu identifikuoti naujas galimybes, prisiimti riziką ir inicijuoti pokyčius.

Dar vieną požiūrį į verslumo kompetenciją atskleidžia autoriai (Boyatzis, 1982; Stuart ir Lindsay, 1997; Muzychenko ir Sae, 2004; Geetha, 2010; Gevorgianienė ir Fargion, 2012; Kaur ir Bains, 2013; Ismail ir Zain, 2015; Tehseen ir Ramayah, 2015), kurie pažymi *asmeninių savybių* svarbą. Boyatzis (1982) akcentuoja, kad verslumo kompetencija – tai pagrindinės asmens savybės, kurios sąlygoja verslo kūrimą, išlikimą ir/arba augimą. Anot Geetha (2010), verslumo kompetencija apima šias asmenines individų savybes: iniciatyvą, suvokimą, išipareigojimą, pasitikėjimą savimi bei atkaklumą. Tuo tarpu Gevorgianienė ir Fargion (2012) teigia, kad verslumo kompetencija apibrėžiama ne tik kaip asmeninių savybių, bet ir vertybių, gebėjimų derinys, kurio pagrindas – atvirumas naujovėms, gebėjimas identifikuoti naujas galimybes, prisiimti riziką ir inicijuoti pokyčius. Ismail ir Zain (2015) teigia, kad verslumo kompetencija – tai pripažinimo siekis, savarankiškumo poreikis, galios troškimas, socialinė orientacija, savarankiškumas, ištvermingumas ir polinkis rizikuoti.

Pastebėtina, kad mokslinėje literatūroje nekvestionuojama verslumo gebėjimų ir savybių svarba, tačiau autorių nuomonės išsiskiria nagrinėjant svarbiausius gebėjimus ir savybes, būdingus verslininkui. Verslo sėkmę lemia ne individo kompetencijų gausa, bet tam tikrų esminių (svarbiausių) verslumo gebėjimų turėjimas, kuris moksliniame kontekste įvardijamas kaip verslumo kompetencijos „portfelis“ – verslumo kompetencijos dedamosios, kurios yra universalios, nepriklausančios nuo individo veiklos srities.

Atlikta mokslinių šaltinių analizė (Bass, 1985; Heyse ir Erpenbeck, 2004; Laužackas, Danilevičius ir Gurskienė, 2004; Janulevičienė, Paškevičienė ir Olbutienė, 2005; Paulionienė, 2007; Niemeier, 2008; Teresevičienė, 2010; Župerka, 2010; Martinkienė, 2012) padėjo išskirti svarbiausias verslumo kompetencijos „portfelio“ dedamąsias: *vadybinė, asmeninė, socialinė ir profesinė kompetencijos* (žr. 4 priedą).

Autoriai (Schoonover, 1998; Collins ir kt., 2006; Paulionienė, 2007; Župerka, 2010), analizuodami verslumo kompetenciją akcentuoja *vadybinės kompetencijos* svarbą. Remiantis Boyatzis (1982), Schoonover (1998), vadybinė kompetencija – tai žinių, gebėjimų, požiūrių, vertybių ir asmenybės savybių kompleksas, kuris įgalina efektyviai atlikti su vadyba susijusias funkcijas ir pasireiškia veiksminga veikla, turinčia įtakos sėkmingiems organizacijos veiklos rezultatams. Anot Petkevičiūtės, Kaupelytės ir Darškuvienės (2008), vadybinė kompetencija apibrėžiama kaip sinonimas elgsenai arba rezultatams.

Pasak Petkevičiūtės ir Kaminskytės (2003), vadybinę kompetenciją sudaro asmeninės savybės, bruožai, žinios, įgūdžiai ir motyvai, o Butkevičienės ir Vaidelytės (2009) nuomone, komandinis darbas, komunikacija, darbuotojų įtraukimas, orientacija į organizacijos tikslus ir prekių ar paslaugų kokybę. Remiantis Bakanauskienės ir Bartninkaitės (2006) atliktu Lietuvos vadovų požiūrio į vadybinę kompetenciją vertinimo tyrimu, vadybinę kompetenciją sudaro asmeninės savybės ir įgyti ugdymo proceso metu įgūdžiai. Tyrėjų nuomone, asmeninės savybės yra svarbiausios, o vadybiniai įgūdžiai ir teorinės vadybos žinios turi mažesnę prioritetą.

Moksliniame kontekste, analizuojant vadybinę kompetenciją, vyrauja dvejopa pozicija: vadybinės kompetencijos elementai yra įgimti (asmeninės savybės), kitu požiūriu - įgyjami (žinios ir įgūdžiai). Viena vertus autoriai (Hunsaker, 2001; Yukl, 2002) teigia, kad vadybinę kompetenciją galima įgyti nuolat mokantis ir įgyjant vis daugiau patirties, kita vertus Boyatzis (2008) pažymi, kad sėkmingi vadovai ir daug savo srityje pasiekę profesionalai pasižymi jau iš anksto turimais gebėjimais (patirtimi, žiniomis, atmintimi, dedukciniu mąstymu) ir išskirtine vadybine kompetencija (kognityvinė kompetencija, emocinis intelektas, socialinis intelektualumas).

Kiti tyrėjai (Heyse ir Erpenbeck, 2004; Laužackas ir kt., 2004; Janulevičienė ir kt., 2005; Paulionienė, 2007; Martinkienė, 2012; Župerka, 2010), analizuodami verslumo kompetenciją išryškina *asmeninės kompetencijos* reikšmę. Remiantis Stanišauskiene (2004), asmeninė

kompetencija priskiriama prie sėkmingą karjerą garantuojančių gebėjimų, nes tai yra savęs pažinimo ir mokėjimo sukurti tinkamą savęs vaizdą kitiems gebėjimai: pasitikėjimas savimi, tam tikros asmenybės tipas, pozicija visuomenėje ir savikontrolė. Martinkienė (2012) pažymi, kad asmeninė kompetencija yra suvokiama kaip pasitikėjimas savimi, streso valdymas, iniciatyva, kruopštumas, ryžtingumas, sąžiningumas, atsakingumas, lankstumas, lojalumas, savikontrolė, pasiekimų įvertinimas, savęs valdymas, asmeninių tikslų siekimas ir verslo etika. Tuo tarpu Janulevičienė ir kt. (2005) teigia, kad asmeninė kompetencija – tai gebėjimai apimantys asmens išsivystymą, bendravimą ir bendradarbiavimą.

Asmeninę kompetenciją sudaro žinių, įgūdžių ir nuostatų visuma, kurių visiems žmonėms reikia asmeninei savirealizacijai ir vystymuisi, siekiant įsilieti į visuomenę ir įsidarbinti (Leonardo da Vinci Programme, 2004). Stanišauskienė (2004), analizuodama asmeninę kompetenciją teigia, kad ją laiduojantys gebėjimai sąlyginai skirstomi į dvi grupes: savęs pažinimo ir savęs pristatymo. Pirmoji grupė apima visą eilę į save nukreiptų gebėjimų – tai savianalizės, refleksijos, pozityvaus realiojo savęs priėmimo, kurie susiję su žiniomis apie asmenybę, tų žinių taikymu siekiant save pažinti bei tobulinti. Savęs pažinimo gebėjimai ugdomi teikiant žinių apie žmogaus biologinę, psichologinę bei socialinę prigimtį, socialinę aplinką, ugdomi gebėjimai išreikšti jausmus, norus ir lūkesčius. Antrąją – savęs pristatymo – gebėjimų grupę sudaro į aplinką nukreipti gebėjimai: prisistatyti atskleidžiant savo kaip asmenybės ypatumus, pristatyti savo veiklos procesą bei rezultatą. Savęs pristatymo gebėjimai ugdomi teikiant žinių apie žodinį ir vizualinį savęs, savo darbo proceso ir rezultatų pristatymą.

Autoriai (Heyse ir Erpenbeck, 2004; Laužackas ir kt., 2004; Janulevičienė ir kt. 2005; Paulionienė, 2007; Župerka, 2010; Martinkienė, 2012), analizuojantys verslumo kompetenciją akcentuoja *socialinės kompetencijos* svarbą. Skirtingų socialinių mokslų krypties mokslininkai dėlioja skirtingus socialinės kompetencijos sampratos akcentus: psichologija prioritetą teikia klausimui, kas asmenybėje nulemia, kad žmogus gali kompetentingai elgtis, o sociologinis ir vadybinis požiūris perkelia dėmesį nuo asmenybės, kaip vieneto, prie socialinių ryšių kokybės ir santykių grupėse (Lang, 2010). Remiantis Janulevičiene ir kt. (2005), socialinė kompetencija – tai mokėjimas dirbti grupėje, santykiai su vadovais ir tinkamo mikroklimato sukūrimas, o Rimm-Kaufman ir Hamre (2010) nuomone, socialinė kompetencija – tai elgesys ir jo formos, kurias svarbu įvaldyti, norint dalyvauti socialiniame gyvenime, prisitaikyti prie skirtingų socialinių kontekstų ir efektyviai spręsti konfliktus.

Martinkienė (2012) teigia, kad socialinė kompetencija apima komunikavimą žodžiu, įtikinantį bendravimą, klausymo įgūdžius, efektyvius santykius, orientaciją į klientą, empatiją, kultūrinį sąmoningumą, mokymąsi mokyti, rašytinę komunikaciją ir laiko valdymą. Rimm-Kaufman ir Hamre (2010) taip pat pateikia socialinės kompetencijos elementus tokius kaip aktyvus

ir atsakingas dalyvavimas bendruomenės ir visuomenės gyvenime, pagalba bei tolerancija kitiems ir kitokiems, vadovavimasis demokratijos vertybėmis, šalies ir pasaulio gamtos bei kultūros paveldo pažinimas, socialinių reiškinių refleksija ir kritinis vertinimas. Tuo tarpu Durlak, Weissberg, Dymnicki, Taylor ir Schellinger (2011), apjungia tyrėjų išsakytas mintis ir pateikia apibendrintą socialinės kompetencijos struktūrą, kurią sudaro: gebėjimas veiksmingai dirbti skirtingose grupėse, pagarba kitų jausmams, poreikiams, įsitikinimams ir teisėms, pozityvus bendravimas, konfliktų valdymas, pagalbos kitiems teikimas, gebėjimas priimti pagalbą, atsakingas pareigų atlikimas bei gebėjimas veiksmingai dirbti skirtingose grupėse.

Tyrėjai (Heyse ir Erpenbeck, 2004; Laužackas ir kt., 2004; Janulevičienė ir kt., 2005; Martinkienė, 2012), nagrinėdami verslumo kompetenciją pabrėžia *profesinės kompetencijos* reikšmę. Profesinė kompetencija – tai gebėjimas planuoti, spręsti problemas, dirbti su informacija, konceptualus ir strateginis mąstymas, rezultatų siekimas, tikslo nustatymas, verslumas, pokyčių valdymas, derybos, vadovavimas, motyvavimas, vizionavimas, konfliktų valdymas, veiklos įvertinimas, sąmoningumas, kūrybiškumas ir naujovių diegimas, orientavimasis į šiuolaikines žinias, rizikos valdymas, kokybės užtikrinimas, darbas su personalu (Martinkienė, 2012).

Janulevičienė ir kt. (2005) teigia, kad profesinė kompetencija apima visas teorines žinias bei praktinius įgūdžius, reikalingus konkrečioms profesiniams uždaviniams atlikti. Remiantis Juozaitiene ir Stapokiene (2003), profesionalumo koncepcija nuolat kinta, o jos kaitą lemia mokymasis ir mokymosi turinys, naujų technologijų ir darbo procesų kaita. Todėl nuolatinio kompetencijos ugdymo būtinumas dažnai siejamas su verslumu, t. y. iniciatyva, įgytomis ir įgintomis savybėmis, leidžiančiomis novatoriškai mąstyti, veikti ir rizikuoti. Pasak Laužacko (2005), profesinę kompetenciją sudaro: formalizuotos kompetencijos, išreikštos valstybės pripažintais diplomais ir pažymėjimais, dokumentuoti neformaliojo mokymosi rezultatai – tai, ką įgyjame tobulindamiesi įvairiuose kursuose ir seminaruose bei kompetencijos, kurias esant žinome, bet kurios nėra pripažintos, mums nežinomos kompetencijos. Tai atskleidžia, remiantis Knapp ir Daly (2002), kad profesinė kompetencija susideda iš atskirų sudėtinių veiklos kompetencijų, kurių ugdymas siejamas su atsaku į verslo aplinkos bei darbo rinkos poreikius.

Apibendrinant mokslinių šaltinių analizę galima teigti, kad verslumo kompetencijos pagrindą sudaro specifinės žinios, įgūdžiai ir gebėjimai, versliam asmeniui būdingos savybės, kurie yra socialinės prigimties ir pritaikomi pridėtinę vertę kuriančioje veikloje, nes būtent ekonominės vertės kūrimas yra esminis verslumo įgūdžių prasmės ir reikšmės elementas. Analizuojant verslumo kompetencijos dedamąsias pastebima, kad teoriniame kontekste išskiriama įvairių verslumo kompetencijos variacijų, tačiau mokslinių šaltinių analizės ir sintezės pagrindu galima teigti, kad verslumo kompetencijos „portfelį“ sudaro šios reikšmingiausios kompetencijos: vadybinė, asmeninė, socialinė ir profesinė.

1.3. Individo verslumą lemiančių veiksnių analizė

Verslumas yra apibūdinamas kaip įvairūs individo gebėjimai ir asmeninės savybės, tačiau ši išskirtinį asmens ypatumą ne mažiau sąlygoja ir kiti veiksniai - asmens savybių, įgūdžių, patirties bei profesinių žinių nepakanka tam, kad sėkmingai vystyti didelius verslo užmojus. Verslas egzistuoja tam tikroje aplinkoje, kurioje vyksta tam tikri procesai, todėl verslumas didele dalimi priklauso nuo to, kas žmogų motyvuoja/skatina imtis verslo (Adamonienė ir Šilingienė, 2007).

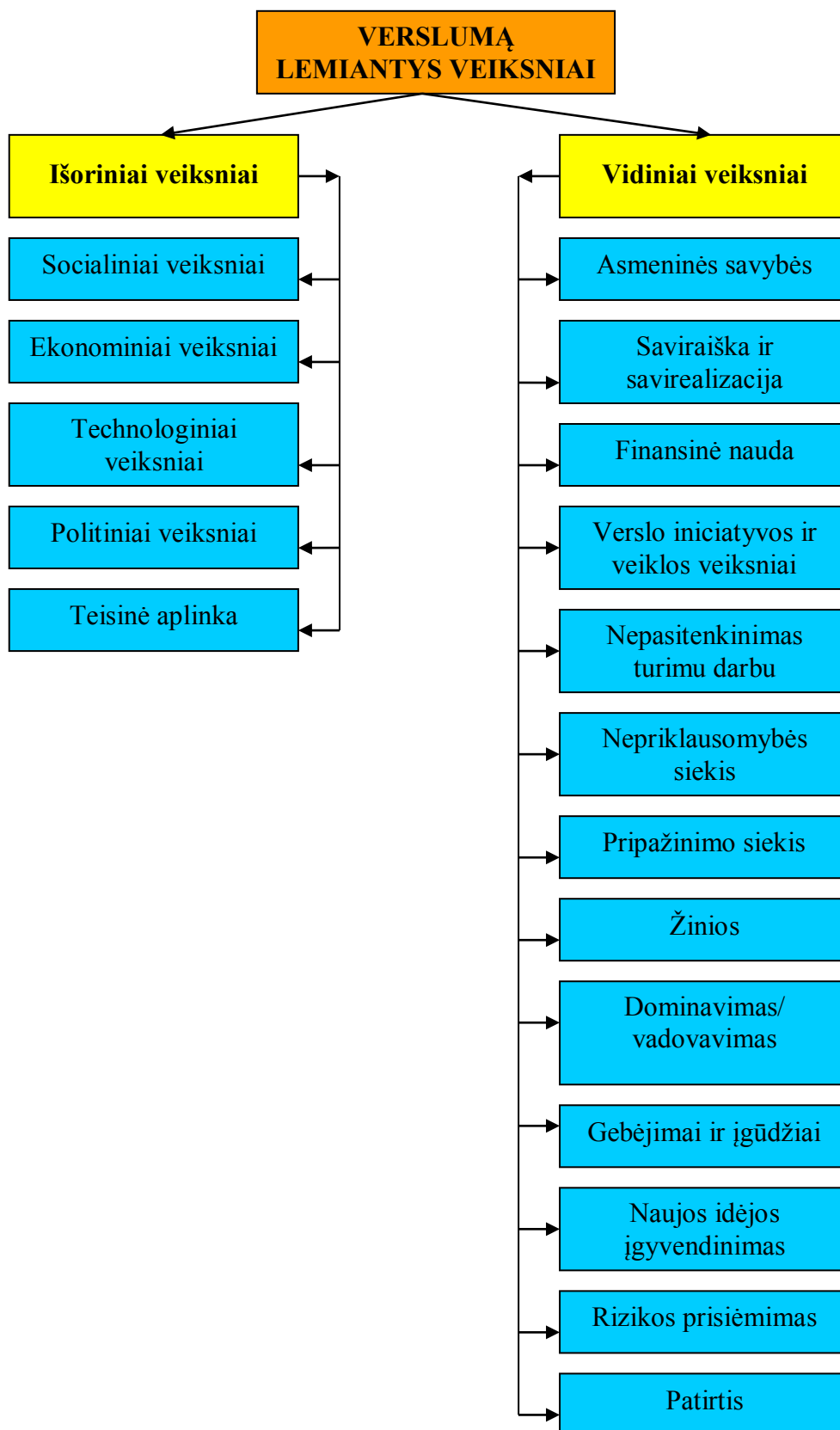
Mokslinių šaltinių (Gronskas, 1995; Bhat ir McCline, 2005; Morirson, 2006; Adamonienė ir Šilingienė, 2007; Ahman ir Hoffman, 2007; Paulionienė ir kt., 2011) analizė atskleidžia, kad teoriniame kontekste išskiriama gana daug verslumą lemiančių veiksnių, kuriuos galima sugrupuoti į dvi kategorijas – *vidinius ir išorinius verslumą lemiančius veiksnis* (žr. 1 pav.).

Čiburienė ir Guščinskienė (2009) nagrinėdamos verslumą lemiančius veiksnis pažymi, kad vidiniai verslumą lemiantys veiksniai apima įgimtas ir įgytas verslumo savybes. Autorės teigia, kad įgimtos savybės tai – intuicija, karjerizmas, pasitikėjimas savimi, avantiūrizmas, azartiškumas ir kt., o įgytos – tai savybės, kurios įgyjamos mokantis ar praktiškai veikiant, tai – žinios ir praktinis patyrimas, formuojantys universalius ir dalykinius įgūdžius.

Anot Markevičiaus (2007), išoriniai verslumą lemiantys veiksniai yra susiję su politine, socialine, teisine, ekonomine ir technologine aplinkomis. Ir nors išorinė aplinka daro didelį poveikį verslumui, tačiau jos žmogus negali pakeisti, tik prie jos prisiderinti.

Pastebėtina, kad moksliniame kontekste vieni autoriai didesnę dėmesį skiria išoriniams, o kiti – vidiniams verslumą lemiantiems veiksniams. Atlikta mokslinių šaltinių (Audretsch, 2002; Juozaitienė ir Stapokienė, 2003; Bhat ir McCline, 2005; Morirson, 2006; Adamonienė ir Šilingienė, 2007; Ahmad ir Seymour, 2008; Čiburienė ir Guščinskienė, 2009; Paulionienė ir kt., 2011; Jelagaitė ir Vijeikis, 2012) analizė padėjo išskirti esminius išorinius (*socialiniai ir ekonominiai*) ir vidinius (*asmeninės savybės, saviraiška ir savirealizacija, finansinė nauda, verslo iniciatyvos ir veiklos veiksniai, nepasitenkinimas turimu darbu, nepriklausomybės siekis, pripažinimo siekis*) verslumą lemiančius veiksnis, kurie darbe nagrinėjami detaliau (žr. 5 priedą).

Autoriai (Gronskas, 1995; Ahman ir Hoffman, 2007; Ahmad ir Seymour, 2008; Okunevičiūtė – Neverdauskienė ir Moskvina, 2008; Paulionienė ir kt., 2011), analizuodami išorinius verslumą lemiančius veiksnis, akcentuoja *socialinių veiksnių* svarbą. Socialiniai veiksniai – tai veiksniai, kurie charakterizuoja darbingų žmonių skaičiaus dinamiką, bendrąjį gyventojų senėjimo rodiklį bei sveiko gyvenimo būdo propagavimą (Pruskus, 2003). Sinkienė (2008) pažymi, kad socialiniai veiksniai apima tiek demografinius pokyčius, tiek visuomenėje vyraujančius šeimos ir bendruomenės santykius, situaciją lygių galimybių srityje, visuomenės gyvenimo būdo ypatumus ir jų pokyčius, sveikatos ir švietimo, darbo ir pajamų, kriminogeninės situacijos aspektus ir kt.

1 pav. Individo verslumą lemiantys veiksniai (sudaryta autorės)

Analizuodami socialinius verslumą skatinančius veiksnius autoriai (Gronskas, 1995; Adamonienė ir Šilingienė, 2007; Ahman ir Hoffman, 2007; Ahmad ir Seymour, 2008; Okunevičiūtė

– Neverdauskienė ir Moskvina, 2008; Paulionienė ir kt., 2011) akcentuoja šias esmines socialinės aplinkos dedamąsias: kultūra, išsilavinimas, sveikata, šeimos narių pragyvenimo šaltiniai, gyvenimo lygis, ugdymo politika, šeimos aplinka, bendraamžių aplinka ir saviugdų aplinka.

Kultūrinių veiksmų analizė koncentruojasi į šalies ar regiono gyventojų paslankumą pokyčiams, požiūrį į pagrindinius miesto veiklos ir plėtros klausimus (atvirumą, uždarumą, racionalumą, kosmopolitiškumą ir pan.). Ugdymo politika kaip verslumo skatinimo žingsnis orientuojasi į laukiamus rezultatus ir poveikį: ką studentai turėtų išmokti, kokius bendruosius gebėjimus ir nuostatas išsiugdyti, kad galėtų sėkmingai kurti asmeninį gyvenimą ir integruotis į šiuolaikinę visuomenę (Motiejūnienė ir Zadeikaitė, 2007). Šeimos aplinka ir šeimos vaidmuo visuomenėje savo galia neprilygsta jokiai kitai institucijai, nes būtent joje formuojasi ir vystosi žmogaus asmenybė, diegiamos pagrindinės elgesio normos, atsiveria žmogaus vidinis pasaulis bei individualios asmens savybės, susipažįstama su socialiniais vaidmenimis, būtinais normaliai adaptacijai visuomenėje. Šeima kaip mikrogrupė yra labai svarbus veiksnys, pradedantis modeliuoti ne tik asmenybę, bet ir vertybines orientacijas, bendruosius gebėjimus ir darbo įgūdžius, todėl šeima neretai vaidina didelį vaidmenį ir profesijos pasirinkime (Rakauskas, 2001). Bendraamžių aplinka taip pat daro įtaką individų verslumui, nes jaunuolių elgesiui būdinga savistaba, savęs ir kitų vertinimas, ypač ryškus kolektyvinės veiklos troškimas. Bendraamžių aplinkoje labiausiai pasireiškia verslumui svarbūs lyderystės, kūrybiškumo ir bendradarbiavimo gebėjimai (Paulionienė ir kt., 2011). Saviugda – tai pozityvios individo nuostatos į ugdymą. Siekiant ugdyti individų verslumą, ypatingą dėmesį reikia skirti savęs tobulinimui, lyderystei, bendravimui ir bendradarbiavimui, motyvuotam ir efektyviam veikimui bei derybininko savybių ugdymui (Jakavičius, 1998).

Kiti autoriai (Gronskas, 1995; Morison, 2006; Adamonienė ir Šilingienė, 2007; Ahmad ir Seymour, 2008; Okunevičiūtė – Neverdauskienė ir Moskvina 2008), analizuodami išorinius verslumą lemiančius veiksmus, išryškina *ekonominių veiksmų* svarbą ir reikšmę. Ekonominiai veiksniai – tai svarbiausi rodikliai, kurie charakterizuoja ekonominę aplinką, pirkėjų pajamas bei jų dinamiką, kaupimo lygius, kredito gavimo galimybes ir nedarbo lygį (Pruskus, 2003).

Ekonominiai veiksniai mokslinėje literatūroje skirstomi į vidinius ir išorinius ekonominius veiksmus. Vidiniai ekonominiai veiksniai – darbuotojų konkurencingumas ir veiksniai, susiję su įmonės veikla, investicijomis į žmogiškąjį kapitalą, inovacijų diegimu, technikos ir technologijų lygiu įmonėje. Išoriniai ekonominiai veiksniai – ekonominiai pokyčiai, darbo rinkos struktūros ir darbo pokyčiai, ekonomikos struktūros pokyčiai, šalies ekonominė politika, nepalanki konjunktūra, politinė – teisinė aplinka, perkamoji galia ir bendra vidaus produkto dinamika, investicijų lygis ir migracijos poveikis (Jakštienė, 2012). Tuo tarpu Židonis (2012) teigia, kad ekonominiai veiksniai yra susiję su ekonomikos augimu, produktyvumo augimu, BVP ir kt.

Ekonominiai verslumo skatinimo veiksniai yra susiję su makroekonominiais šalies/regiono rodikliais, išorinės ekonomikos augimo tendencijomis, fiskaline ir pinigų politika, korporatyvinio valdymo specifika, transporto, komunikacijų ir kitomis infrastruktūromis (Sinkienė, 2008).

Tyrėjai (Gronskas, 1995; Audretsch, 2002; Adamonienė ir Šilingienė, 2007; Čiburienė ir Guščinskienė, 2009; Jelagaitė ir Vijeikis, 2012), nagrinėdami vidinius verslumą lemiančius veiksnius, akcentuoja *asmeninių savybių* įtaką verslumui. Remiantis autoriais, svarbiausios asmeninės savybės, lemiančios verslumą yra: aktyvumas, atsakingumas, atkaklumas, ryžtingumas, darbštumas, taupumas, veiklumas, pasitikėjimas savimi, polinkis naujovėms, imlumas informacijai, savimotyvacija, intuícija, avantiūrizmas, azartiškumas, lankstumas, inovatyvumas, loginis mąstymas ir aktyvi gyvenimiška pozicija. Daugelis tyrėjų pažymi užsispyrimo ir motyvacijos svarbą steigiant įmones, kiti atkreipia dėmesį į verslo idėjos suderinamumą (Pruskus, 2003).

Asmenines savybes, lemiančias individo verslumą, galima skirstyti į įgimtas ir įgytas. Įgimtos savybės yra verslininko temperamentas, sveikata, intuícija, azartiškumas, karjeriškumas, garbės troškimas, pasitikėjimas savimi, rizika, drąsa, ryžtingumas, operatyvumas, reakcija ir kt. savybės. Daugeliu atveju, jos yra paveldimos iš šeimos narių iš kartos į kartą. Tuo tarpu tokios savybės, kaip bendravimas, bendradarbiavimas, komunikacija, gebėjimas motyvuoti ir kontroliuoti darbuotojus, yra įgyjamos keliant kvalifikaciją ir tobulinant praktinius įgūdžius (Markevičius, 1999). Kaip teigia Sūdžius (2001), amerikiečiai laikosi požiūrio, kad verslumas yra įgimta žmogaus savybė ir jos išugdyti, neturint tam tikrų bruožų, neįmanoma. Tuo tarpu dalis europiečių, tarp jų ir prancūzai, mano, jog iš dalies verslumą galima išugdyti, jei turima tam įgimtų savybių. JAV atliktų tyrimų duomenimis, kiekvienoje tautoje verslumu pasižyminčių žmonių vidutiniškai yra 6-8 proc., tačiau vienoje tautoje jų yra daugiau, kitoje – mažiau. Lietuviai istoriškai labiau buvo linkę plėtoti tradicines ūkio šakas: žemės ūkį bei apdirbamąją pramonę (Juozaitienė ir Stapokienė, 2003).

Mokslininkai (Giland ir Levine, 1986; Juozaitienė ir Stapokienė, 2003; Pruskus, 2003; Bhat ir McCline, 2005; Morison, 2006; Kšivickienė ir Ribašauskienė, 2007) tyrinėdami vidinius verslumą lemiančius veiksnius išryškina individo *saviraišką ir savirealizaciją*. Pruskus (2003) teigia, kad verslumas nėra tik būdas užsidirbti, nes jis suteikia galimybes žmonėms patenkinti savo lūkesčius ir poreikius. Verslius žmones visų pirma motyvuoja savirealizacija, o ne pinigai, todėl verslumas tampa galimybe atskleisti savo potencialą. Daugelis žmonių dirba neįdomų, nuobodų darbą, tačiau versliams žmonėms tai nepriimtina - jie užsiima mėgstama ir inovatyvia veikla, taip realizuodami savo idėjas. Idėjos realizacija tampa saviraiškos instrumentu. Verslūs žmonės žino, kad jų vizijos įgyvendinimas priklauso nuo jų kūrybiškumo.

Tyrėjai (Pruskus, 2003; Bhat ir McCline, 2005; Kšivickienė ir Ribašauskienė, 2007) teigia, kad *finansinė nauda* yra svarbus vidinis individo verslumą lemiantis veiksnys. Anot Pruskaus (2003), verslumas – tai galimybė tapti turtingu, nors paprastai pinigai nėra pagrindinė priežastis

intis savo verslo. Uždirbamas pelnas yra svarbus veiksnys, motyvuojantis kurti naują įmonę. Didžioji dalis turtingiausių pasaulio žmonių yra pirmos kartos verslininkai.

Kituose moksliniuose darbuose autoriai (Adamonienė ir Šilingienė, 2007; Ahman ir Hoffman, 2007; Ahmad ir Seymour, 2008) pabrėžia *verslo iniciatyvos ir veiklos veiksnius* bei jų svarbą individo verslumui. Židonis (2012) teigia, kad verslumo lygiui didelę įtaką turi administracinės naštos mažinimas, t. y. yra teisinių reikalavimų, susijusių su verslo kūrimu ir vystymu, įvykdymo išlaidos – bankroto procedūros, darbo saugos, higienos, aplinkosaugos reikalavimai mokesčių sistema.

Autoriai (Heeboll, 1995; Giland ir Levine, 1986) teigia, kad svarbus vidinis individo verslumą lemiantis veiksnys yra *nepasitenkinimas turimu darbu* kaip priešprieša pasitenkinimui darbu. Pasitenkinimas darbu – tai diagnostinis įrankis, leidžiantis nustatyti darbuotojų motyvacinę būseną ir nuostatas darbo atžvilgiu, identifikuoti pasitenkinimą ir nepasitenkinimą darbu sukeliančius veiksnius ir, svarbiausia, laiku ir tinkamai koreguoti neatitiktis. Pasitenkinimas darbu apibūdinamas kaip maloni ar pozityvi emocinė būsena, sąlygojama požiūrio į turimą ar atliekamą darbą arba kaip individo teigiamų nuostatų visuma užimamos pozicijos ar darbo atžvilgiu (Bakanauskienė, Bendaravičienė ir Krikštolaitis, 2010).

Viena plačiausiai taikomų Herzberg (1994) dviejų veiksmų teorija teigia, kad veiksniai, darantys įtaką pasitenkinimui arba nepasitenkinimui darbu apima dvi grupes:

- išorinius arba higienos veiksnius, kurie yra susiję su darbo aplinka ir daro įtaką darbuotojų nepasitenkinimui darbu, t. y. organizacijos politika, vadovavimas, tarpusavio santykiai, darbo sąlygos, atlyginimas, statusas ir saugumas;
- vidinius arba motyvacinius veiksnius, kurie turi įtakos pasitenkinimui darbu (asmeniniai pasiekimai, pripažinimas, atsakomybės laipsnis, asmeninio tobulėjimo ir karjeros galimybės (cit. iš Bakanauskienė, Bendaravičienė, Krikštolaitis, 2010).

Tyrėjai (Giland ir Levine, 1986; Heeboll, 1995; Pruskus, 2003; Bhat ir McCline, 2005; Morison, 2006) analizuodami vidinius individo verslumą lemiančius veiksnius pabrėžia *nepriklausomybės siekį*. Pruskus (2003) teigia, kad verslininkai nori vadovauti patys sau, savo verslui, planuoti savo ateitį ir savarankiškai priimti strateginius sprendimus.

Moksliniuose darbuose pažymimas ir *pripažinimo siekis* kaip svarbus vidinis individo verslumą lemiantis veiksnys. Pruskus (2003) teigia, kad versliems žmonėms svarbus ne tik vadovavimo iššūkis, bet taip pat ir grįžtamasis ryšys, jiems svarbu, kaip jų pasiekimus ir veiklą vertina visuomenė. Pagrindinė verslius žmones veikianti jėga yra pasiekimai ir pripažinimas, o ne pinigai. Verslūs žmonės turi didesnę galimybę sulaukti pripažinimo bei įnešti indėlį į visuomenę. Smulkiojo verslo savininkai yra priskiriami prie labiausiai gerbiamų ir vertų pasitikėjimo narių bendruomenėje, nes jie prisideda prie vietinės ekonomikos augimo ir bendruomenės gerovės.

Apibendrinant verslumą lemiančių veiksnių analizę galima teigti, kad dažniausiai yra išskiriamos dvi veiksnių, įtakančių asmens verslumą, grupės – vidiniai ir išoriniai verslumą lemiantys veiksniai. Vidiniai veiksniai, glūdinčios verslininko asmenybėje, apima prigimtines ir įgytas verslumo savybes, o išoriniai, glūdinčios verslininką supančioje aplinkoje, yra susiję su politine, socialine, teisine, ekonomine ir technologine aplinkomis. Mokslinių šaltinių analizės ir sintezės pagrindu išskirti esminiai išoriniai (socialiniai ir ekonominiai) ir vidiniai (asmeninės savybės, saviraiška ir savirealizacija, finansinė nauda, verslo iniciatyvos ir veiklos veiksniai, nepasitenkinimas turimu darbu, nepriklausomybės siekis bei pripažinimo siekis) individo verslumą lemiantys veiksniai.

2. AKADEMINIO JAUNIMO VERSLUMO UGDYMO TEORINIAI ASPEKTAI

Verslumas yra vienas iš svarbiausių ekonomikos augimo veiksnių, todėl nepaisant inovacijos ir rizikos derinio, jis daro esminį poveikį šalies vystymosi raidai, naujų darbo vietų kūrimui ir socialiniam stabilumui (Strazdienė, 2007). Be to, kaip teigia Astromskienė, Ramanauskienė, Gargasas ir kt. (2012), verslumas yra svarbus kiekvienam individui, nes jis skatina atsinaujinti, kurti naujoves, padeda keistis kartu su besikeičiančia aplinka.

Įvairius aspektus, susijusius su verslumu nagrinėja bei verslumo svarbą pabrėžia daugelis Lietuvos ir užsienio autorių, tačiau pasak Stonienės, Martinkienės, Šakienės, Romerytės-Šereikienės (2009), didžiausią dėmesį reikėtų skirti verslumo ugdymui, kuris turi didelę svarbą bendram akademinio jaunimo išsilavinimui: formuoja jaunuolių vertybinių orientacijų sistemą, savarankiškumą priimant sprendimus, padeda jiems suprasti verslo esmę. Siekiant gilintis į pastarąjį procesą ir identifikuoti akademinio jaunimo verslumo ugdymo metodus teoriniame kontekste, pirmiausia tikslinga atskleisti verslumo ugdymo sampratą.

2.1. Verslumo ugdymo samprata

Moksliniame kontekste pastebimos skirtingos mokslininkų nuomonės apie verslumo ugdymą ir šio proceso rezultatus. Remiantis Adcroft, Wills ir Dhaliwal (2004), vadybos studijos gali išugdyti techninius gebėjimus reikalingus verslumui, tačiau negali daryti įtakos prigimtinėms individo verslumo savybėms. Kiek kitokį požiūrį deklaruoja Gorman ir kt. (1997) teigdamas, kad verslumo galima išmokyti arba bent jau padrąsinti imtis verslo. Tuo tarpu Župerka ir Župerkienė (2014) teigia, kad nepaisant didelio dėmesio, kuris skiriamas verslumo ugdymo problematikai ir diskusijoms, verslumo ugdymo procesas, o ir jo suvokimas yra „kūdikio“ stadijoje.

Mokslinėje literatūroje aptinkami įvairūs verslumo ugdymo sampratos apibūdinimai. Jack ir Anderson (1999) teigia, kad verslumo ugdymas – tai menas ir mokslas. Mokslo sritis, kuri apima funkcinis valdymo gebėjimus, gali būti mokoma, o meno, kuris apima asmens kūrybiškumą ir inovatyvumą, išmokyti neįmanoma. Remiantis Palčiauskiene ir Virketyte (2009), verslumo ugdymas – viena svarbiausių prielaidų šalies ūkiui plėtoti ir gyventojų gerovei kelti.

Atlikus autorių (Jack ir Anderson, 1999; Mincienė, 2004; Henry, Hill ir Leitch, 2005; Poškienė, 2006; Paulionienė, 2007; Zaleckienė ir Žadeikaitė, 2008; Palčiauskiene ir Virketytė, 2009; Zakarevičius ir Župerka, 2011; Dudaitė, 2012; Barynienė, Paužaitė ir Cibulskaitė, 2014) mokslinių darbų analizę ir susistemintus duomenis galima teigti, kad verslumo ugdymas gali būti suvokiamas kaip *gebėjimų steigti ir plėtoti nuosavą verslą įgijimas, verslumo ugdymo sistema ir tapimo verslininku ugdymo būdai* (žr. 6 priedą).

Pirmąjį požiūrį atstovaujančių mokslininkų (Mincienė, 2004; Henry ir kt., 2005; Paulionienė, 2007; Zakarevičius ir Župerka, 2011; Župerka, 2011; Barynienė ir kt. 2014) darbuose verslumo ugdymo procesas yra apibrėžiamas kaip *gebėjimų steigti ir plėtoti nuosavą verslą įgijimas*. Barynienė ir kt. (2014) teigia, kad verslumo ugdymas yra asmens mokymasis ir tobulėjimas, asmenybės susiformavimas ir būsima karjera, siekiant ateityje sėkmingai imtis verslo. Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategijoje (2004) verslumo ugdymas yra apibrėžiamas kaip verslumo nuostatų ir įgūdžių mokymo koncepcija, kuri sujungia tam tikrų asmeninių savybių ugdymą, labiau siejamą su tiksliniu mokymu, kaip pradėti savo verslą. Pasak Mincienės (2004), verslumo ugdymas yra individo motyvacija ir atsakomybė už savo bendrųjų gebėjimų ugdymą, profesijos įgijimą, kvalifikacijos kėlimą, persikvalifikavimą ir mokėjimą pritaikyti praktinėje veikloje steigiant savo verslą. Henry ir kt. (2005) taip pat pritaria pastarajai nuomonei teigdamas, kad verslumo ugdymas apima verslo teorinių ir praktinių žinių teikimą, įgūdžių lavinimą, nuostatų ir asmeninių savybių formavimą, atitinkančių asmens amžių ir suvokimo lygį. Šia veikla siekiama, kad asmuo gebėtų sėkmingai ne tik įkurti, bet ir plėtoti savo verslą. Zakarevičius ir Župerka (2011), apibrėždami verslumo ugdymą, šį procesą sieja konkrečiai su verslumo gebėjimais, kurie ugdomi didinant verslumo suvokimą ir motyvaciją, plėtojant mokymą apie nuosavo verslo kūrimą ir identifikuojant verslo kūrimo galimybes bei prielaidas.

Tuo tarpu Europos komunikate tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui (2006) verslumo ugdymas apibrėžiamas ne tik kaip verslumo gebėjimų (individo kūrybiškumas, savarankiškumas, karjeros siekis ir kt.) ugdymas, bet ir ankstyvas ryšys su verslo pasauliu, mokymasis kaip pradėti verslą bei verslo idėjų rėmimas. Tai atskleidžia, anot Paulionienės (2007), kad verslumo ugdymas yra procesas, kuris padidina naujų įmonių steigimo ir naujų darbo vietų susikūrimo galimybes, didesnę ekonominę atlygį ir pasitenkinimą. Be to, bet kuriai augti siekiančiai dinamiškai įmonei yra naudingas verslumu pagrįstą mąstymą ir įgūdžius įgijęs jaunimas.

Kitas požiūris į verslumo ugdymą remiasi autorių (Poškienė, 2006; Zaleckienė ir Žadeikaitė, 2008; Dudaitė, 2012; Jegalaitė ir Vijeikis, 2012) darbais, kuriuose šis procesas suvokiamas ne kaip pavieniai verslumo ugdymo elementai, bet kaip vientisa *verslumo ugdymo sistema*. Remiantis Poškienė (2006), verslumo ugdymas – tai Lietuvos švietimo sistemoje vykdomas procesas, orientuotas į individo savarankiškumo, atsakomybės ir iniciatyvumo ugdymą. Zaleckienė ir Žadeikaitė (2008) pažymi, kad verslumo ugdymo procese svarbus yra ekonomikos pagrindų įgijimas, nes pasak Dudaitės (2012), šis procesas yra siejamas su individo ekonominiu raštingumu bei aktyvia jo ekonomine veikla besikeičiančioje aplinkoje. Tai rodo, Jegalaitės ir Vijeikio (2012) nuomone, kad verslumo ugdymas yra vientisa sistema, kurią sudaro trys tarpusavyje susijusios dedamosios: verslo sistema, ugdymo sistema ir švietimo sistemos subjektai.

Dar vieną požiūrį į verslumo ugdymo sampratą detalizuoja autoriai (Gronskas, 1995; Strazdienė ir Garalis, 2005), kurie verslumo ugdymą sieja su *tapimo verslininku ugdymo būdais*. Gronskas (1995) teigia, kas verslumo ugdymas – tai tapimo verslininku ugdymo būdai, kurie gali būti egzogeninis ir endogeninis. Egzogeninis – tai kai verslumas bręsta dėl išorinių aplinkos veiksnių, o endogeninis ugdymo būdas – tai vidinių veiksnių išnaudojimas. Egzogeninį verslininkų tapsmą lemia verslumo ugdymo sistemos sudarymas, o endogeninis yra sutelktas ties verslumo ugdymo turiniu. Remiantis Strazdiene ir Garaliu (2005), verslumo ugdymas yra gebėjimo komunikuoti, kritinio mąstymo, gebėjimo sudaryti komandas ir racionaliai jas valdyti, gebėjimo priimti efektyvius vadybos sprendimus ugdymas. Kitaip tariant viso to, kas reikalinga tapti sėkmingu verslininku ugdymas. Bendruosiuose visą gyvenimą trunkančiuose mokymosi gebėjimuose, Europos orientaciniai metmenys (2006) teigiama, kad verslumo ugdymo procesas apima iniciatyvumą, veiksnumą, nepriklausomybę ir novatoriškumą asmeniniame bei socialiniame gyvenime, darbe. Svarbiausios tapimo verslininku nuostatos ir gebėjimai yra susiję su gebėjimu identifikuoti esamas asmenines, profesines ir (arba) verslo galimybes, įskaitant platesnio požiūrio aspektus, projektų valdymu (įtraukiant, pavyzdžiui, galimybę planuoti, organizuoti, valdyti, vadovauti ir deleguoti, analizuoti, išklaudyti bei rengti ataskaitas, jas įvertinti), veiksmingu atstovavimu, derėjimusi ir gebėjimu dirbti savarankiškai bei bendradarbiauti komandose, gebėjimu spręsti ir nusistatyti savo stipriąsias ir silpnąsias vietas, įvertinti ir rizikuoti.

Apibendrinant verslumo ugdymo sampratą galima teigti, kad tai yra sudėtingas ir nevienareikšmiškai apibūdinamas procesas, dažniausiai apibrėžiamas kaip gebėjimų steigti ir plėtoti nuosavą verslą įgijimas, verslumo ugdymo sistema ir tapimo verslininku ugdymo būdai. Pažymėtina tai, kad moksliniame kontekste aptinkamos skirtingos nuomonės apie verslumo ugdymą: vieni autoriai teigia, jog verslumo išmokti/išmokyti neįmanoma, nes tai yra prigimtinių individo savybės, kiti mokslininkai laikosi nuomonės, jog verslumo išmokti/išmokyti galima, įgyjant praktinių verslumo gebėjimų. Vyrauja ir dar vienas požiūris – individą galima paskatinti bei padrąsinti imtis verslo, ugdant verslininkui būdingas savybes ir lavinant verslumo gebėjimus.

2.2. Akademinio jaunimo verslumo ugdymo metodai

Moksliniame kontekste verslumo ugdymo metodai yra plačiai diskutuojama ir analizuojama tema, o dėl didelės verslumo ugdymo programų įvairovės, egzistuoja ir didelė verslumo ugdymo metodų pasiūla. Tačiau apibendrinus ir susisteminus autorių (Stumpf, Dunbar ir Mullen, 1991; Solomon, Weaver ir Fernald, 1994; Gibb, 1999; Truell, Webster ir Davidson, 1998; Rae ir Craswell, 2000; Timmons ir Spinnelli, 2003; Čiegis, Skunčikienė ir Rakickas, 2005; Chell, 2007; Grigorjeva ir Kernytė, 2008; Bačiulytė, Ignatonienė ir Ignatonis, 2009; Zakarevičius ir Župerka, 2011)

mokslinius darbus galima išryškinti šiuos esminius ir reikšmingiausius akademinio jaunimo verslumo ugdymo metodus: *mokymasis per patirtį, atvejo analizė, mokymasis bendradarbiaujant, mokymasis sprendžiant problemas ir verslo įmonės imitavimas* (žr. 7 priedą), kurių detalesnė analizė pateikiama sekančiuose poskyriuose.

2.2.1. Mokymasis per patirtį

Moksliniame kontekste vienas iš siūlomų akademinio jaunimo verslumo ugdymo metodų yra mokymasis per patirtį, kuris yra apibrėžiamas kaip mokymosi strategija, nukreipta į sėkmingo mokymosi prielaidą – patirtį.

Verslumo gebėjimai įgyjami visų pirma per darbo patirtį ir savarankiškos veiklos praktiką, todėl taikant mokymosi per patirtį metodą, akademinio jaunimo verslumo ugdymui sudaroma galimybė įtraukti juos į tam tikrą darbinę veiklą, ją kritiškai reflektuoti ir analizuoti, o gautų rezultatų pagrindu įgyti naudingų įžvalgų, kurias besimokantieji panaudoja savo suvokimui ir elgesiui keisti (Tarptautinė patirtinio mokymosi akademija, 2008). Taigi, patirtinio mokymosi, kaip integralios aktyvaus mokymosi dalies, dėka besimokantieji kuria savo žinojimą, įgauna verslumo įgūdžių, ugdo verslumo gebėjimus ir vertybes iš tiesioginės savo arba kitų patirties. Tai atskleidžia, anot Teresevičienės, Gedvilienės ir Zuzevičiūtės (2006), kad patirtinis mokymasis yra susijęs su asmens profesiniu tobulėjimu, nes patirtį besimokantysis įgyja praktikavimosi ir eksperimentavimo pagalba.

Chapman (2008) gilindamasis į patirtinio mokymosi svarbą ir reikšmę teigia, kad tai yra seniausia mokymo(-si) forma, kuri įgalina studentus dalyvauti įvairiose veiklose ir įgyti skirtingų patirčių, tačiau vertingiausia patirtis tampa tuomet, kai ji yra apmąstyta ir įsisąmoninta. Patirtinio mokymosi procese orientuojamasi ne į ekspertinių žinių perteikimą, o į patį besimokantįjį, nes geriausiai žmogus mokosi iš savo asmeninės patirties. Tokiu būdu, autoriaus nuomone, patirtis įgauna besimokančiojo asmeninių emocijų, išgyventų patyrimo metu, atspalvį, veikla apmąstoma keliant sau aktualius klausimus, o padarytos išvados yra reikšmingesnės nei pateiktos kitų.

Anot Rathunde (2009), patirtinio ugdymo(-si) procese dalyvaujantys studentai turi galimybę patys rinktis mokymosi turinį, todėl yra kur kas labiau motyvuoti mokytis bei jaučia atsakomybę už savo mokymosi procesą. Moon (2004) taip pat pripažįsta, kad šiuolaikinio globalaus pasaulio pokyčiai daro įtaką studentų baimėms, kai vengiama situacijų, kurios yra naujos ir nepažįstamos, neskatinančios įsitraukti į dalyvavimą darbo rinkoje ar naujo verslo kūrimo, visuomenės veikloje. Mokymasis per patirtį skatina studentus tobulinti savo asmeninį patyrimą, kurio dėka nepažįstami dalykai tampa nebebauginantys.

Moksliniame kontekste vyrauja nuomonė, kad į problemų sprendimą ir patirtį orientuotas ugdymas turi svarbią reikšmę ugdant verslumu grindžiamą mąstymą ir verslumo gebėjimus. Pasak Kolb ir Fry (1975), mokymasis per patirtį – tai įtampos ir konflikto procesas, todėl galima daryti prielaidą, kad jo pagalba besimokantieji turi galimybę išsiugdyti gebėjimus spręsti problemas ir priimti sprendimus, kurie yra ypač reikalingi nūdienos verslininkams. Autoriai siūlo patirtinio ugdymo(-si) ciklo modelį, kuris susideda iš 4 stadijų ir gali būti adaptuotas verslumo gebėjimų ugdymui. Pirmojoje patirtinio ciklo stadijoje individas išgyvena konkrečią patirtį, kuri gali būti ugdytojo organizuota patirtinė arba reali gyvenimo patirties situacija. Antrosios stadijos metu skiriamas laikas patirties apmąstymui ir refleksijai apie tai, kas vyko, kokia to prasmė, kokie kilo jausmai ir t. t. Trečiosios – formuluojami ir įsisažmoninami supratimai, įžvalgos apie savęs vaizdą, gautą refleksiją iš kitų. Ketvirtosios stadijos metu individas eksperimentuoja taikydamas naujas žinias ir įžvalgas panašiose arba skirtingose situacijose bei apmąsto įgytą patyrimą.

Deltuva ir Godvadas (2012), analizuodami asmeninės karjeros valdymo ypatumus, teigia, kad pagrindiniai mokymosi per patirtį metodo elementai yra:

- Organizuotas patyrimas. Šio metodo pagrindas – patyrimas – yra kruopščiai pasirengusių profesionalų suorganizuotas ir realizuotas ugdymo procesas.
- Tiesioginis patyrimas. Metodo esmė – mokomasi ne iš kitų turimos patirties pvz., ne įsivaizduojant ir projektuojant savo elgesį galimose situacijose, o patiriant čia ir dabar asmeniškai.
- Žinių ir įgūdžių konstravimas. Pabrėžiamas kiekvieno žmogaus unikalumas ir gebėjimas remiantis savo autentiška patirtimi, naudojant savo terminus ir patirties organizavimo, įvardinimo būdus, konstruoti savas, autentiškas įžvalgas ir išvadas, nes būtent tokiu būdu sukonstruotos žinios ir įgūdžiai įgalina žmogų keistis.

Patirtiniame ugdyme, pasak Deltuva ir Godvadas (2012), nėra galimybės prognozuoti, ko tiksliai išmoks kiekvienas besimokantysis bei kokie įvyks pokyčiai – modeliui būdingi netikėti atradimai, nes patirtis būna daug platesnė ir peržengia konkrečios temos rėmus.

Apibendrinant galima teigti, kad bene viena iš seniausių mokymo(-si) idėjų yra mokymasis perimant patirtį, kuris šiandien yra įvardijama kaip mokymosi strategija puikiai tinkanti akademinio jaunimo verslumo ugdymui, nes verslumo gebėjimai įgyjami visų pirma per darbo patirtį ir savarankiškos veiklos praktiką. Patirtinio ugdymo(-si) procese dalyvaujantis akademinis jaunimas yra kur kas labiau motyvuoti ir atsakingi už savo mokymo(-si) procesą bei rezultatus, nes aktyviai dalyvauja mokymo(-si) turinio konstravime. Todėl patirtinio mokymosi dėka besimokantieji kuria savo žinojimą, įgauna verslumo įgūdžių, ugdomi verslumo gebėjimus ir vertybes iš tiesioginės savo arba kitų patirties. Pagrindiniai šio mokymo metodo elementai yra organizuotas patyrimas, tiesioginis patyrimas bei žinių ir įgūdžių konstravimas.

2.2.2. Atvejo analizė

Moksliniame kontekste vyrauja nuomonė, kad atvejo analizės metodas gali tarnauti kaip vertingas mokymo(-si) įrankis verslumo ugdyme, nes jis yra orientuotas į studentus, problemas ir komandinį darbą (Gawel, 2012). Be to, verslo atvejų analizės metodas yra vertinga mokymo priemonė dėstytojams, mokantiems būsimuosius verslininkus, nes taikant šį metodą, mokymas priartėja prie verslo praktikos.

Česnyienė, Laužikas, Miliūtė ir Lobanova (2010) atvejo analizę apibūdina kaip mokymo metodą, kuris yra orientuotas į gebėjimus realioje situacijoje taikyti įvairias žinias, tinkamai įvertinant „žinoti kas“, „žinoti kodėl“, „žinoti kaip“, „žinoti kada“, kuomet svarbiausiais atvejo analizės objektais tampa besimokančiojo funkcijos, veikla, atsakomybė ir profesionalumas. Cova ir Baume (2000) atvejo analizę apibūdina kaip imituojamą susidūrimą su realia organizacijos veiklos problema, simuliuojamoje realioje aplinkoje, kur būsimieji vadybininkai ir verslininkai privalo priimti ir įgyvendinti sprendimus, sunkiai nuspėjamų aplinkybių kontekste. Pasak Hermant (2004), atvejo analizės metodas dažniausiai integruojamas į vadybos ar verslo krypties studijų procesus, siekiant parengti aukščiausios kvalifikacijos specialistus, išugdyti jų gebėjimus taikyti teorines vadybines ir verslo žinias praktikoje bei prisitaikyti prie greitai kintančių rinkos sąlygų. Siekiama išugdyti studentų analitinius, sprendimų priėmimo, darbo kritinėmis ir sunkiai prognozuojamomis verslo sąlygomis, organizacijų resursų panaudojimo/optimizavimo/plėtros, individualaus ir komandinio darbo, veiklos skirtingų kultūrų aplinkoje bei įvairovės vadybos gebėjimus.

Česnyienė ir kt. (2010) teigia, kad tinkamo atvejo parinkimas yra veiksnys, lemiantis jo analizės kokybę, studentų aktyvumą diskusijose ir susidomėjimą analizuojama problema. Atvejai skiriasi juose išdėstytų idėjų/požiūrių sudėtingumu: vieni yra perpildyti faktais iš realaus organizacijų gyvenimo, jų aprašymu ir citatų gausa, tuo tarpu kituose – pateikiama tik pati aktualiausia informacija, kurią reikia papildyti. Atvejai gali skirtis ir apimtimi: vieni koncentruoja dėmesį į detales, kiti – gali analizuoti labai plačią ir sudėtingą sritį.

Barnes, Christensen ir Hansen (2004) pateikia atvejų klasifikavimą pagal jų tikslus, kuriuo remiantis yra dažniausiai sutinkamos šių atvejų grupės:

1. Atvejai, aprašantys įvykį, kurie yra trumpi, o juose aprašomas vienas konkretus įvykis. Jie gali būti panaudoti pagrindžiant teorines koncepcijas arba sudaryti pagrindą diskusijoms, nes nereikalauja studentų pasiruošimo.

2. Atvejai, padedantys įsisavinti dalyko pagrindus, kurių tikslas yra supažindinti studentus su reikalinga informacija patrauklesniu ir įdomesniu būdu nei įprastai: paskaitos skaitymas arba padalomos medžiagos komentavimas. Šie atvejai dažniausiai derinami su kitų atvejų, analizuojančių specifines problemas, analize.

3. Atvejai, numatantys praktinį žinių pritaikymą, panaudojant konkrečius įrankius ir technikas (pvz., vadybos) verslo problemų sprendimui. Šie atvejai remiasi kiekybine analize, o studentai turi pasiūlyti, kokius vadybos metodus (administracinius, ekonominius, psichologinius ir pan.) panaudoti sprendžiant analizuojamą problemą.

4. Atvejai, analizuojantys konkrečias situacijas yra paplitę labiausiai, kurių pagalba studentai, analizuodami pateiktus duomenis ir aprašytą situaciją, turi identifikuoti jų sąsajas. Šiuose atvejuose naudojami tokie klausimai: Kodėl patiriama nesėkmė? Kodėl priimami neteisingi sprendimai? Kaip Jūs pasielgtumėte tokioje situacijoje?

5. Kompleksiniai atvejai, kuriuose pristatoma situacija ir pateikiamos kelios problemos kartu su jas lydinčiais duomenimis. Šiuose atvejuose analizuojamos sudėtingos ir tarpusavyje susijusios problemos, o studentai turi nuodugniai išanalizuoti pateiktas problemas ir sąsajas tarp jų praktiniu bei teoriniu aspektais.

6. Sprendimų priėmimo atvejai išsiskiria tuo, kad studentai turi ne tik pateikti atsakymą į suformuluotą klausimą, iškeltą problemą, bet ir nurodyti veiksmų planą – identifikuoti visas problemos sprendimo alternatyvas ir įvertinti, kuri iš jų bus sėkminga.

Tuo tarpu Česynienė ir kt. (2010), gilindamiesi į atvejo analizės metodo taikymo galimybes studijų procese, siūlo naudoti šiuos atvejo analizės mokymo metodus, kurie galėtų pasitarnauti ir studentų verslumo ugdymui:

- Diskusija auditorijoje. Atvejis, pateiktas studentams, gali būti analizuojamas čia pat auditorijoje arba reikalauti laiko pasiruošimui, papildomos informacijos surinkimui, perkeliant jo analizę į sekantį užsiėmimą. Į diskusiją turi būti įtraukta kiek galima daugiau studentų, o tai pasiekama dviem būdais: padalinant studentus į mažesnes grupes, kiekvienoje kurių yra analizuojama analogiška situacija ir daromas pranešimas visai grupei arba diskusija vyksta tarp visų užsiėmime dalyvaujančių studentų, kas netinka didelei auditorijai.

- Vaidmenų atlikimas. Visas atvejis ar jo dalis gali būti suvaidinta, pvz., studentai turi suvaidinti, kaip nederėtų elgtis atrankos į darbą pokalbio metu. Esminis šio metodo aspektas – netinkamos elgsenos analizė ir aptarimas.

- Interviu. Studentams yra pateikiama tik dalis atvejui analizuoti reikalingos informacijos, o likusią, be kurios neįmanoma atvejo analizė, jie turi surinkti patys. Tai gali būti įgyvendinama interviu būdu: apklausiant dėstytoją, kuris gali turėti studentus dominančią informaciją ar kitus studentus, kurie vaidina atitinkamus vaidmenis. Šiuo atveju studentai turi galimybę ugdyti gebėjimą formuluoti interviu klausimus taip, kad gautų reikalingą informaciją.

- Užduočių atlikimas. Atvejo analizė gali būti pateikta kaip užduotis, kuri reikalauja iš studentų analizės ir rekomendacijų. Atvejo analizei reikalinga informacija, duomenys ir t.t. gali būti studentams pateikiami skaidrėse, padalomoje medžiagoje, video filmuose ir kitomis formomis.

- Metodų derinys. Dažnai atvejo analizei gali būti panaudotas kelių metodų derinys, o mokymo metodų parinkimas priklauso ir nuo anksčiau išvardintų veiksnių, ir nuo atvejo tipo bei jo sudėtingumo laipsnio.

Apibendrinant atvejo analizę, kaip akademinio jaunimo verslumo ugdymui siūlomą metodą, galima teigti, kad šis metodas pasitarnauja kaip vertingas mokymo(-si) įrankis verslumo ugdyme, nes yra orientuotas į studentus, problemas ir komandinį darbą, kuomet imituojamas susidūrimas su realia organizacijos veiklos ar verslo problema, kur būtina priimti ir įgyvendinti sprendimus sunkiai nuspėjamų aplinkybių kontekste. Atvejo analizės metodas dažniausiai integruojamas į vadybos ar verslo krypties studijų procesus, siekiant parengti aukščiausios kvalifikacijos specialistus, išugdyti jų gebėjimus taikyti teorines vadybines ir verslo žinias praktikoje diskutuojant auditorijoje, atliekant vaidmenis ir užduotis, naudojant interviu metodą ar šių metodų derinį.

2.2.3. Mokymasis bendradarbiaujant

Gebėjimo priimti valdymo ar verslo sprendimus ugdymas remiasi konstruktyvizmo modeliu, kuris apima bendradarbiavimu pagrįstą veiklą, o tokio mokymo(-si) tikslas yra išugdyti besimokantįjį tapti organizacijos, bendruomenės ar visuomenės nariu, sėkmingai įsijungti į jų kultūrą ir semtis praktinės žinių taikymo patirties. Todėl galima teigti, kad mokymasis bendradarbiaujant, kurio metu kontaktuoja švietimo sistemos ir verslo atstovai, yra puiki priemonė akademinio jaunimo verslumo ugdymui.

Kagan (1994) teigia, kad mokymasis bendradarbiaujant yra mokymo(-si) metodas, skirtas nedidelėms įvairių gebėjimų ir poreikių besimokančiųjų grupėms, kurios nariai dirba arba mokosi drauge siekdami vieno bendro tikslo. Studentai arba besimokantieji mokosi grupėje, bet tuo pat metu aiškiai suvokia asmeninę atsakomybę kaip lemiamą indėlį į pasiektą asmeninį ir grupės rezultatą. Pasak Olsen ir Kagan (1992), mokymosi bendradarbiaujant metodas siūlo būdus, leidžiančius organizuoti grupinį darbą taip, kad žymiai gerėtų išmokimas ir akademiniai pasiekimai. Sistemiskai taikomas mokymasis bendradarbiaujant gerina studentų savivertės pajautimą, užduočių suvokimą ir geresnį bendramokslių supratimą.

Anot Johnson, Maruyama, Johnson, Nelson ir Skon (1981), mokymasis bendradarbiaujant tampa ypač efektyvus, kuriant mokymuisi ir išmokimui palankią socialinę sąveiką su tikslingai pasirinktais asmenimis ar jų grupėmis. Todėl, siekiant užtikrinti švietimo kokybę, verslumo mokymo(-si) procese dalyvaujantys besimokantieji turėtų plėtoti paramos tinklą, reguliariai susitikti ir dalytis savo patirtimi, praktinėmis žiniomis ir medžiaga. Tai reiškia, kad švietimo institucijos turėtų užmegzti ryšius ir sistemingai bendradarbiauti su verslo įmonėmis ir bendruomenės organizacijomis, kurios prisidėtų prie jų verslumo ugdymo programų realizavimo ir besimokančiųjų

verslumo gebėjimų vystymo. Šio siekio įgyvendinimui, pasak Hytti ir Gorman (2004), tinkama ir kita efektyvi mokymosi bendradarbiaujant priemonė – mokomieji vizitai, kuomet besimokantieji vyksta į įmones ar kitas organizacijas, o verslininkai arba kiti suinteresuoti asmenys lanko švietimo institucijas tam, kad sustiprintų bendradarbiavimo ryšius su pačia švietimo įstaiga ir darbo pasauliu.

Kita vertus, Mažeikienė ir Valūnaitė-Oleškevičienė (2012) teigia, kad mokymasis bendradarbiaujant dažniausiai apibūdinamas kaip būdas, padedantis išspręsti laiko, kurį turi besimokantysis savo bendradarbiavimo įgūdžiams gerinti, trūkumo problemą. Nors darbo grupėje idėja nėra nauja, tačiau mokymasis bendradarbiaujant pravartus tuo, kad šiame procese ypač akcentuojami tokie aspektai, kaip palanki aplinka bendrauti ir bendradarbiauti, asmeninė atsakomybė ir indėlis, visų narių įtraukimas ir dalyvavimas mokymo(-si) procese bei nenutrūkstama sąveika ir komunikavimas. Bendradarbiavimo kokybė tarp studentų, dirbančių grupėje, gerėja, kai jiems reikia pasidalinti/pasikeisti turima informacija, o šis poreikis skatina įsitraukti į grupės veiklą, įveikti susivaržymo, nedrąsumo jausmą ir pasinaudoti proga pagerinti bendravimo įgūdžius.

Anot Žebrauskienės ir Grybauskienės (2006), mokymasis bendradarbiaujant yra bendros kūrybos procesas: du ar daugiau individų, turinčių vienas kitą papildančių įgūdžių, veikia kartu, kurdami bendrą supratimą, kurio nė vienas iš jų neturėjo anksčiau ir nebūtų galėję savarankiškai pasiekti. Mokymosi bendradarbiauti metodai turi du svarbius komponentus: bendradarbiavimo skatinimo struktūrą ir bendradarbiavimo užduoties struktūrą. Svarbiausias bendradarbiavimo skatinimo struktūros bruožas yra tas, kad du ar daugiau individų tarp savęs siejami apdovanojimo, kurį jie visi gautų ir pasidalytų, jei jiems, kaip grupei pasisektų. Anot Bennet, Rolheiser-Bennet ir Stevahn (2000), pagrindiniai mokymosi bendradarbiaujant elementai yra teigiama tarpusavio priklausomybė, asmeninė atsakomybė, glaudi sąveika, bendravimo įgūdžiai ir vertinimas.

Mokymosi bendradarbiaujant tyrimai rodo, kad ši strategija yra tradicinių mokymo modelių alternatyva, nes ji sudaro sąlygas visiems besimokantiems patirti sėkmę, padeda gerinti emocinį klimatą – bendradarbiauti, dirbti komandomis, toleruoti kitus ir teigiamai vertinti save. Bendradarbiavimu grindžiamos mokymo(-si) strategijos apima kūrybišką problemų sprendimą, pažangius organizatorius, grafinį pateikimą ir metapažinimą (Stoll ir Fink, 1998).

Apibendrinant galima teigti, kad mokymasis bendradarbiaujant, kurio metu sukuriama švietimo sistemos ir verslo atstovų paramos tinklas, yra puiki priemonė akademinio jaunimo verslumo ugdymui. Mokymas(-is) bendradarbiaujant, pasitelkiant grupinį darbą, padeda besimokantiems įsitraukti į grupės veiklą, įveikti susivaržymo, nedrąsumo jausmą, pagerinti bendravimo įgūdžius bei pasitikėjimą savimi ir užtikrina ne tik teorinių ir praktinių žinių, bet ir patirties, įgūdžių ir gebėjimų dalijimąsi. Pagrindiniai mokymosi bendradarbiaujant elementai yra teigiama tarpusavio priklausomybė, asmeninė atsakomybė, glaudi sąveika, bendravimo įgūdžiai ir savivertės jausmas.

2.2.4. Mokymasis sprendžiant problemas

Moksliniuose šaltiniuose verslumas yra apibrėžiamas kaip gebėjimas spręsti iškilusias problemas ir priimti sprendimus neprognozuojamos aplinkos kontekste, todėl pasak Strazdienės (2009), verslininkai teikia pirmenybę ne struktūriniam, analitiniam požiūriui į problemų sprendimą, kuriam būdingas dėmesys detalėms, taisyklių laikymasis ir sisteminis nagrinėjimas, o intuityviam požiūriui, kuriam būdingas bendras supratimas ir nuoseklus problemų sprendimas. Tokio verslumo gebėjimo ugdymui tyrėjai siūlo pasitelkti mokymosi sprendžiant problemas arba probleminio mokymosi metodą, kuris yra apibrėžiamas kaip specifine mokymosi technika pagrįstas mokymasis, turintis daugybę individualių komponentų, su kuriais susiduria studentai, dirbdami mažose grupelėse ir analizuodami atrinktas problemas. Kiekvienas probleminio mokymosi komponentas yra svarbus, norint pasiekti šio mokymosi maksimalų rezultatą (Šveikauskas ir Kirikova, 2007).

Pasak Savery (2006), probleminis mokymasis yra į studentą orientuota mokymosi prieiga, kuri įgalina besimokančiuosius atlikti tyrimus, integruoti teoriją ir praktiką bei taikyti žinias ir gebėjimus plėtojant gyvybingą apibrėžtos problemos sprendimą. Hmelo-Silver (2004) probleminį mokymąsi apibūdina kaip mokymo arba mokymosi metodą, kuris numato, kad studentai, dėstytojo padedami, mokosi sprenddami problemas. Probleminio mokymosi metodas koncentruojasi ties sudėtinga problema, neturinčia vieno teisingo atsakymo. Autorė pažymi, kad probleminio mokymosi būdu studentai dirba bendradarbiaudami grupėse, siekdami identifikuoti, ką jie turi sužinoti, kad išspręstų problemą.

Torp ir Sage (2002) probleminį mokymąsi apibrėžia kaip patyrimu grįstą mokymąsi, nukreiptą į keblių realaus pasaulio problemų sprendimą. Autoriai apibūdina studentus kaip susidomėjusius problemų sprendėjus, kurie savivaldaus mokymosi būdu siekia identifikuoti pagrindinę problemą ir sąlygas, būtinas geram sprendimui. Probleminio mokymosi tikslas yra rasti geriausią problemos sprendimą, nors ši mokymosi koncepcija orientuojasi ir į problemos bei jos aplinkos analizės procesą, žinių aktyvumą ir informacijos paiešką, komandinį darbą ir galiausiai vertingo sprendimo radimą (Zumbach, 2003).

Strazdienės ir Garalio (2006) nuomone, efektyvus verslumo ugdymas reikalauja, kad studentai įgytų pagrindinius praktinius įgūdžius ir pasirengtų darbui verslo pasaulyje, o tam turi būti išugdytos tokios kompetencijos kaip komunikacija, kritinis mąstymas, problemų sprendimas ir sprendimų priėmimas. Šiam tikslui įgyvendinti tikslinga pasitelkti probleminį mokymąsi, kuris kaip tam tikras metodas ar technika, remiantis Eng (2000), apima:

- problemos scenarijų, skatinantį ir sutelkiantį mokymąsi;
- dėstytojo kaip pagalbininko vaidmenį;
- mažas grupes, skatinant studentų interakciją mokantis;

- studentų iškeliamus mokymosi tikslus ir strategijas;
- savivaldų mokymąsi, siekiant individualių mokymosi tikslų.

Pasak Silen ir Uhlim (2004), siekiant verslumo ugdymui pasitelkti probleminio mokymosi metodą, turi būti keliami tokie pagrindiniai mokymo(-si) tikslai:

1. Žinių įgijimas, kurį sudaro naudingesnio mokymosi kelio organizavimas, teorinių žinių pritaikymas sprendžiant problemas ir gaunamų žinių papildymas savimokos būdu.
2. Problemų sprendimo įgūdžių plėtojimas panaudojant įgytas žinias.
3. Savimokos įgūdžių plėtojimas.
4. Kritinio mąstymo skatinimas.
5. Skatinimas pritaikyti turimą informaciją.
6. Mokymosi metodų, kurie tiktų individualiam mokymuisi, perteikimas studentams.

Apibendrinant galima teigti, kad akademinio jaunimo gebėjimų spręsti problemas ir priimti sprendimus neprognozuojamos aplinkos kontekste ugdymui yra siūlomas mokymosi sprendžiant problemas/probleminio mokymosi metodas. Šis patyrimu grįstas mokymasis verslumo ugdymui pasitarnauja tuo, kad yra nukreiptas į besimokančiojo problemų analizės ir keblių realaus pasaulio problemų sprendimų gebėjimus. Be to, šio metodo pagalba besimokantieji išsiugdo gebėjimus atlikti tyrimus, integruoti teoriją ir praktiką, taikyti žinias ir gebėjimus sprendžiant verslo problemas.

2.2.5. Verslo įmonės imitavimas

Mokymas imituojuojant turi galias, viduramžius siekiančias tradicijas, kai veiklos imitavimas buvo suvokiamas kaip amato mokymasis, kuriam vadovauja meistras, todėl šis metodas dažniausiai buvo naudojamas mokant amatų bei meno. Tuo metu mokymas imituojuojant užtikrino siauros profesinės kvalifikacijos įgijimą (Bagdonas, 2002), nors vėliau transformavosi į žymiai platesnį ugdymo kontekstą – simuliacinius arba imitacinius verslo žaidimus.

Šiuolaikinėje organizacijoje nepakanka išmanyti siauras darbo operacijas, nes kiekvienas jos narys turi gerai suvokti visuminius verslo procesus ir gebėti priimti vadybinius sprendimus. Bagdono, Patašiaus, Patašienės ir Skvernio (2007) nuomone, visuminių verslo procesų organizacijoje suvokimui ugdyti galėtų būti pravartūs verslo imitaciniai modeliai.

Akademinio jaunimo verslumo ugdymui mokymo(-si) aplinka taip pat turi didelę reikšmę, nes mokydamiesi studentai turi ne tik pasyviai kaupti žinias, bet ir aktyviai dalyvauti ugdymo(-si) procese, kad įgytų gebėjimus pastebėti rinkoje savo galimybes, jomis pasinaudotų ir taptų aktyviais darbo rinkos veikėjais. Šiems tikslams įgyvendinti siūlomas vienas iš efektyviausių praktinių akademinio jaunimo verslumo ugdymo metodų – realų verslą imituojančios įmonės – kurie sukuria verslumą skatinančią mokymo(-si) aplinką ir įgalina studentą mokytis veikiant.

Kaip teigia Strazdienė (2009), imitacinė verslo įmonė – tai įmonė, kuri imituoja realių prekybos įmonių veiklą ir atspindi tokioje įmonėje vykstančius prekybinius procesus. Imitacinės verslo įmonės mokymo tikslas – ugdyti studentų verslumą, sudarant sąlygas studentams įgyti praktinių, socialinių ir techninių įgūdžių verslo įmonės veikloje.

Moksliniame kontekste pateikiami gan įvairūs realių verslo procesų imitavimo modeliai: kompiuterinės imitacijos ar mokomosios parduotuvės, elgsenos imitavimas ar stalo žaidimai, imitacinės verslo įmonės bei kitos verslo imitacijos. Bagdonas (2002) pažymi, kad remiantis dviejų didžiausių Europoje žaidėjų asociacijų SAGSET (*The Society for Interactive Learning, Birmingham, UK*) ir ISAGA (*International Simulation and Gaming Association, the Netherlands*) susitarimu aktyvūs, realybę atspindintys mokymo metodai skirstomi į dvi pagrindines grupes: imitacijas ir verslo žaidimus, nors daugelis mokslininkų pateikia platesnį interaktyvių verslumo mokymo metodų spektrą.

Imitavimas yra įvykių, procesų ar dalykų modelis, kuris nuo kitų skiriasi dinamiškumu, nes juo atvaizduojamos sistemos veikimo modelis ir sudaromos sąlygos stebėti ne tik vieną tašką laike, bet ir jo kitimą, priklausantį nuo įvairių parametrų, konstruoti situacijas, atspindinčias kiekvienos dienos problemas ir kintančius išteklius (Strazdienė, 2009). Verslumo mokymo(-si) procese yra naudojami skirtingi imitavimo modeliai: žodiniai, vaizdiniai ir kt.

Dempsey, Rasmussen ir Lucassen (1996) gilindamiesi į imitacinius žaidimus, juos apibrėžia kaip aiškią mokymo(-si) struktūrą, kuri apima konkurenciją ir vadovavimąsi tam tikromis taisyklėmis. Šie mokslininkai teigia, kad gali būti išskirta labai daug įvairių verslo žaidimų grupių: rizikos žaidimai, imitavimo žaidimai, konkurenciniai žaidimai, bendradarbiavimo žaidimai, programavimo žaidimai, žaidimai-galvosūkių, verslo žaidimai, vadybiniai žaidimai ir pan.

Tuo tarpu remiantis Saunders ir Powell (1998), imitaciniai verslo žaidimai apima tokias aktyvių verslumo mokymosi metodų grupes:

- imitacijas – dalinis tikrovės vaizdavimas, išskiriant lemiamas realaus gyvenimo ypatybes, o jų kopijas pateikiant tokioje aplinkoje, kur nėra rizikos; tai leidžia mokytis tol, kol įgyjama pakankamai žinių ar įgūdžių;
- mokomuosius žaidimus – atspindi realaus gyvenimo dalį, tačiau reikia laikytis tam tikrų taisyklių ir vaidmenų, ne visada atspindinčių realų gyvenimą;
- vaidinimus – realių asmenų veiksmų ir situacijų atgaminimas arba pasaulio matymas kitų akimis;
- atvejo analizę – realaus jau įvykusio reiškinio eigos atgaminimas.

Anot Skunčikienės, Balvočiūtės ir Balčiūno (2007), imitacinių verslo žaidimų tematika atskleidžia šių žaidimų taikymo galimybes, orientuotas į veiklos kompetencijų ugdymą:

- Komandinis darbas – vienas iš pagrindinių įmonės sėkmę lemiančių veiksnių, nors dauguma žmonių iš prigimties nėra komandos nariai: dažniausiai jie siekia būti pripažinti už asmeninius nuopelnus;

- Lyderių paieška, jų asmeninių vadovavimo savybių atskleidimas. Atliekant imitacinę veiklą galima pastebėti, jog vienas ar keli asmenys imasi iniciatyvos ir atsakomybės priimant sprendimus, o kiti komandos nariai jų nuomonę gerbia ir jai pritaria;

- Pasidalijimas veiklos patirtimi ir mokymasis ne tik iš sėkmingos veiklos pavyzdžių, bet ir iš klaidų. Imitacinių verslo žaidimų metu mokomasi ir iš teisingai, ir iš klaidingai priimtų sprendimų, nes veiklos dalyviai turi galimybę iš karto įvertinti priimtų sprendimų rezultatus;

- Žinių integravimas ir racionalių veiklos būdų paieška, kuri sudaro galimybes susieti įvairių sričių – ekonomikos, finansų, vadybos, rinkodaros, matematikos, psichologijos ir kt. – žinias, jas integruotai pritaikyti konkrečių problemų sprendime ir racionalių veiklos būdų paieškoje;

- Verslo žinių ir įgūdžių įgijimas. Imitacinių verslo žaidimų metu ugdomi veiklos kompetencijai reikalingi gebėjimai, t. y., esminiai gebėjimai, kurie reikalingi bet kurioje veikloje, tačiau išskirtinai būtini verslo kūrimo ir vystyme;

- Sprendimų priėmimas susijęs su problemomis – veiksmų konkrečiai problemai spręsti krypties nustatymas ir parinkimas arba pasinaudojimas;

- Sistemingai planuojama veikla. Siekiant, kad veikla būtų efektyvi, labai svarbu gebėti tiksliai planuoti laiką, nes laiko reglamentas skatina komandos narius dirbti efektyviau, t. y. tikslingai pasiskirstyti užduotis ir atsakomybes;

- Emocijų valdymas. Pasak Bagdono (2002), emocinę įtampą praktinių užsiėmimų metu gali sumažinti darnus dalyvių darbas. Imitaciniame verslo žaidime svarbiausia ne tik nugalėti konkurentus, bet ir suvokti ūkinių, finansinių procesų esmę, išmokti dirbti grupėje, nes jokia ūkinė veikla be sąveikos su kitais žmonėmis neįmanoma. Kita vertus, svarbu išsiugdyti gebėjimą veikti konkurencijos sąlygomis ir nugalėti varžovus. Emocinės įtampos mažinimas reikalingas tik tiek, kiek jis padeda suvaldyti jausmus, nepasiduoti panikai ar kitų žmonių įtakai, racionaliai veikti.

Apibendrinant galima teigti, kad vienas iš siūlomų efektyviausių praktinių akademinio jaunimo verslumo ugdymo(-si) metodų yra realų verslą imituojančios įmonės, kuris padeda studentams suprasti visuminius verslo įmonės procesus, įgalina juos ne tik pasyviai kaupti žinias, bet ir aktyviai dalyvauti verslumo ugdymo(-si) procese, įgyti gebėjimus pastebėti rinkoje savo galimybes, jomis pasinaudoti ir tapti aktyviais darbo rinkos veikėjais. Verslo įmonės imitavimo metodas vertingas tuo, kad yra orientuotas į besimokančiųjų veiklos kompetencijų ugdymą: komandinį darbą, lyderių paiešką, pasidalijimą veiklos patirtimi ir mokymąsi ne tik iš sėkmingos veiklos pavyzdžių, bet ir iš klaidų, žinių integravimą ir racionalių veiklos būdų paiešką, verslo žinių ir įgūdžių įgijimą, emocijų valdymą ir sistemingai planuojamą veiklą.

Apibendrinant akademinio jaunimo verslumo ugdymo metodus galima teigti, kad dėl didelės verslumo ugdymo programų įvairovės moksliniame kontekste yra pastebima didelė verslumo ugdymo metodų pasiūla, tačiau apibendrinus ir susisteminus autorių mokslinius darbus, galima išryškinti šiuos esminius ir reikšmingiausius formaliam mokymosi procese naudojamus aktyvius verslumo ugdymo metodus: mokymasis per patirtį, atvejo analizė, mokymasis bendradarbiaujant, mokymasis sprendžiant problemas ir verslo įmonės imitavimas. Mokymasis per patirtį yra įvardijama kaip mokymosi strategija puikiai tinkanti akademinio jaunimo verslumo ugdymui, nes verslumo gebėjimai įgyjami visų pirma per darbo patirtį ir savarankiškos veiklos praktiką. Atvejo analizės metodas pasitarnauja kaip vertingas mokymo(-si) įrankis akademinio jaunimo verslumo ugdyme, nes yra orientuotas į studentus ir jų komandinį darbą, kuomet imituojamas susidūrimas su realia organizacijos veiklos ar verslo problema, kur būtina priimti ir įgyvendinti sprendimus sunkiai nuspėjamų aplinkybių kontekste. Mokymasis bendradarbiaujant, kurio metu sukuriama švietimo sistemos ir verslo atstovų mokymosi paramos tinklas, yra puiki priemonė akademinio jaunimo verslumo ugdymui, kuri užtikrina ne tik teorinių ir praktinių verslo žinių, bet ir patirties, įgūdžių ir gebėjimų dalijimąsi. Gebėjimų spręsti problemas ir priimti sprendimus ugdymui yra siūlomas mokymosi sprendžiant problemas/probleminio mokymosi metodas, kuris yra patyrimu grįstas mokymasis, nukreiptas į studentų problemų analizės ir keblių realaus pasaulio problemų sprendimų gebėjimus. Realų verslą imituojančios įmonės yra vienas iš efektyviausių praktinių akademinio jaunimo verslumo ugdymo(-si) metodų, kuris padeda studentams suprasti visuminius verslo įmonės procesus ir įgyti gebėjimus pastebėti rinkoje savo galimybes, jomis pasinaudoti ir tapti aktyviais darbo rinkos veikėjais.

3. AKADEMINIO JAUNIMO VERSLUMO UGDYMO GALIMYBIŲ LIETUVOS AUKŠTOSIOSE MOKYKLOSE TYRIMAS

3.1. Akademinio jaunimo verslumo ugdymo galimybių Lietuvos aukštosiose mokyklose tyrimo metodologinės nuostatos

Remiantis „Lietuvos aukštųjų mokyklų ir verslo bendradarbiavimo – verslaus jaunimo ugdymui“ (2007) studija, šiandien verslumo ugdymas Lietuvoje – tai tik ekonomikos mokymas bendrojo lavinimo mokyklose, verslo pagrindų dėstymas verslo specialybės studentams aukštosiose mokyklose ir verslo simuliacinių įmonių steigimas profesinio mokymo įstaigose. Tai rodo, pasak Dikšaičio (2007), kad analizuojant verslumo ugdymo akademines prielaidas ir jo kokybinės plėtros galimybes, vis dar vadovaujamosi archajiška nuostata – verslumas yra verslo vadybos specialybės išskirtinis bruožas. Siekiant keisti šį nusistovėjusį požiūrį, pirmiausia reikalinga koreguoti verslumo ugdymo tikslus, kurie turėtų būti orientuoti į vertybių, egzistencinių orientyrų atpažinimą ir nesąmoningų tradicijų kaitą, o taip pat į Lietuvos akademinio jaunimo verslumo ugdymo problemų (studentų kūrybiškumo stoka, darbo patirties ir praktinių įgūdžių trūkumas) sprendimą. Todėl aukštosioms mokykloms keliamas esminis uždavinys – ieškoti naujų būdų, metodikų bei metodų, kurie padėtų ugdyti akademinio jaunimo verslumą (Dikšaitis, 2007).

Teorinėje darbo dalyje atlikta mokslinių šaltinių (Gronskas, 1995; Jack ir Anderson, 1999; Mincienė, 2004; Strazdienė ir Garalis, 2005; Poškienė, 2006; Paulionienė, 2007; Zaleckienė ir Žadeikaitė, 2008; Palčiauskienė ir Virketytė, 2009; Zakarevičius ir Župerka, 2011; Dudaitė, 2012; Barynienė, Paužaitė ir Cibulskaitė, 2014) analizė padėjo atskleisti verslumo kompetencijos „portfelio“ dedamąsias (*vadybinė, asmeninė, socialinė ir profesinė kompetencijos*), akademinio jaunimo verslumą skatinančius išorinius (*socialiniai ir ekonominiai veiksniai*) ir vidinius (*asmeninės savybės, saviraiška ir savirealizacija, finansinė nauda, verslo iniciatyvos ir veiklos veiksniai, nepasitenkinimas turimu darbu, nepriklausomybės siekis ir pripažinimo siekis*) veiksniais bei akademinio jaunimo verslumo ugdymo metodus (*mokymasis per patirtį, atvejo analizė, mokymasis bendradarbiaujant, mokymasis sprendžiant problemas ir verslo įmonės imitavimas*).

Projektinėje darbo dalyje yra atliekamas empirinis Lietuvos akademinio jaunimo verslumo ugdymo galimybių tyrimas ir analizuojami gauti tyrimo rezultatai.

Tyrimo tikslas – įvertinus akademinio jaunimo verslo patirtį ir jų verslumo ugdymo raišką, identifikuoti Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų verslumo ugdymo galimybes.

Tyrimo metodologinį pagrindimą šiame darbe sudaro:

- *Ekonominė verslumo teorija*, kuri akcentuoja verslininko indėlį kuriant naują verslo įmonę (Low ir MacMillan, 1988) ir analizuoja pasiektus naujos verslo įmonės veiklos rezultatus.

- *Bruožų teorija* remiasi verslininkų asmeninių savybių ir bruožų tyrimais, kuriuose charakterizuojamas verslininko individualumas, kaip esminis elementas lemiantis sėkmingą veiklą. Bandytas atpažinti verslininkų psichologines ar demografines charakteristikas ir tuo pagrįsti verslumo atsiradimą, suformavo bruožų teorijos pagrindą, kuri naudojama siekiant identifikuoti verslu užsiimančių asmenų elgesio priežastis (Župerka, 2010).

- *Vaidmens – motyvacijos teorija* remiasi požymių tipologija (Miner, 1997), o ja grindžiami reikšmingiausi tyrimai nagrinėja verslumo reiškinių, naudojantis psichologijos mokslo patirtimi ir įgalina identifikuoti verslininkų ir ne verslininkų skirtumus. Šie skirtumai grindžiami psichologinėmis charakteristikomis, kuriomis skiriasi nagrinėjami objektai (Gartner, 1985).

- *Psichologinės teorijos*, kurių pagrindu identifikuojamos naujos verslininkų individualios psichologinės charakteristikos – polinkis rizikai bei tolerancija dviprasmiškumui (Bhide, 2000). Psichologinė teorija aiškina, kad žmonės, kurie siekia verslininko ar panašios karjeros, jaučia didelį laimėjimų poreikį ir mėgsta rizikuoti, o tai skatina didesnes jų pastangas (Župerka, 2010).

Tyrimo metodika. Kaip teigia Kardelis (2002), teorija visada turi būti empiriškai patikrinta, todėl teorinėms išvalgoms pagrįsti/atmesti buvo atliktas *kombinuotas tyrimas, taikant kiekybinio ir kokybinio tyrimo strategijas*.

Kiekybiniam tyrimui atlikti buvo sukonstruotas tyrimo *instrumentarijus* (žr. 8 priedą), apimantis tyrimo diagnostinius blokus ir juos detalizuojančius kriterijus, kurių raišką padėjo įvertinti Lietuvos aukštųjų mokyklų studentams pateikti klausimai ir teiginiai. Kintamieji tyrimo kriterijai suskirstyti į 6 diagnostinius blokus (žr. 1 lent.).

1 lentelė

**Akademino jaunimo verslo patirties ir jų verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose
raiškos empirinis tyrimas**

Diagnostinio bloko pavadinimas	Diagnostinio bloko kriterijai
1. Verslumo nuostatos	Požiūris į verslumą, verslo nauda/vertė, verslaus žmogaus savybės.
2. Verslumo kompetencijos raiška	Vadybinė kompetencija, asmeninė kompetencija, socialinė kompetencija, profesinė kompetencija.
3. Verslumą skatinančių veiksmų raiška	<i>Išoriniai veiksniai:</i> socialiniai veiksniai, ekonominiai veiksniai. <i>Vidiniai veiksniai:</i> asmeninės savybės, saviraiška ir savirealizacija, finansinė nauda, verslo iniciatyvos ir veiklos veiksniai, nepasitenkinimas turimu darbu, nepriklausomybės ir pripažinimo siekis.
4. Verslumo ugdymo metodų raiška	Mokymasis per patirtį, atvejo analizė, mokymasis bendradarbiaujant, mokymasis sprendžiant problemas ir verslo įmonės imitavimas.
5. Verslumo ugdymo instrumentai	Projektai, verslo inkubatoriai, neformaliojo verslumo ugdymo programos, programa „Erasmus“ jauniems verslininkams, mentorystės programa.
6. Demografinės charakteristikos	Respondentų amžius, lytis, šeiminė padėtis, švietimo institucija, studijų pakopa, kursas.

Pirmasis diagnostinis blokas – *verslumo nuostatos* – sudarė galimybę ištirti akademinio jaunimo verslumo nuostatas ir išsiaiškinti respondentų požiūrį į verslumą, verslo naudą/vertę, verslaus žmogaus savybes.

Antrasis diagnostinis blokas – *verslumo kompetencijos raiška* – sukonstruotas remiantis teorinėje darbo dalyje nagrinėtų mokslininkų (Heyse ir Erpenbeck, 2004; Janulevičienė ir kt., 2005; Paulionienė, 2007; Niemeier, 2008; Župerka, 2010; Martinkienė, 2012) darbais, kuriuose akcentuojama, kad verslumo kompetencijos „portfelį“ sudaro vadybinė, asmeninė, socialinė ir profesinė kompetencija. Šis diagnostinis blokas padėjo identifikuoti akademinio jaunimo verslumo kompetencijos dedamąsias.

Trečiasis diagnostinis blokas – *akademinio jaunimo verslumą skatinančių veiksnių raiška* – sukonstruotas remiantis teorinėje darbo dalyje analizuotų mokslininkų (Pruskus, 2003; Bhat ir McCline, 2005; Morison, 2006; Ahman ir Hoffman, 2007; Okunevičiūtė – Neverdauskienė ir Moskvina, 2008; Čiburienė ir Guščinskienė, 2009; Jelagaitė ir Vijeikis, 2012) išskirtais išoriniais (socialiniais ir ekonominiais veiksniais) ir vidiniais (asmeninės savybės, saviraiška ir savirealizacija, finansinė nauda, verslo iniciatyvos ir veiklos veiksniai, nepasitenkinimas turimu darbu, nepriklausomybės siekis, pripažinimo siekis) Veiksniais. Šis diagnostinis blokas sudarė galimybę identifikuoti veiksnius, skatinančius akademinio jaunimo verslumą.

Ketvirtasis diagnostinis blokas – *akademinio jaunimo verslumo ugdymo metodų raiška* – sukonstruotas remiantis teorinėje darbo dalyje analizuotų mokslininkų (Kemežienė, 2005; McCarthy ir McCarthy, 2006; May, 2007; Grigorjeva ir Kernytė, 2008; Bačiulytė, Ignatonienė ir Ignatonis, 2009; Zakarevičius ir Župerka, 2011) išryškintais verslumo ugdymo metodais (mokymasis per patirtį, atvejo analizė, mokymasis bendradarbiaujant, mokymasis sprendžiant problemas ir verslo įmonės imitavimas). Šis diagnostinis blokas sudarė galimybę ištirti akademinio jaunimo verslumo ugdymo metodų raišką Lietuvos aukštosiose mokyklose.

Pentasis tyrimo diagnostinis blokas – *akademinio jaunimo verslumo ugdymo instrumentai* – sukonstruotas remiantis nacionaliniuose bei Europos Sąjungos jaunimo politiką ir verslumo ugdymą reglamentuojančiuose dokumentuose siūlomais akademinio jaunimo verslumo ugdymo instrumentais (projektais, verslo inkubatoriais, neformaliojo verslumo ugdymo programomis, programa „Erasmus“ jauniejiems verslininkams, mentorystės programa). Šis diagnostinis blokas sudarė galimybę identifikuoti akademinio jaunimo verslumo ugdymui reikšmingus instrumentus, kurie egzistuoja/veikia neformalaus ugdymo(-si) aplinkoje.

Šeštasis tyrimo diagnostinis blokas – *demografinės respondentų charakteristikos* – sudarė galimybę identifikuoti respondentų amžių, lytį, šeiminių padėčių, švietimo instituciją, studijų pakopą, kursą.

Duomenų rinkimo metodai. Siekiant įvertinti akademinio jaunimo verslumo nuostatas, verslumo kompetencijos dedamąsias, verslumą skatinančių veiksnių, ugdymo metodų ir instrumentų raišką, buvo atliktas *kiekybinis tyrimas* ir pasirinktas duomenų rinkimo metodas – *anketinė apklausa* raštu. Anketinė apklausa buvo konstruojama remiantis mokslinės literatūros analize ir grindžiama anonimiškumo principu, kad respondantai galėtų sąžiningai bei objektyviai įvertinti pateiktus klausimus ir teiginius.

Organizuojant akademinio jaunimo verslumo patirties ir jų verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose raiškos tyrimą buvo parengtas *apklausos instrumentas – klausimynas*, apimantis minėtus šešis diagnostinius blokus (žr. 9 priedą).

Anketą sudarė trys struktūriniai dariniai:

- 1) instrukcija, kurioje trumpai pristatomas tyrimo tikslas bei akcentuojamas anketos anonimiškumas;
- 2) demografinių duomenų blokas;
- 3) diagnostiniai teiginiai ir klausimai.

Tyrimo geografija ir imties charakteristikos. Imtis yra svarbi empirinio tyrimo metodologinė charakteristika, nusakanti, kiek atvejų turi būti atrinkta, kad būtų tiksliai atspindėta populiacija, jos sudarymo būdas, dydis ir kt. Todėl atliekant tyrimą, anot Kardelio (2007), svarbu tinkamai suformuluoti imtį ir skirti dėmesio metodologiniams jos sudarymo parametrams.

Siekiant tyrimo tikslo, tyrimas organizuotas Lietuvos aukštojo mokslo institucijose – universitetuose ir kolegijose. 2015 m. pradžioje Lietuvos universitetuose ir kolegijose studijavo apie 140 000 studentų, kurie sudaro šio tyrimo generalinę aibę (Studentų skaičius Lietuvoje, 2015).

Pasak Kardelio (2007), imtis yra reprezentatyvi, jei ji atspindi tiriamojo požymio galimų reikšmių proporcijas populiacijoje. Kiekybiniame tyrime, nustatant imties tūrį vadovaujamosi Kardelio (2007) rekomenduojama imties nustatymo formule (1):

$$n = \frac{1}{\Delta^2 + \frac{1}{N}}; \quad (1)$$

Čia n – atvejų skaičius atrankinėje grupėje;

N – generalinė aibė.

Δ - paklaidos dydis (5 proc.).

Taigi, remiantis formule, kiekybinio tyrimo respondentų imties tūrį turėtų sudaryti ne mažiau kaip 400 asmenų (2):

$$n = \frac{1}{(0.05)^2 + \frac{1}{140000}} = \frac{1}{0.0025 + 0.000007} = \frac{1}{0.0025} = 400 \quad (2)$$

Tyrimo metu buvo apklausti 406 Lietuvos universitetų ir kolegijų studentai, kas rodo, kad tyrimo imtis yra reprezentatyvi visai tiriamosios generalinės aibės visumai.

Tyrimo dalyvių demografinės charakteristikos. Tyrimo dalyvių demografinės charakteristikas atskleidžia jų pasiskirstymas pagal amžių, lytį, šeiminių padėtį, aukštąją mokyklą ir studijų pakopą (žr. 2 lent.).

2 lentelė

Tyrimo dalyvių demografiniai duomenys

RODIKLIS	IMTIES DUOMENYS			
Amžius	23 m.			
N=406				
Lytis	Moterys		Vyrai	
N=406	48 %		52 %	
Šeiminė padėtis	Nevedęs/netekėjusi	Išsiskyręs/išsiskyrusi	Vedęs/ištekėjusi	Partneris/partnerė
N=406	63 %	3 %	5 %	29 %
Aukštoji mokykla	Universitetas		Kolegija	
N=406	62 %		38 %	
Studijų pakopa	Pirma (bakalaurantas, profesinis bakalaurantas)	Antra (magistrantas)	Trečia (doktorantas, rezidentas)	
N=406	80 %	19 %	1 %	

2 lentelėje matyti, kad apklausoje dalyvavo 62 proc. Lietuvos universitetų ir 38 proc. kolegijų studentai. Didžioji dauguma respondentų (80 proc.) studijavo pirmoje studijų pakopoje. Tyrime dalyvavo panašus skaičius vyrų (52 proc.) ir moterų (48 proc.), o tyrimo dalyvių demografiniai amžiaus duomenys rodo, kad respondentų amžiaus vidurkis yra 23 metai. Dauguma tyrimo dalyvių buvo nevedę/netekėjusios (63 proc.) arba turintys partnerį/partnerę (29 proc.).

Duomenų analizės metodai. Kiekybinė anketinės apklausos duomenų matematinė statistinė analizė atlikta SPSS 24.0 (Statistical Package for Social Science) programine įranga, taikant aprašomosios statistikos metodą, kuriuo atliktas pirminis kiekybinių duomenų apdorojimas, apskaičiuojant procentines išraiškas ir vidurkius.

Verslumo kompetencijos dedamųjų ir ugdymo metodų sąveikos tiesiniam statistiniam ryšiui įvertinti naudotas *koreliacinės analizės metodas*. Šio ryšio stiprumas vertinamas pasitelkiant *Pearson tiesinės koreliacijos koeficientą*, kuris kinta nuo +1 (tiesioginis funkcinis ryšys) iki -1 (atvirkštinis funkcinis ryšys). Pasirinktas *reikšmingumo lygmuo* $p = 0,01$.

0 rodo kintamųjų nebuvimą, +1 reiškia visišką teigiamą ryšį: didėjant vieno iš kintamųjų reikšmėms vienareikšmiškai ir proporcingai (tiesinio ryšio atveju) didėja kito kintamojo reikšmės, o -1 reiškia visišką neigiamą (priešingos kitimo krypties) ryšį: didėjant vieno iš kintamųjų reikšmėms, kito kintamojo reikšmės vienareikšmiškai ir proporcingai (tiesinio ryšio atveju) mažėja.

Pearson tiesinės koreliacijos reikšmė apibūdinama taip:

- nuo 0,3 iki –0,3 – labai silpna;
- nuo 0,3 iki 0,5 (nuo –0,3 iki –0,5) – silpna;
- nuo 0,5 iki 0,7 (nuo –0,5 iki –0,7) – vidutinė;
- nuo 0,7 iki 0,9 (nuo –0,7 iki –0,9) – stipri;
- nuo 0,9 iki 1,0 (nuo –0,9 iki –1,0) – labai stipri (Čekanavičius, Murauskas, 2000).

Grafiniam duomenų vaizdavimui naudota MS Excel programa, leidžianti sugrupuoti ir palyginti duomenis viename paveiksle.

Kokybinis tyrimas pasirinktas siekiant išryškinti akademinio jaunimo verslumo ugdymo instrumentus, priemones, programas ir metodiką/metodus, siūlomus Lietuvos nacionaliniuose jaunimo politiką ir verslumo ugdymą reglamentuojančiuose dokumentuose, su verslumo ugdymu susijusiuose teisės aktuose bei Europos Sąjungos jaunimo politikos teisinį pagrindą sudarančiuose programose ir komunikatuose.

Tyrimo duomenų rinkimo bei analizės procedūros ir metodai. Tyrimo tikslui pasiekti pasitelktas dokumentų *turinio analizės metodas*. Mokslininkai (Bailey, 1994; Žydžiūnaitė, 2005) pažymi, kad kokybinė turinio analizė turi būti sisteminga ir atitinkamai struktūruota, todėl siekiant užtikrinti tyrimo duomenimis paremtų išvadų kokybę, svarbu yra nuosekliai laikytis tam tikrų *dokumentinio tyrimo proceso taisyklių arba dokumentų turinio analizės logikos*.

Kokybinė dokumentų turinio analizė atlikta vadovaujantis Bailey (1994) nurodytais pagrindiniais analizės etapais:

- dokumentų atrinkimas analizei, kurio metu pasirinkti svarbiausi verslumo ugdymą ir jaunimo politiką reglamentuojantys teisės aktai;
- kategorijų (bendriausių loginių sąvokų) turinio nustatymas, kuris atstovavo atskirus kintamuosius, orientuotus į kokybinio tyrimo tikslą;
- turinio (prasminiu požiūriu) vieneto išskyrimas, kuriuo pasirinktas sakinytis arba pastraipa;
- įvertinimas, ar tyrinėjama kategorija, yra ar ne.

Rengiantis tyrimui, viena esminių duomenų rinkimo ir analizės procedūrų yra *dokumentų atranka*. Dokumentiniai šaltiniai sisteminėmis grupėmis skirstomi skirtingu pagrindu, nes tai yra dokumentai, liudijantys socialinę tikrovę ir nuomones, požiūrius į ją, kaip rašytiniai tekstai (Bruzgelevičienė, 2007). Kokybiniam tyrimui disponuota *pirminiais, oficialiais, rašytiniais dokumentiniais šaltiniais* – nacionaliniais jaunimo politiką ir verslumo ugdymą reglamentuojančiais dokumentais, su verslumo ugdymu susijusiais teisės aktais bei Europos Sąjungos jaunimo politikos teisinį pagrindą sudarančiomis programomis ir komunikatais.

Dokumentai yra unikalios ir įvairiapusės informacijos apie socialinius reiškinius ir procesus nešėjai, todėl svarbu rasti tokius metodus, kurie užtikrintų šios informacijos analizės patikimumą, interpretuojant dokumentų turinį suderinus su tyrimo tikslais (McCulloch, 2011). Nacionalinių ir ES su verslumo ugdymu ir jaunimo politika susijusių dokumentų ir teisės aktų dekodavimui, analizei ir interpretacijai panaudotas *kokybinės turinio analizės metodas*, kurio esmė buvo išskirti dokumentų tekstuose tam tikrus prasminius vienetus, tada skaičiuoti jų vartojimo dažnį, tirti įvairių teksto elementų ryšius tiek vieno su kitu, tiek su visa informacijos apimtimi. Kokybinės turinio analizės rezultatai neinterpretuojami kiekybiškai, nenaudojama statistinė analizė, nes šios analizės esmė – interpretacinio metodo taikymas (Mayring, 2000; Žydzūnaitė, 2005).

Atliekant dokumentų kokybinę turinio analizę, parengtas instrumentarijus – *kodavimo blankas*, į kurį įtrauktos ne tik nustatytos kategorijos ir subkategorijos, bet ir duomenys apie patį dokumentą. Kodavimo blanke koduojamas dokumento numeris – nuo [1] iki [10], žymintis konkretų analizuojamą dokumentą, o antrasis kodas (skaičius) (pvz., [1, 15]) nurodo dokumento eilutės numerį, kurioje pateikiamas prasminio konteksto, t.y. teiginio pavyzdys. Tyrime išnagrinėta 10 nacionalinių jaunimo politiką ir galimybių plėtrą reglamentuojančių dokumentų, su verslumo ugdymu susijusių teisės aktų bei Europos Sąjungos jaunimo politikos teisinį pagrindą sudarančių programų ir komunikatų (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Kokybinio tyrimo dokumentai

<i>Lygmuo</i>	<i>Dokumento kodas ir pavadinimas</i>
[1]	Europos Komisijos Jaunimo politikos baltoji knyga. Naujas postūmis Europos jaunimui (COM(2001) 681)
[2]	Europos Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „Judus jaunimas“ – iniciatyva išlaisvinti jaunimo potencialą, kad Europos Sąjungos ekonomikos augimas būtų pažangus, tvarus ir integracinis (KOM(2010) 477 galutinis)
[3]	Europos Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „ES jaunimo strategija. Investicijos ir galimybių suteikimas. Atnaujintas atvirasis koordinavimo metodas, taikomas sprendžiant jaunimo problemas ir suteikiant jiems daugiau galimybių“ (KOM(2009) 200 galutinis)
[4]	Europos Komisijos komunikatas „2020 m. Europa. Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija“ (KOM(2010) 2020 galutinis)
[5]	Ekonominės ir socialinės politikos komisijos darbo dokumentas veiksmų planas “Verslumas 2020” 18-asis komisijos posėdis, 2013 m. balandžio 23 d. ECOS-V-043
[6]	Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004-06-02 įsakymu Nr. ISAK-835)
[7]	Lietuvos verslumo veiksmų 2014-2020 m. planas (Lietuvos ūkio ministro 2014-11-26 įsakymas Nr. 4-850)
[8]	Valstybės ilgalaikė raidos strategija (Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. Nutarimas Nr. IX-1187)
[9]	Nacionalinė jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008–2012 metų programa (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. balandžio 2 d. Nr. 339)
[10]	2014–2020 metų nacionalinės pažangos programa (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. lapkričio 28 d. nutarimu Nr. 1482)

3.2. Tyrimo rezultatų analizė ir interpretacija

3.2.1. Akademinio jaunimo verslumo ugdymo instrumentai

Siekiant išskirti Lietuvos akademinio jaunimo verslumo ugdymo instrumentus, tikslinga analizuoti ne tik nacionalinius jaunimo politiką ir verslumo ugdymą reglamentuojančius dokumentus bei su verslumo ugdymu susijusius teisės aktus (Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija; Lietuvos verslumo veiksmų 2014-2020 m. planas; Valstybės ilgalaikė raidos strategija; Nacionalinė jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008–2012 metų programa; 2014–2020 metų nacionalinės pažangos programa), bet ir pasitelkti Europos Sąjungos jaunimo politikos teisinį pagrindą sudarančias programas ir komunikatus (Europos Komisijos Jaunimo politikos baltoji knyga; Europos Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „Judus jaunimas“ – iniciatyva išlaisvinti jaunimo potencialą, kad Europos Sąjungos ekonomikos augimas būtų pažangus, tvarus ir integracinis; Europos Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „ES jaunimo strategija. Investicijos ir galimybių suteikimas. Atnaujintas atvirasis koordinavimo metodas, taikomas sprendžiant jaunimo problemas ir suteikiant jiems daugiau galimybių“; Europos Komisijos komunikatas „2020 m. Europa. Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija“; Ekonominės ir socialinės politikos komisijos darbo dokumentas veiksmų planas „Verslumas 2020“), kurie yra svarbūs formuojant jaunimo verslumo ugdymo politiką ir perkeliant juose aktualizuojamas iniciatyvas į nacionalinio lygmens jaunimo politiką reglamentuojančius dokumentus. Be to, Europos jaunimo politikos dokumentų analizė įgalina plačiau nagrinėti akademinio jaunimo verslumo ugdymo instrumentus ir atskleisti tiek negatyvius, tiek pozityvius verslumo ugdymo aspektus.

Akademinio jaunimo verslumo ugdymo priemonės. Teisės aktų, susijusių su verslumo ugdymu ir jaunimo politiką reglamentuojančių nacionalinių ir ES dokumentų pagrindu išskirtos akademinio jaunimo verslumo ugdymo priemonių kokybinės subkategorijos: *verslo praktinio mokymo įmonės, projektai ir verslo inkubatoriai* (žr. 3 lentelę).

Glaudžiausiai su verslu susijusi akademinio jaunimo verslumo ugdymo priemonė yra *verslo praktinio mokymo įmonė*, kuri Lietuvos verslumo veiksmų 2014-2020 m. plane (Lietuvos ūkio ministro 2014-11-26 įsakymas Nr. 4-850) apibūdinama kaip „*įvairiose institucijose verslo mokymo tikslais nuolat veikianti imitacinė bendrovė, veiklą vykdanči uždarame verslo praktinio mokymo įmonių tinkle*“ [7, 102-10]. Šiame plane taip pat pažymima, kad imitacinės verslo praktinio mokymo įmonės mokymo institucijose veikia jau nuo 1993 metų ir sudaro sąlygas įgyti praktinių verslumo įgūdžių.

Akademinio jaunimo verslumo ugdymo priemonių teiginių kategorizacija

<i>Kategorija</i>	<i>Subkategorijos</i>	<i>Teiginių skaičius (n)</i>	<i>Prasminių kontekstų – teiginių pavyzdžiai</i>
<i>Verslumo ugdymo priemonės</i>	<i>Verslo praktinio mokymo įmonės</i>	7	„Mokymo institucijose (bendrojo lavinimo, profesinėse mokyklose, kolegijose, universitetuose ir suaugusiųjų mokymo centruose) jau nuo 1993 metu veikia imitacinės verslo praktinio mokymo įmonės (toliau – VPMI), kuriose sudaromos sąlygos įgyti praktinio verslumo įgūdžių“ [7, 203-204]; „Verslo praktinio mokymo įmonė – įvairiose institucijose verslo mokymo tikslais nuolat veikianti imitacinė bendrovė, veiklą vykdanči uždarame verslo praktinio mokymo įmonių tinkle.“ [7, 102-10]; „Inicijuoti 10 verslo praktinio mokymo firmų įvairių grupių ir tipų mokyklose steigimą“ [9, 177-178].
	<i>Projektai</i>	4	„Švietimo ir mokslo ministerija kartu su Britų taryba ir Pedagogų profesinės raidos centru įgyvendino projektą „Verslumo ugdymo sklaida“ ir 2002 metais mokė 500 bendrojo lavinimo mokyklų ekonomikos mokytojų. Tačiau verslumo ugdymo pedagogai, kurie turėtų praktinio mokymo žinių ir gebėjimų, Lietuvoje nerengiami, nes verslumo ugdymas yra naujas dalykas“ [9, 29]; „<...> Komisija paskelbė verslininkystės ugdymo ir mokymo „geriausios procedūros“ projektą“ [1, 2311-2312].
	<i>Verslo inkubatoriai</i>	4	„Viešųjų paslaugų verslui struktūroje pradedantiesiems verslininkams ypač aktualios verslo inkubavimo paslaugos, padedančios sukurti naujų darbo vietų“ [7, 502]; „Verslo inkubatorių paslaugos yra orientuotos į tuos verslininkus, kurie turi gerų verslo idėjų“ [9, 96].

Dokumentų kokybinė turinio analizė išryškina vieną svarbų aspektą – nors verslo praktinio mokymo įmonės veikia jau gan seniai, tačiau ši priemonė yra orientuota į reikšmingiausių šiandienos verslumo ugdymo problemų sprendimą: „<...> mokiniams, studentams ir suaugusiesiems suteikiama galimybė mokytis dirbant, atrandant, diskutuojant, bendradarbiaujant, kūrybiškai sprendžiant problemas ir mokytis iš klaidų“ [7, 206-207]. Deja, kokybinės subkategorijos „verslo praktinio mokymo įmonės“ turinys atskleidžia, kad ši verslumo ugdymo priemonė kol kas verslumo ugdymą ir jaunimą politiką reglamentuojančiuose nacionaliniuose ir ES dokumentuose apibūdinama kaip siekiamybė, nes Nacionalinėje jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008–2012 metų programoje (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. balandžio 2 d. Nr. 339) pažymima, kad būtina: „inicijuoti 10 verslo praktinio mokymo firmų įvairių grupių ir tipų mokyklose steigimą“ [9, 177-178], o Lietuvos verslumo veiksmų 2014-2020 m. plane (Lietuvos ūkio ministro 2014-11-26 įsakymas Nr. 4-850) iškeliami tam reikalinga sąlyga – „<...> bendradarbiavimas su tikra verslo įmone“ [7, 209].

Verslumo ugdymą ir jaunimo politiką reglamentuojančių nacionalinių ir ES dokumentų teiginių subkategorizavimas atskleidžia, kad Lietuvoje siekiant skatinti steigti kurti naujas įmones, mokyti verslininkystės ir verslumo ugdymą diegti į aukštojo mokslo programas, tikslinga pasitelkti įvairius *projektus*. Atsižvelgiant į tai, kaip pažymima Lietuvos verslumo veiksmų 2014-2020 m. plane (Lietuvos ūkio ministro 2014-11-26 įsakymas Nr. 4-850), „*siekdama skatinti steigti naujas įmones, VŠĮ „Versli Lietuva“ nuo 2011 m. vykdo projektą „Pirmųjų verslo metų paslaugų krepšeliai“ [7, 484]. Europos Komisijos Jaunimo politikos baltojoje knygoje. Naujas postūmis Europos jaunimui (COM(2001) 681) teigiama, kad „komisija paskelbė verslininkystės ugdymo ir mokymo „geriausios procedūros“ projektą“ [1, 2311-2312]. Nacionalinėje jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008–2012 metų programoje (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. balandžio 2 d. Nr. 339) teigiama, kad „švietimo ir mokslo ministerija įgyvendino kelis projektus, susijusius su verslumo ugdymo diegimu į profesinį rengimą“ [9, 37-38].*

Kita vertus, Nacionalinėje jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008–2012 metų programoje (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. balandžio 2 d. Nr. 339) išryškėja vienas reikšmingas šios kokybinės subkategorijos niuansas – akademinio jaunimo verslumo ugdymo problema, kuri yra siejama su verslumo ugdytojais: „*švietimo ir mokslo ministerija kartu su Britų taryba ir Pedagogų profesinės raidos centru įgyvendino projektą „Verslumo ugdymo sklaida“ ir 2002 metais mokė 500 bendrojo lavinimo mokyklų ekonomikos mokytojų. Tačiau verslumo ugdymo pedagogai, kurie turėtų praktinio mokymo žinių ir gebėjimų, Lietuvoje nerengiami, ir iki šiol mūsų šalyje tokių specialistų nebuvo, nes verslumo ugdymas yra naujas dalykas“ [9, 29].*

Viena naujausių ir moderniausių akademinio jaunimo verslumo ugdymo priemonių, siūlomų nacionaliniuose bei ES jaunimo politiką ir verslumo ugdymą reglamentuojančiuose dokumentuose, yra *verslo inkubatoriai*. Nacionalinėje jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008–2012 metų programoje (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. balandžio 2 d. Nr. 339) tvirtinama, kad pagrindiniai verslo inkubatorių tikslai yra „*<...> verslo informavimo, konsultavimo, mokymo“ [9, 214-215] ir kitų panašių paslaugų teikimas jaunimui.*

Pažymėtina tai, kad kokybinės subkategorijos „verslo inkubatoriai“ turinys atskleidžia verslo plėtros politikos regioniniu lygmeniu svarbą. Lietuvos verslumo veiksmų 2014-2020 m. plane (Lietuvos ūkio ministro 2014-11-26 įsakymas Nr. 4-850) akcentuojama, kad „*ugdyti verslumo įgūdžius padeda savivaldybėse veikiančios verslo inkubatoriai“ [7, 480], kurie sudaro galimybę visiems, siekiantiems įgyti verslumo įgūdžių, reikiamas žinias gauti savivaldybėse. Tai atskleidžia, kad geografinio apribojimo nebuvimas sudaro sąlygas didesniai srautui žmonių gauti reikiamą informaciją ar/ir įgyti verslininkystės žinių. Be to, plane pažymima, kad „viešųjų paslaugų verslui struktūroje pradedantiesiems verslininkams ypač aktualios verslo inkubavimo paslaugos, padedančios sukurti naujų darbo vietų“ [7, 502].*

Vis dėlto verslo inkubatorių paslaugos turi tam tikrų apribojimų. Nacionalinėje jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008–2012 metų programoje (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. balandžio 2 d. Nr. 339) pabrėžiama, kad „*verslo inkubatorių paslaugos yra orientuotos į tuos verslininkus, kurie turi gerų verslo idėjų*“ [9, 96].

Akademinio jaunimo verslumo ugdymo programos. Remiantis nacionaliniais ir ES verslumo ugdymo ir jaunimo politiką reglamentuojančiais teisės aktais ir strateginiais dokumentais, išskirtos akademinio jaunimo verslumo ugdymo programų kokybinės subkategorijos: *formalios verslumo mokymo programos/dalykai, neformaliojo verslumo ugdymo programos, mentorystės programa ir programa „Erasmus“ jauniems verslininkams* (žr. 4 lentelę).

4 lentelė

Akademinio jaunimo verslumo ugdymo programų teiginių kategorizacija

<i>Kategorija</i>	<i>Subkategorijos</i>	<i>Teiginių skaičius (n)</i>	<i>Prasminių kontekstų – teiginių pavyzdžiai</i>
<i>Verslumo ugdymo programos</i>	Formalios verslumo mokymo programos/dalykai	9	„87 proc. mokyklų turi mokomuosius dalykus verslumo įgūdžiams ugdyti“ [7, 220]; „<...> diegti tęstines horizontalias programas, skirtas verslumui ir inovaciniams gebėjimams ugdyti, visais švietimo lygiais, jas tarpusavyje integruoti“ [10, 371-372]; „<...> parengti ir įtraukti į vidurinio mokslo bei kolegijų ir universitetų mokymo programas žinių apie verslą ir verslininkystę modulius“ [6, 130]; „Parengti verslumo ugdymo programą ir organizuoti mokymą“ [9, 182-183].
	Neformaliojo verslumo ugdymo programos	8	„Plėtoti neformalų jaunimo verslumo ugdymą įgyvendinant jaunimo ir su jaunu dirbančių organizacijų projektus“ [9, 191-192]; „<...> kad verslumo įgūdžių ugdymas turėtų būti įtrauktas į <...> neformaliojo ir kt. ugdymo mokymo programas <...>“ [7, 163-164]; „<...> plėtoti tarptautinio verslo specialistų rengimą, verslumą ugdančius bei kvalifikacijos kėlimą užtikrinančius kursus ir gerinti jų kokybę“ [8, 1817]; „<...> Europos mažų įmonių chartija ragina valstybes nares ir Komisiją imtis priemonių keliose srityse mažoms įmonėms remti ir skatinti. Viena iš pagrindinių sričių, kurias būtina tobulinti, yra Verslininkiškumo ugdymas ir mokymas“ [1, 2317-2319].
	Programa „Erasmus“ jauniems verslininkams	4	„Kitos programos ir fondai taip pat siūlo daug galimybių jaunimui; jaunimas turėtų būti geriau informuotas apie galimybes pasinaudoti tokiomis galimybėmis, kurias teikia programa „Erasmus“ jauniems verslininkams <...>“ [3, 409-412]; „<...> judumo programomis skatinti jaunų specialistų verslumo ugdymą“ [4, 324].
	Mentorystės programa	2	„Parama verslui turėtų apimti informacijos teikimą, konsultacijas, taip pat verslo įgūdžių lavinimą ir mentorystę“ [7, 454]; „Sukurti ir plėtoti jaunimo verslumo <...> mentorystės tinklą“ [9, 225].

Kokybinės subkategorijos „*formalios verslumo mokymo programos/dalykai*“ turinys atskleidžia, kad ši akademinio jaunimo verslumo ugdymo priemonė yra populiariausia ir labiausiai paplitusi Lietuvoje, nes nacionaliniu mastu keliamas tikslas – „<...> *verslumo pagrindai turi būti suteikti visiems pageidaujantiems gimnazistams, kolegijų ir universitetų studentams bei profesinių mokyklų moksleiviams*“ [6, 137].

Nacionalinių bei ES jaunimo politiką ir verslumo ugdymą reglamentuojančių dokumentų teiginių subkategorizavimas atskleidžia dviprasmišką situaciją. Viena vertus, Lietuvos verslumo veiksmų 2014-2020 m. plane (Lietuvos ūkio ministro 2014-11-26 įsakymas Nr. 4-850) tvirtinama, kad „87 proc. *mokyklų turi mokomuosius dalykus verslumo įgūdžiams ugdyti*“ [7, 220]. Kita vertus, Nacionalinė jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008–2012 metų programa (Lietuvos 10 Respublikos Vyriausybės 2008 m. balandžio 2 d. Nr. 339) įpareigoja „*parengti verslumo ugdymo programą ir organizuoti mokymą*“ [9, 182-183], o Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004-06-02 įsakymu Nr. ISAK-835) – „*parengti ir įtraukti į vidurinio mokslo bei kolegijų ir universitetų mokymo programas žinių apie verslą ir verslininkystę modulius*“ [6, 130]. Be to, dokumentų kokybinė analizė atskleidžia, kad verslumo įgūdžių ugdymas turėtų būti įtrauktas „<...> *į vidurinio ugdymo, kolegijų ir universitetų mokymo programas*“ [9, 36] ir „<...> *į visus mokomuosius dalykus ir programas*“ [7, 165].

Dokumentuose išryškėja ir dar vienas reikšmingas verslumo ugdymo aspektas – svarbu ne tik parengti verslumo ugdymo modulius bei programas ir jas integruoti į švietimo institucijų mokymo programas, bet ir „<...> *diegti tęstines horizontalias programas, skirtas verslumui ir inovaciniams gebėjimams ugdyti, visais švietimo lygiais, jas tarpusavyje integruoti*“ [10, 371-372]. Lietuvos verslumo veiksmų 2014-2020 m. plane (Lietuvos ūkio ministro 2014-11-26 įsakymas Nr. 4-850) konstatuojama, kad būtent „*tęstinis mokymas yra įvertintas kaip geriausiai galintis parengti specialistus, gebančius steigti ir vystyti įmones*“ [7, 180]. Siekiant vystyti verslumo ugdymo programas svarbi ir metodinė medžiaga: „<...> *PHARE fondo lėšomis <...> kartu su Britų taryba įgyvendinant projektą parengtas verslumo pradmenų vadovėlis*“ [9, 37-38].

Nacionalinių ir ES verslumo ugdymo ir jaunimo politiką reglamentuojančių dokumentų kokybinės turinio analizės pagrindu identifikuota subkategorija „*neformaliojo verslumo ugdymo programos*“. Pastebėtina tai, kad verslumo ugdyme dažnai pripažįstamas tik formalusis švietimas, tačiau „<...> *svarbus ir neformalusis (darbo biržos mokymas, nevalstybinių organizacijų organizuojama veikla). Neformalusis švietimas geriau prieinamas kvalifikaciją tobulinantiems ir persikvalifikuojantiems žmonėms, o jo metodai palankūs verslumui ugdyti, nes paremti praktiniu mokymu, yra lankstesni*“ [9, 59-60]. Įvertinant tai, Lietuvos verslumo veiksmų 2014-2020 m. plane (Lietuvos ūkio ministro 2014-11-26 įsakymas Nr. 4-850) pažymima, kad „<...> *verslumo įgūdžių ugdymas turėtų būti įtrauktas į neformaliojo ugdymo programas*“ [7, 163-164].

„Neformaliojo verslumo ugdymo programos“ subkategorijos kokybinė turinio analizė atskleidžia ir šių verslumo ugdymo programų tobulintinas sritis ne tik nacionaliniu, bet ir ES mastu: „<...> viena iš pagrindinių sričių, kurias būtina tobulinti, yra Verslininkiškumo ugdymas ir mokymas“ [1, 2317-2319] bei „plėtoti neformalųjį jaunimo verslumo ugdymą įgyvendinant jaunimo ir su jaunimu dirbančių organizacijų projektus“ [9, 191-192]. Tuo tarpu Europos Komisijos Jaunimo politikos baltojoje knygoje. Naujas postūmis Europos jaunimui (COM(2001) 681) kaip gerosios praktikos pavyzdžiai pristatomos tokio pobūdžio programos: „Jaunimo“ programa, kurios tikslas „<...> skatinti jaunimą aktyviai dalyvauti Europos integracijoje <...> skatinti verslininkiškumą, iniciatyvą ir kūrybiškumą, siekti neformalaus išsilavinimo pripažinimo“ [1, 590] ir Švedijos nepelno organizacija „Communicare“, kuri „ugdo jaunimo verslininkiškumą, kad jie kurtų darbo vietas, o ne ieškotų jų“ [1, 1267].

Dokumentų analizė atskleidžia ir tam tikras problemines neformaliojo verslumo ugdymo programų sritis. Europos Komisijos Jaunimo politikos baltojoje knygoje. Naujas postūmis Europos jaunimui (COM(2001) 681) akcentuojama, kad reikia „daugiau dėmesio skirti švietimui ir mokymui verslininkystės klausimais, rengimui dirbti savarankiškai, tikslinėms jauniems (potencialiems) verslininkams skirtoms paslaugoms ir jų mokymui“ [1, 1116-1119], o Valstybės ilgalaikėje raidos strategijoje (Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. Nutarimas Nr. IX-1187) pažymima, kad labai svarbu „<...> plėtoti tarptautinio verslo specialistų rengimą, verslumą ugdančius bei kvalifikacijos kėlimą užtikrinančius kursus ir gerinti jų kokybę“ [8, 1817].

Kokybinės dokumentų turinio analizės pagrindu išskirta subkategorija „programa „Erasmus“ jauniems verslininkams“, kuria siekiama „<...> skatinti jaunų specialistų verslumo ugdymą“ [4, 324]. Europos Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „ES jaunimo strategija. Investicijos ir galimybių suteikimas. Atnaujintas atvirasis koordinavimo metodas, taikomas sprendžiant jaunimo problemas ir suteikiant jiems daugiau galimybių“ (KOM(2009) 200 galutinis) pažymima, kad „kitos programos ir fondai taip pat siūlo daug galimybių jaunimui; tačiau jaunimas turėtų būti geriau informuotas apie galimybes pasinaudoti tokiomis galimybėmis, kurias teikia programa „Erasmus“ jauniems verslininkams <...>“ [3, 409-412].

Europos Komisijos komunikate Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „Judus jaunimas“ (KOM(2010) 477 galutinis) pateikiami šie privalumai, tačiau pabrėžiami ir nauji siekiai „parengiamosios veiklos programą „Erasmus jauniems verslininkams“ paversti verslininkų judumo skatinimo programa“ [2, 83-84], kuri „paskatintų jaunuolių judumą verslumo ugdymo tikslais“ [2, 559].

Kokybinės subkategorijos „mentorstės programa“ turinio analizė atskleidžia šiai akademinio jaunimo verslumo ugdymo programai keliamus siekius: „parama verslui turėtų apimti

informacijos teikimą, konsultacijas, taip pat verslo įgūdžių lavinimą ir mentorystę“ [7, 454], todėl kaip pažymima Nacionalinėje jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008–2012 metų programoje (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. balandžio 2 d. Nr. 339), svarbu „sukurti ir plėtoti jaunimo verslumo mentorystės tinklą“ [9, 225].

Akademinio jaunimo verslumo ugdymo metodikos/metodai. Remiantis nacionaliniais ir ES verslumo ugdymo ir jaunimo politiką reglamentuojančiais teisės aktais ir strateginiais dokumentais, išskirtos akademinio jaunimo verslumo ugdymo metodikų/metodų kokybinės subkategorijos: *konsultacijos, praktinės patirties mokymosi modeliai, gerosios praktikos pavyzdžiai ir verslo plano rengimas* (žr. 5 lentelę).

Subkategorijos „konsultacijos“ turinys atskleidžia šios verslumo ugdymo metodikos svarbą tiek nacionaliniu, tiek ES lygmeniu: Lietuvos verslumo veiksmų 2014-2020 m. plane (Lietuvos ūkio ministro 2014-11-26 įsakymas Nr. 4-850) akcentuojama, kad „*siekiant užtikrinti verslumo lygio Lietuvoje augimą, svarbu teikti informacinę, konsultacinę, metodinę ir kitą paramą verslo pradžiai“ [7, 516], „parama verslui turėtų apimti informacijos teikimą, konsultacijas“ [7, 453], o Europos Komisijos komunikate Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „Judus jaunimas“ (KOM(2010) 477 galutinis) pabrėžiama, kad „jaunuoliams reikia suteikti daugiau galimybių įgyti verslininkystės patirties ir atitinkamai juos remti <...> konsultuoti veiklos pradžioje“ [2, 498].*

Pastebėtina tai, kad nacionaliniuose ir ES verslumo ugdymo ir jaunimo politiką reglamentuojančiuose strateginiuose dokumentuose, pristatant konsultacijas kaip verslumo ugdymo metodiką, ypatingas dėmesys yra skiriamas jaunimo/akademinio jaunimo verslumo skatinimui, kuris, remiantis dokumentais, turi vykti „<...> nuosekliai: nuo švietimo, profesinio orientavimo iki konsultacijų“ [9, 41], o verslumo skatinimo metodai turi būti derinami „<...> su pradedančiųjų verslininkų mokymu ir konsultavimu <...>“ [7, 295], nes kaip pabrėžiama Lietuvos verslumo veiksmų 2014-2020 m. plane (Lietuvos ūkio ministro 2014-11-26 įsakymas Nr. 4-850), „*jauni žmonės dažnai turi įdomių, novatoriškų ir drąsių idėjų, tačiau jiems sunku transformuoti verslo idėją į verslą, todėl yra reikalingos konsultacijos“ [7, 536].*

Dokumentų analizė atskleidžia, kad pastarųjų siekių įgyvendinimui „*bus sukurta jaunimo verslo konsultavimo ir informavimo internetu sistema, teikiamas prioritetas jaunimui skiriant finansinę ir kitokią paramą“ [9, 130], o šio tikslo realizavimui bus pasitelkti verslo informaciniai centrai, kurių pagalba bus siekiama „<...> organizuoti viešųjų verslo informavimo, konsultavimo, mokymo ir panašių paslaugų teikimą jaunimui“ [9, 212-214] bei valstybinės darbo biržos „<...> informuojančios ir konsultuojančios darbo ieškančius jaunuolius apie verslininkystės ir savarankiško darbo galimybes“ [2, 498].*

Akademinio jaunimo verslumo ugdymo metodikų/metodų teiginių kategorizacija

<i>Kategorija</i>	<i>Subkategorijos</i>	<i>Teiginių skaičius (n)</i>	<i>Prasminių kontekstų – teiginių pavyzdžiai</i>
<i>Verslumo ugdymo metodikos/metodai</i>	Konsultacijos	9	„Jaunuoliams reikia suteikti daugiau galimybių įgyti verslininkystės patirties ir atitinkamai juos remti <...> konsultuoti veiklos pradžioje“ [2, 498]; „Parama verslui turėtų apimti informacijos teikimą, konsultacijas <...>“ [7, 453]; „Jaunimo verslumas turi būti skatinamas nuosekliai: nuo švietimo, profesinio orientavimo iki konsultacijų“ [9, 41]; „Bus sukurta jaunimo verslo konsultavimo ir informavimo internetu sistema, teikiamas prioritetas jaunimui skiriant finansinę ir kitokią paramą“ [9, 130].
	Praktinės patirties mokymosi modeliai	6	„Verslumas turi būti ugdomas <...> taikant praktinės patirties mokymosi modelius <...>“ [5, 121]; „Svarbu, kad švietimo sistema būtų labiau susieta su praktine veikla, taikant praktinius verslumo patirties mokymo modelius <...>“ [7, 196-197]; „svarbi tęstinė verslo praktinio mokymo įmonių veikla, suteikianti mokiniams, studentams ir suaugusiesiems galimybę mokytis dirbant, atrandant, diskutuojant, bendradarbiaujant, kūrybiškai sprendžiant problemas ir suteikianti galimybę mokytis iš klaidų“ [7, 206-207].
	Gerosios praktikos pavyzdžiai	5	„Verslumas turi būti ugdomas <...> remiantis tikrų verslininkų patirtimi <...>“ [5, 122]; „Svarbu, kad švietimo sistema būtų labiau susieta su praktine veikla <...> ir remiantis verslininkų patirtimi <...>“ [7, 197]; „Forumas tema „Verslininkystės mokymas“ (Nica, 2000 m. spalio mėn.), kurį organizavo kartu Komisija ir Prancūzijos valdžios institucijos, paskatino geriausios praktikos šioje srityje mainus ir Europos lygiu išskėlė tuos tikslus, kuriuos būtina pasiekti“ [1, 2306-2309].
	Verslo plano rengimas	3	„Jaunuoliams reikia suteikti daugiau galimybių įgyti verslininkystės patirties ir atitinkamai juos remti – padėti rengti verslo planus <...>“ [2, 497]; „Tarp dominuojančių verslumo ugdymo įgūdžių buvo nurodyti šie: verslo plano sudarymas <...>“ [7, 221].

Kokybinės subkategorijos „*praktinės patirties mokymosi modeliai*“ svarba pažymima daugelyje nacionalinių ir ES verslumo ugdymo ir jaunimo politiką reglamentuojančių strateginių dokumentų: Ekonominės ir socialinės politikos komisijos darbo dokumente veiksmų planas „Verslumas 2020“ (18-asis komisijos posėdis, 2013 m. balandžio 23 d. ECOS-V-043) teigiama, kad „*verslumas turi būti ugdomas <...> taikant praktinės patirties mokymosi modelius*“ [5, 121], Lietuvos verslumo veiksmų 2014-2020 m. plane (Lietuvos ūkio ministro 2014-11-26 įsakymas Nr. 4-850) pabrėžiama, kad „*svarbu, kad švietimo sistema būtų labiau susieta su praktine veikla,*

taikant praktinius verslumo patirties mokymo modelius“ [7, 196-197], o „parama verslui turėtų apimti informacijos teikimą, konsultacijas, taip pat verslo įgūdžių lavinimą“ [7, 453-454]. Orientuojantis į tai, „nuo 2011 m. VŠĮ „Versli Lietuva“ kartu su Ūkio ministerija organizuoja kasmetinį verslumą skatinančių renginių ciklą „Verslas veža“, kurio pagrindinis tikslas – padrąsinti ir motyvuoti sukurti verslą ir įgyvendinti savo idėjas, suteikti praktinių žinių apie verslo pradžių ir paramą“ [7, 556].

Nors kokybinės subkategorijos „praktinės patirties mokymosi modeliai“ turinio analizė atskleidžia, kad šis metodas yra orientuotas į šiuolaikinius verslumo ugdymo metodus, kurie suteikia „<...> mokiniams, studentams ir suaugusiems galimybę mokytis dirbant, atrandant, diskutuojant, bendradarbiaujant, kūrybiškai sprendžiant problemas ir suteikianti galimybę mokytis iš klaidų“ [7, 206-207], visgi vienas esminių praktinės patirties mokymosi modelių integracijos į švietimo sistemą ribotumų yra asocijuotų verslo struktūrų dalyvavimas: „asocijuotų verslo struktūrų dalyvavimas verslumo ugdymo sistemoje užtikrintų jos aktualumą, veiklos rezultatyvumą ir atotrūkio tarp akademinio mokymo ir praktinės veiklos mažinimą“ [7, 235].

Kokybinės dokumentų turinio analizės pagrindu išskirta subkategorija „gerosios praktikos pavyzdžiai“ atskleidžia, kad šis akademinio jaunimo verslumo ugdymo metodas yra labiau siejamas su siekiamybe, nei su realiai vykdoma veikla, nes kaip teigiama Ekonominės ir socialinės politikos komisijos darbo dokumente veiksmų planas „Verslumas 2020“ (18-asis komisijos posėdis, 2013 m. balandžio 23 d. ECOS-V-043), „verslumas turi būti ugdomas <...> remiantis tikrų verslininkų patirtimi <...>“ [5, 122], o „švietimo sistema būtų labiau susieta su praktine veikla“ [7, 197].

Viena vertus, Lietuvos verslumo veiksmų 2014-2020 m. plane (Lietuvos ūkio ministro 2014-11-26 įsakymas Nr. 4-850) pabrėžiama, kad „jauni žmonės dažnai turi įdomių, novatoriškų ir drąsių idėjų“ [7, 537], tačiau jiems labai dažnai sunku savo idėją įgyvendinti bei ją realizuoti rinkoje, todėl gerosios praktikos pavyzdžiai labai svarbūs ir reikšmingi akademinio jaunimo verslumo ugdymo bei skatinimo procesuose. Kita vertus, nacionalinių verslumo ugdymo ir jaunimo politiką reglamentuojančių teisės aktų ir strateginių dokumentų kokybinė analizė atskleidžia kokybinės subkategorijos „gerosios praktikos pavyzdžiai“ problemines sritis. Lietuvos verslumo veiksmų 2014-2020 m. plane (Lietuvos ūkio ministro 2014-11-26 įsakymas Nr. 4-850) nurodoma, kad „<...> svarbu į verslumo ugdymo sistemą įtraukti verslo atstovus, asocijuotas verslo struktūras, kurie savo patirtimi ir veiksmais galėtų prisidėti prie tinkamo sistemos veikimo krypties nustatymo, operacinių uždavinių planavimo ir įgyvendinimo bei nuolatinės sistemos veiklos efektyvumo stebėsenos“ [7, 232-233], kas iki šiol yra pernelyg vangiai įgyvendinama.

ES kontekste situacija yra gerokai pozityvesnė, nes imamasi tam tikrų strateginių veiksmų siekiant į verslumo ugdymo sistemą įtraukti verslo atstovus. Europos Komisijos Jaunimo politikos baltojoje knygoje. Naujas postūmis Europos jaunimui (COM(2001) 681) minimas „forumas tema

„Verslininkystės mokymas” (Nica, 2000 m. spalio mėn.), kurį organizavo kartu Komisija ir Prancūzijos valdžios institucijos, paskatino geriausios praktikos šioje srityje mainus ir Europos lygiu iškėlė tuos tikslus, kuriuos būtina pasiekti“ [1, 2306-2309].

Kokybinės subkategorijos „verslo plano rengimas“ turinio analizė atskleidžia, kad „jaunuoliams reikia suteikti daugiau galimybių įgyti verslininkystės patirties ir atitinkamai juos remti – padėti rengti verslo planus“ [2, 497]. Yra įvairių akademinio jaunimo verslo skatinimo galimybių, tačiau Lietuvos verslumo veiksmų 2014-2020 m. plane (Lietuvos ūkio ministro 2014-11-26 įsakymas Nr. 4-850) nurodoma, kad visos verslumo skatinimo priemonės turi būti derinamos „<...> su pradedančiųjų verslininkų mokymu ir konsultavimu, pagalba, rengiant ir įgyvendinant verslo planus“ [7, 295-296], nes kaip pažymima šiame dokumente, gebėjimas prengti verslo planą yra „tarp dominuojančių verslumo ugdymo įgūdžių“ [7, 221].

Apibendrinant galima teigti, kad teisės aktų, susijusių su verslumo ugdymu ir jaunimo politiką reglamentuojančių nacionalinių ir ES dokumentų pagrindu išskirti šie esminiai akademinio jaunimo verslumo ugdymo instrumentai: akademinio jaunimo verslumo ugdymo priemonės – verslo praktinio mokymo įmonės, projektai ir verslo inkubatoriai; akademinio jaunimo verslumo ugdymo programos – formalios verslumo mokymo programos/dalykai, neformaliojo verslumo ugdymo programos, mentorystės programa ir programa „Erasmus“ jauniems verslininkams; akademinio jaunimo verslumo ugdymo metodikos/metodai – konsultacijos, praktinės patirties mokymosi modeliai, gerosios praktikos pavyzdžiai ir verslo plano rengimas.

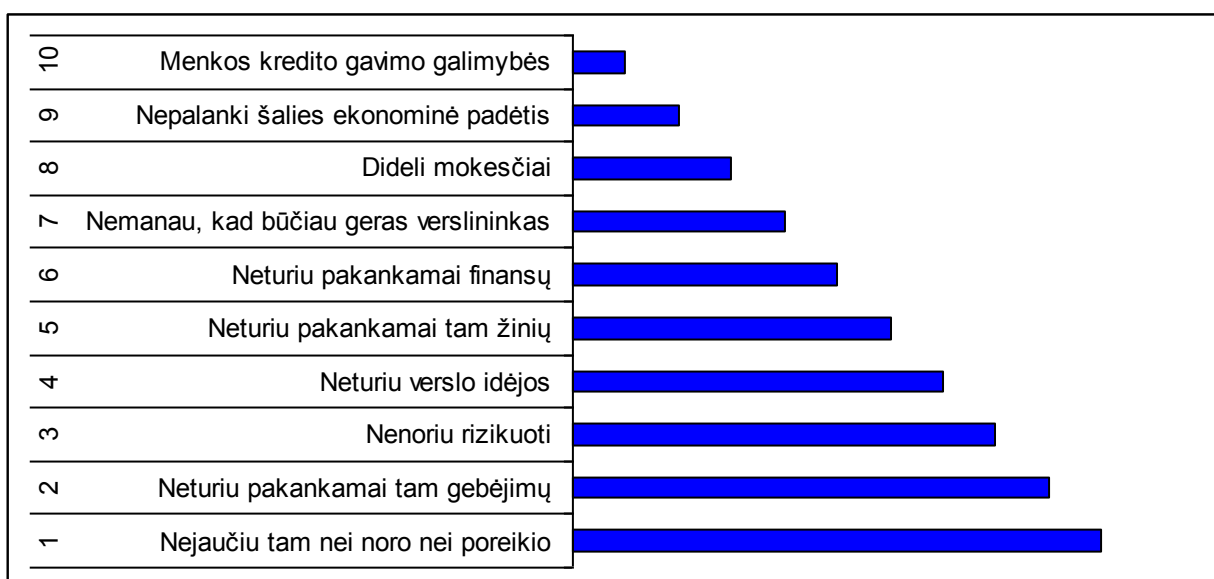
3.2.2. Akademinio jaunimo verslo patirties ir jų verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose raiškos tyrimas

Akademinio jaunimo verslumo nuostatos. Remiantis akademinio jaunimo verslo patirties ir jų verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose raiškos tyrimo rezultatais pastebėta, kad didžioji dalis (59 proc.) Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų šiuo metu nedirba, nors dirbo ar turėjo savo verslą anksčiau (31 proc.). Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad iš 41 proc. tyrimo metu dirbusių Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų yra samdomi darbuotojai (38 proc.) ir tik 3 proc. – įkūrę savo verslą. Taigi galima teigti, kad didžioji dalis respondentų nedirba arba studijas Lietuvos aukštosiose mokyklose derina su samdomo darbuotojo darbu.

Pastebėtina tai, kad net pusė Lietuvos aukštosiose mokyklose studijuojančiųjų ir apklausoje dalyvavusių studentų jaučia poreikį imtis nuosavo verslo (51 proc.) bei ketina kurti verslą (50 proc.), o likę respondentai dar nėra apsisprendę šiuos klausimu. Be to, remiantis tyrimo rezultatais paaiškėjo, kad didžioji dalis respondentų (90 proc.) mano, jog verta užsiimti verslu ir tik maža dalis tuo abejoja (10 proc.). Tai rodo, kad akademinis jaunimas įžvelgia verslo teikiamą vertę ir naudą.

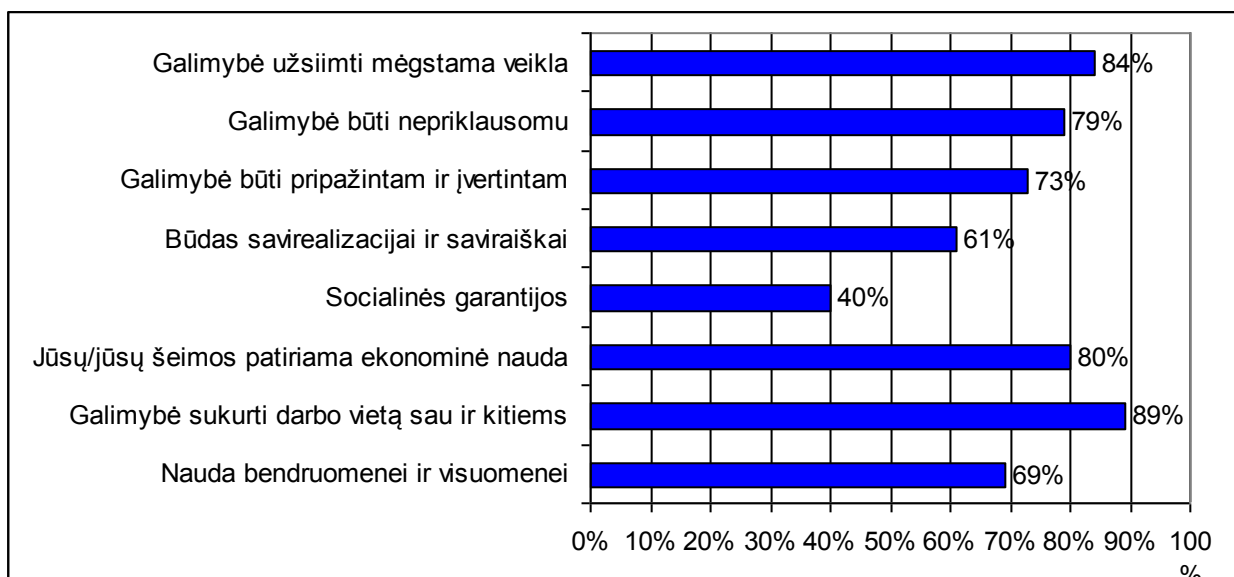
Nors labai maža dalis (10 proc.) akademinio jaunimo neketina imtis verslo arba mano, kad to imtis neverta, tačiau svarbu aiškintis tokių nuostatų priežastis/kliūtis. Tyrimo rezultatų pagrindu galima teigti, kad esminės aukštųjų mokyklų studentų priežastys, dėl kurių jie neketina kurti nuosavo verslo yra: dauguma respondentų nejaučia tam nei noro, nei poreikio (1), neturi pakankamai reikiamų gebėjimų (2), nenori rizikuoti (3), neturi verslo idėjos (4) bei neturi pakankamai tam žinių (5).

Tyrimas atskleidžia, kad menkos kreditavimo galimybės (10) ir nepalanki šalies ekonominė padėtis (9) nėra svarbios priežastys, kurios lemia Lietuvos akademinio jaunimo ketinimą įsitraukti į verslą (žr. 2 pav.)

2 pav. Akademinio jaunimo priežastys, dėl kurių jie neketina kurti nuosavo verslo (prioritetas)

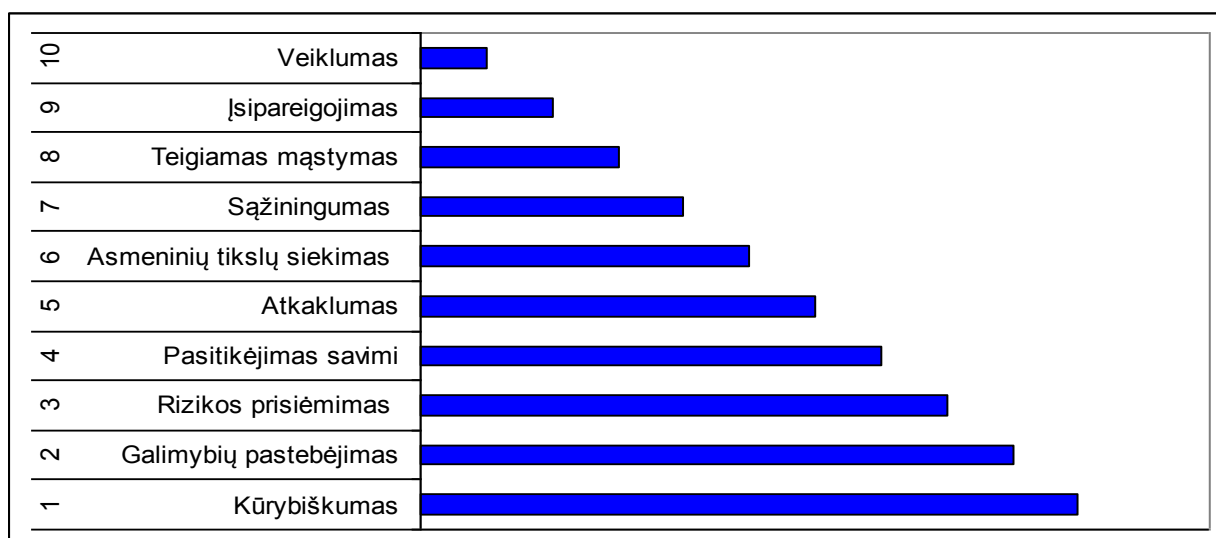
Remiantis akademinio jaunimo verslumo ugdymo nuostatų tyrimo rezultatais galima teigti, kad Lietuvos aukštųjų mokyklų studentams verslo teikiama nauda yra gan įvairiapusiška. Dauguma tyrime dalyvavusio akademinio jaunimo tvirtina, kad tai yra galimybė sukurti darbo vietą sau ir kitiems (89 proc.), užsiimti mėgstama veikla (84 proc.), būti nepriklausomu (79 proc.), pripažintu ir įvertintu (73 proc.). Tyrime dalyvavę studentai taip pat pažymi jų ir šeimos patiriamos ekonominės naudos reikšmę (80 proc.). Tuo tarpu mažiausią verslo teikiamą naudą, tyrimo dalyviai įvardija socialines garantijas (40 proc.), kas rodo, kad verslas, tyrimo respondentų nuomone, neužtikrina socialinių garantijų. Moksliniame kontekste vyrauja nuostata, kad tapti verslininku renkamas dėl savirealizacijos, kadangi kiekvieno žmogaus siekis yra realizuoti save atsižvelgiant į vertybes, kurios glūdi žmogaus prigimtyje ir siekiuose. Visgi, tyrimo rezultatai šiuo klausimu yra dviprasmiški, nes tik kiek daugiau nei pusė tyrimo dalyvių (61 proc.) mano, kad verslas – tai būdas savirealizacijai ir saviraiškai (žr. 3 pav.).

3 pav. Akademinio jaunimo patiriama verslo nauda (proc.)

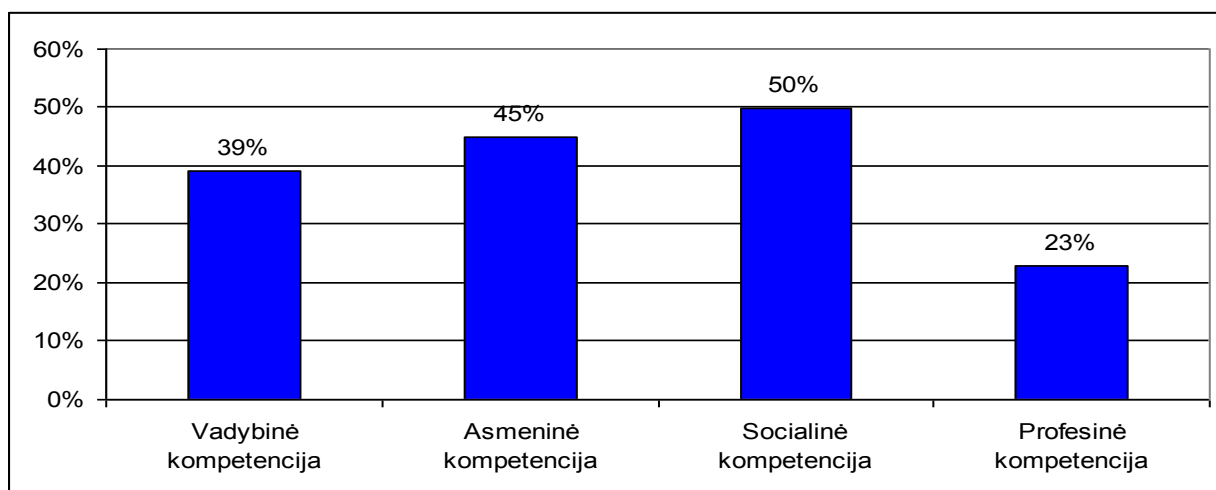
Juozaitienė ir Stapokienė (2003) teigia, kad verslumas – tai sudėtinga savybė, kuri lemia verslininkystės gyvavimą ir yra daugiau kokybinė gebėjimų ir tokių savybių kaip aktyvumas, atsakingumas, atkaklumas, ryžtingumas, darbštumas, taupumas, veiklumas, pasitikėjimas savimi, saviraiška, bendravimo veiksnys, polinkis naujovėms, imlumas informacijai, savimotyvacija, gebėjimas vadovauti, sugebėjimas priimti protingą riziką ir kt., išraiška. Remiantis autorėmis, pagrindinių verslaus žmogaus savybių rinkinys yra gan svarbus, nes daro įtaką jo verslumo lygiui, asmens novatoriškam mąstymui, sugebėjimui aktyviai veikti ir organizuoti veiklą.

Tyrimo metu taip pat gilintasi į versliam žmogui būdingas savybes, kurias Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų nuomone yra gan įvairios. Remiantis kiekybinio tyrimo rezultatais galima teigti, kad svarbiausios, pasak respondentų, verslaus žmogaus savybės yra: kūrybiškumas (1), galimybių pastebėjimas (2), rizikos prisiėmimas (3), pasitikėjimas savimi (4) ir atkaklumas (5) (žr. 4 pav.).

4 pav. Verslaus žmogaus savybės (prioritetas)

Akademinio jaunimo verslumo kompetencijos raiška. Verslumo kompetencijos „portfelio“ teorinė analizė (Paulionienė, 2007; Gevorgianienė ir kt., 2008; Niemeier, 2008; Župerka, 2010; Martinkienė, 2012) padėjo išskirti svarbiausias verslumo kompetencijos dedamąsias: vadybinę, asmeninę, socialinę ir profesinę kompetencijas. Vertinant akademinio jaunimo verslumo kompetencijos „portfelį“ pastebima, kad labiausiai išvystyta aukštųjų mokyklų studentų yra socialinė kompetencija (50 proc.), o mažiausiai – profesinė (23 proc.) (žr. 5 pav.).

5 pav. Akademinio jaunimo verslumo kompetencijos dedamųjų raiška (proc.)

Socialinė kompetencija. Akademinio jaunimo verslo patirties ir jų verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose raiškos tyrimo rezultatai atskleidžia, kad socialinė kompetencija, kaip viena iš verslumo kompetencijos dedamųjų, akademinio jaunimo tarpe reiškiasi labiausiai (50 proc.) (žr. 5 pav.). Remiantis Janulevičiene ir kt. (2005), socialinė kompetencija – tai mokėjimas dirbti grupėje, santykiai su vadovais ir tinkamo mikroklimato sukūrimas. Tyrimo rezultatai taip patvirtina, kad Lietuvos aukštųjų mokyklų studentai geba ne tik pateikti konstruktyvią savo nuomonę, bet ir išklausti kito nuomonę (70 proc.) bei palaikyti gerus santykius (pvz., su kolegomis, dėstytojais, vadovais) (63 proc.).

Asmeninė kompetencija. Asmeninė kompetencija priskiriama prie sėkmingą karjerą garantuojančių gebėjimų, todėl ji yra įvardijama kaip savęs pažinimo ir mokėjimo sukurti tinkamą savęs vaizdą kitiems gebėjimai – tai pasitikėjimas savimi, tam tikros asmenybės tipas, tam tikra pozicija visuomenėje ir savikontrolė. Asmeninė kompetencija būtina planuojant karjerą, renkantis mokymosi įstaigą ir profesiją (Stanišauskienė, 2004). Analizuojant akademinio jaunimo verslumo kompetencijos dedamųjų raišką pastebėta, kad nors didelė tyrime dalyvavusių studentų dalis siekia asmeninių tikslų (53 proc.), pasitiki savimi (53 proc.) ir planuoja savo karjerą (50 proc.), deja asmeninė kompetencija, kaip verslumo kompetencijos dedamoji, nėra pakankamai išvystyta (39 proc.) (žr. 5 pav.).

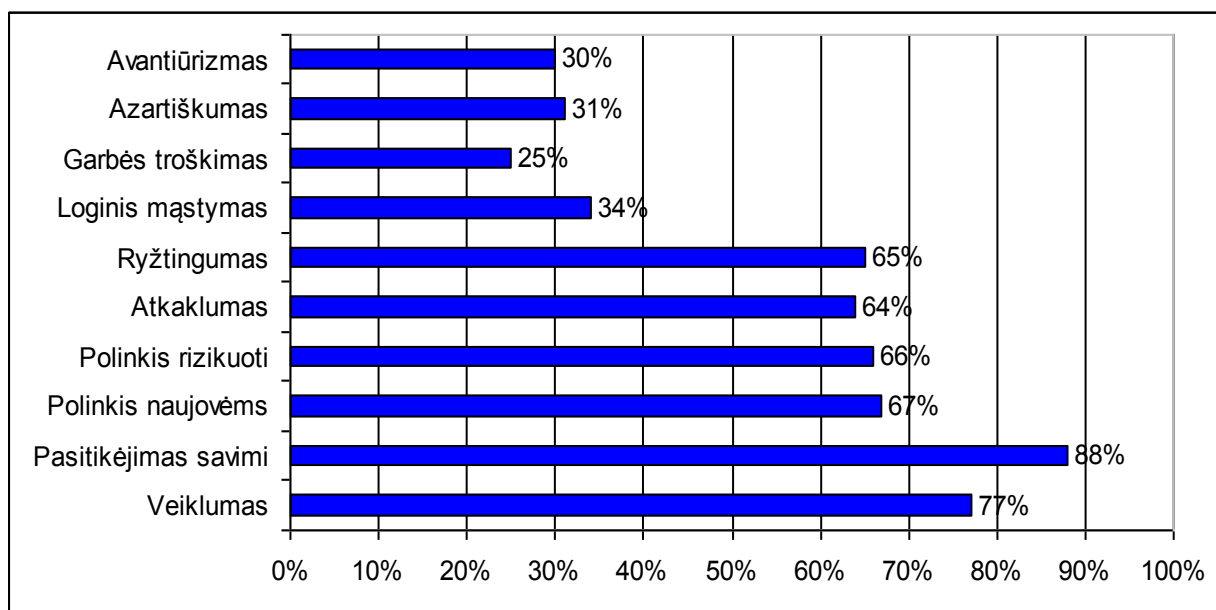
Vadybinė kompetencija. Mokslinėje literatūroje vyrauja dvejopa nuomonė – vadybinės kompetencijos elementai yra įgimti (asmeninės savybės) ar įgyjami (žinios ir įgūdžiai). Vadinasi, vadybinę kompetenciją galima įgyti nuolat mokantis ir įgyjant vis daugiau patirties (Yukl, 2002), kita vertus, sėkmingi vadovai ir daug savo srityje pasiekę profesionalai pasižymi jau iš anksto turimais gebėjimais ir išskirtine kompetencija (Boyatzis, 1982).

Akademinio jaunimo verslo patirties ir jų verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose raiškos tyrimo rezultatų pagrindu galima teigti, kad vadybinė kompetencija, kaip verslumo kompetencijos dedamoji, Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų, dalyvavusių apklausoje yra išvystyta nepakankamai (39 proc.) (žr. 5 pav.). Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad mažiau nei pusė akademinio jaunimo geba priimti sprendimus (46 proc.), tačiau tik nedaugelio respondentų galvose nuolat „gimsta“ novatoriškos idėjos (17 proc.).

Profesinė kompetencija. Kiekybinio tyrimo rezultatų pagrindu galima teigti, kad Lietuvos akademinis jaunimas mažiausiai yra išvystęs profesinę kompetenciją (23 proc.) (žr. 5 pav.), nes tik 17 proc. tyrime dalyvavusių studentų nuolat tobulina savo žinias ir gebėjimus seminaruose ar/ir kursuose bei 20 proc. „laiko save“ novatoriais. Pažymėtina tai, kad profesionalumo koncepcija nuolat kinta, o ją lemia mokymasis ir mokymosi turinys, naujų technologijų ir darbo procesų kaita (Lydeka ir Klebanskaja, 1997), todėl galima teigti, kad šios kompetencijos ugdymui aukštosiose mokyklose turi būti skiriamas išskirtinis dėmesys.

Akademinio jaunimo verslumą skatinančių veiksnių raiška. Verslumas apibūdinamas kaip įvairūs gebėjimai ir įgimtos/įgytos savybės, leidžiančios novatoriškai mąstyti, aktyviai veikti bei rizikuoti, įgyvendinti inovacijas, siekiant pelno. Kita vertus, nors verslumas yra suprantamas kaip savybių ir gebėjimų raiška veikloje, tačiau ne mažiau svarbūs išoriniai ir vidiniai verslumą skatinantys veiksniai (Adamonienė ir Šilingienė, 2007).

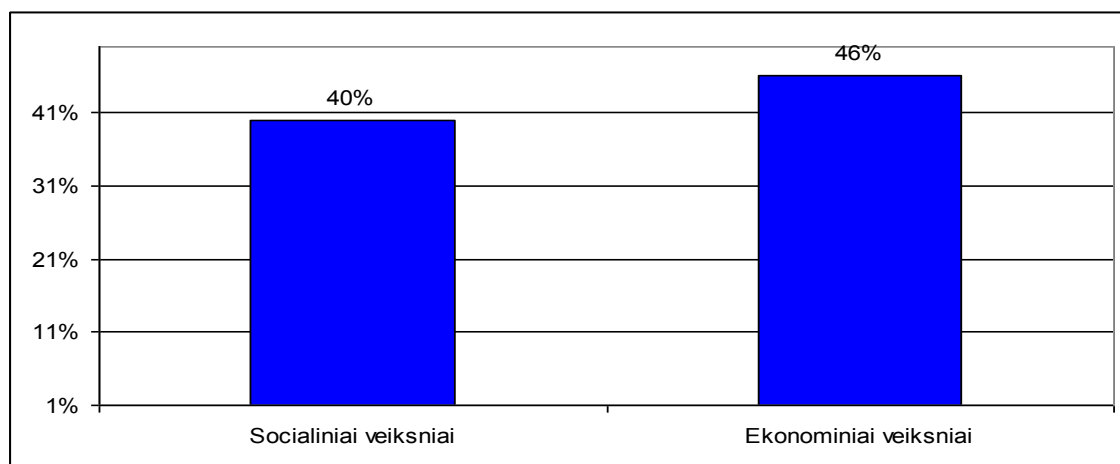
Remiantis aukštosiose mokyklose atlikto kiekybinio tyrimo rezultatais galima teigti, kad pasitikėjimas savimi (88 proc.), veiklumas (77 proc.), polinkis naujovėms (67 proc.), polinkis rizikuoti (66 proc.) ir ryžtingumas (65 proc.) yra svarbiausios savybės, kurios skatina Lietuvos akademinio jaunimo apsisprendimą imtis verslo. Tuo tarpu garbės troškimas (25 proc.) yra mažiausiai reikšminga savybė, turinti įtakos akademinio jaunimo apsisprendimui imtis verslo (žr. 6 pav.). Tai atskleidžia, remiantis tyrimo rezultatais, kad pasitikintys savimi, veiklūs ir nebijantys rizikuoti aukštųjų mokyklų studentai dažniau apsisprendžia imtis verslo ir įsitraukia į jį.

6 pav. Akademinio jaunimo verslumą skatinančių savybių raiška (proc.)

Verslininkystės šaknys glūdi tiek individe, tiek ir visuomenės kultūroje (Stripeikis, 2008), kas leidžia daryti prielaidą, kad sprendimą pradėti verslą lemia gan įvairios priežastys, iš kurių identifikuoti svarbiausias gan sudėtinga. Vienos jų yra susijusios su būtinybe įkurti verslą dėl susiklosčiusių neigiamų aplinkybių (pvz., nedarbo), kitos – dėl atsiradusios verslo galimybės. Be to, motyvaciją imtis verslo sąlygoja ir verslo iniciatyvos, ir veiklos veiksniai, todėl pasak Pruskaus (2003), gali būti išskiriamos ir tokios paskatos kurti verslą, kaip noras praturtėti, siekimas būti savarankišku, noras parodyti savo sugebėjimus, susikurti sau darbo vietą, įgyvendinti savo idėją, saviraiškos poreikis ir kt. Akademinio jaunimo verslo patirties ir jų verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose raiškos tyrimo pagrindu galima teigti, kad tyrimo dalyvių verslumą skatina labiau vidiniai (53 proc.) nei išoriniai (43 proc.) veiksniai.

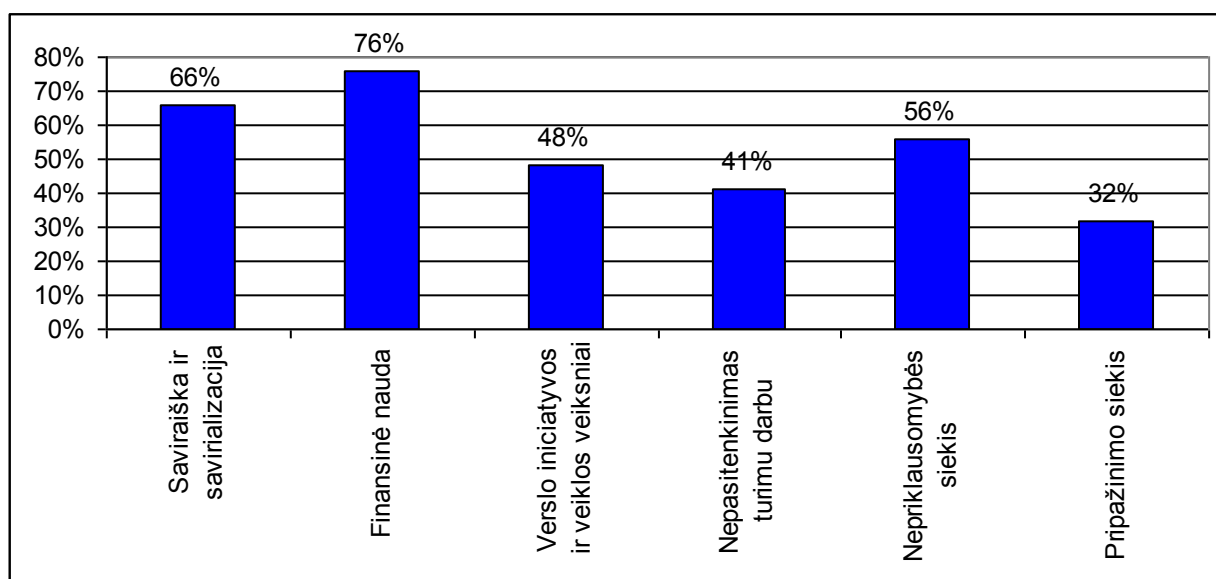
Išoriniai veiksniai. Anot Markevičiaus (2007), išoriniai verslumą skatinantys veiksniai, yra susiję su politine, socialine, teisine, ekonomine ir technologine aplinkomis. Remiantis kiekybinio tyrimo pagrindu galima teigti, kad svarbiausi aukštųjų mokyklų studentų verslumą skatinantys išoriniai veiksniai yra ekonominiai (46 proc.), nors jų raiška taip pat nėra labai didelė (žr. 7 pav.). Visgi, tyrime dalyvavę Lietuvos aukštųjų mokyklų studentai nurodė, kad jų lūkesčių neatitinkantis samdomo darbuotojo atlyginimas (60 proc.) ir įvairios lengvatinės verslo steigimo sąlygos (43 proc.) galėtų paskatinti juos imtis nuosavo verslo (žr. 7 pav.). Tai rodo, kad augant vidutiniam darbo užmokesčiui šalyje, studentai orientuojasi į tokį atlyginimą, kuris, jų pačių vertinimais, leistų tenkinti ne tik minimalius jų poreikius.

7 pav. Akademinio jaunimo verslumą skatinančių išorinių veiksnių raiška (proc.)

Socialinių veiksnių įtaką studentų, dalyvavusių apklausoje, apsisprendimui imtis verslo, pažymėjo mažiau nei pusė respondentų (40 proc.), iš kurių nurodė, kad noras išreikšti save, tobulėti (55 proc.) ir šeimos skatinimas (46 proc.) yra tie faktoriai, kurie skatina studentų verslumą.

Vidiniai veiksniai. Aiškinantis Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų vidinius veiksnius, skatinančius imtis verslo, nustatyta, kad svarbias akademinio jaunimo verslumą skatinantis veiksnys yra finansinė nauda (76 proc.) (žr. 8 pav.). Dauguma tyrime dalyvavusių studentų mano, kad jų apsisprendimą imtis verslo galėtų paskatinti noras užtikrinti gerą finansinę padėtį sau ir savo šeimai (82 proc.) bei noras užsidirbti daugiau pinigų (79 proc.). Šie respondentų pasisakymai patvirtina moksliaame kontekste vyraujančias nuostatas, kad dažnai darbo patirties neturintys jauni žmonės, dirbdami samdomą darbą, norimo atlyginimo gauti negali, o tai skatina jaunimą imtis verslo ir darbo vietą sau su juos tenkinančiu atlygiu susikurti patiems, nes kaip teigia Pruskus (2003), verslumas – tai galimybė tapti turtingu.

8 pav. Akademinio jaunimo verslumą skatinančių vidinių veiksnių raiška (proc.)

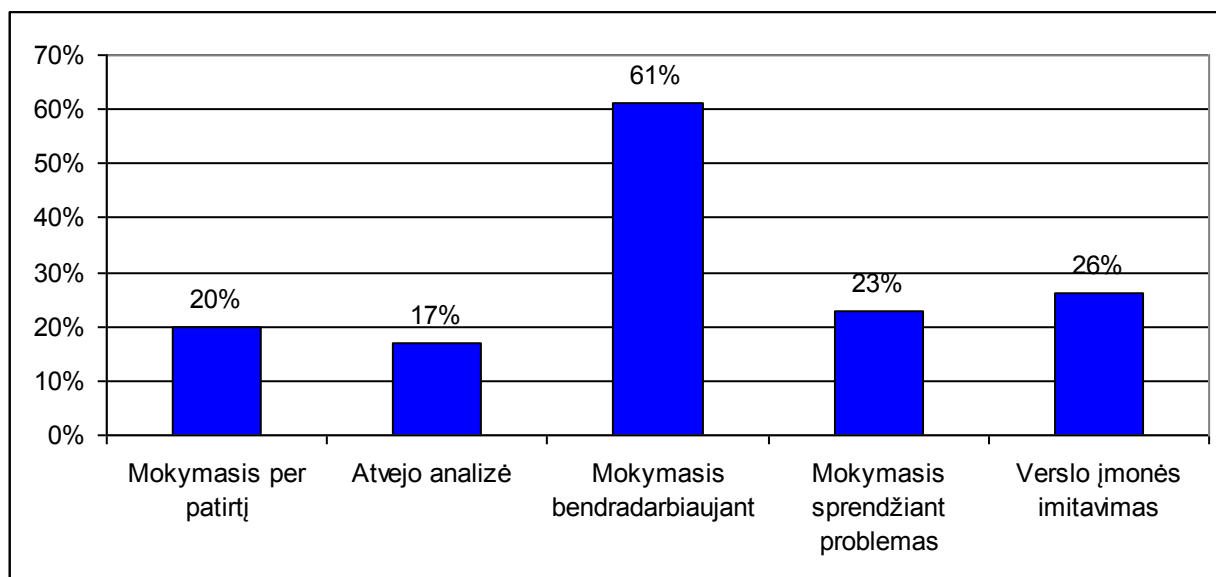
Tyrimas atskleidžia dar vieną reikšmingą veiksnį, kuris turi įtakos Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų apsisprendimui pradėti nuosavą verslą – saviraiškos ir savirealizacijos siekį. Šio veiksnio svarbą pažymėjo 66 proc. tyrime dalyvavusių studentų (žr. 8 pav.). Kiekybinio tyrimo rezultatai atskleidžia, kad akademinio jaunimo verslumą skatina siekis realizuoti save (67 proc.), galimybė atskleisti savo potencialą (66 proc.) bei įgyvendinti turimas inovatyvias idėjas (64 proc.). Tai patvirtina Pruskaus (2003) išsakytą nuomonę, kad verslumas nėra tik būdas užsidirbti, verslius žmones visų pirma motyvuoja savirealizacija, o ne pinigai.

Pasak Čiburienės, Guščinskienės (2009), pagrindinis ir svarbiausias motyvas, skatinantis užsiimti verslu yra noras būti šeimininku sau pačiam. Tyrimas atskleidžia, kad šis veiksnys yra svarbus motyvas pradėti verslą 56 proc. Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų (žr. 8 pav.), t.y. akademinio jaunimo verslumą skatina siekis nepriklausomai planuoti savo ateitį (62 proc.) bei noras savarankiškai ir nepriklausomai priimti strateginius sprendimus (60 proc.).

Židonis (2012) teigia, kad verslumo lygiui didelę įtaką turi teisinių reikalavimų, susijusių su verslo kūrimu, įvykdymo išlaidos – bankroto procedūros, darbo saugos, higienos, aplinkosaugos reikalavimai. Tuo tarpu akademinio jaunimo, dalyvavusio tyrime nuomonė šiuo klausimu kiek kitokia: tik 48 proc. studentų mano, kad verslo iniciatyvos ir veiklos veiksniai skatina akademinio jaunimo verslumą (žr. 8 pav.). Kiekybinio tyrimo rezultatai rodo, kad net pusė respondentų abejoja, kad išlaidų reikalingų verslo pradžiai sumažinimas ar kompensavimas (50 proc.) ir mažesni teisiniai įmonės įregistravimo reikalavimai (50 proc.) galėtų paskatinti juos imtis verslo.

Nedidelė dalis Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų, dalyvavusių apklausoje nurodė, kad netenkinančios pareigos darbe ir karjeros galimybių stoka (42 proc.) bei netenkinanti organizacijos vadovų kuriama politika (32 proc.) tik iš dalies galėtų paskatinti juos imtis verslo, kas rodo, kad nepasitenkinimas turimu darbu menkai skatina akademinio jaunimo verslumą (41 proc.) (žr. 8 pav.). Kiekybinio tyrimo rezultatai atskleidžia, kad mažiausiai Lietuvos akademinio jaunimo verslumą skatinantis veiksnys yra pripažinimo siekis (32 proc.) (žr. 8 pav.). Aukštųjų mokyklų studentai nurodė, kad noras būti įvertintu visuomenėje (27 proc.) ir pripažintu verslininku (31 proc.) nėra tie veiksniai, kurie paskatintų jų norą imtis nuosavo verslo, nors Pruskus (2003) teigia, kad versliems žmonėms svarbus ne tik vadovavimo iššūkis, bet taip pat ir grįžtamasis ryšys – jiems svarbu, kaip jų pasiekimus ir veiklą vertina visuomenė, nes pagrindinė verslius žmones veikianti jėga yra pasiekimai ir pripažinimas, o ne pinigai.

Akademinio jaunimo verslumo ugdymo metodų raiška. Akademinio jaunimo verslo patirties ir jų verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose raiškos tyrimas atskleidžia, kad aukštosiose mokyklose studentų verslumas yra ugdomas pasitelkiant mokymosi bendradarbiaujant (61 proc.) ir žymiai mažiau verslo įmonės imitavimo (26 proc.), mokymosi sprendžiant problemas (23 proc.), mokymosi per patirtį (20 proc.) ir atvejo analizės (17 proc.) metodus (žr. 9 pav.).

9 pav. Akademinio jaunimo verslumo ugdymo metodų raiška (proc.)

Mokymasis bendradarbiaujant. Remiantis aukštosiose mokyklose atlikto kiekybinio tyrimo rezultatais galima teigti, kad Lietuvos aukštojo mokslo įstaigose akademinio jaunimo verslumo ugdymui dažniausiai yra taikomas mokymosi bendradarbiaujant metodas (61 proc.). Respondentai nurodė, kad paskaitų metu nuolat organizuojamas darbas grupėse (52 proc.), o dirbdami grupėse studentai išmoksta pasidalinti ir pasikeisti turima informacija, savo asmenine patirtimi (75 proc.). Taigi, remiantis kiekybinio tyrimo rezultatais galima teigti, kad akademinio jaunimo verslumo ugdymui pasitelkiamas mokymosi bendradarbiaujant metodas sudaro galimybę mokytis grupėje, bet tuo pat metu – aiškiai suvokti asmeninę atsakomybę, kaip lemiamą indėlį į pasiektą asmeninį ir grupės rezultatą.

Verslo įmonės imitavimas. Verslo įmonės imitavimo metodas skirstomas į dvi pagrindines grupes: imitacijas ir verslo žaidimus (Bagdonas, 2002). Kiekybinio tyrimo rezultatai atskleidžia, kad vos 26 proc. respondentų nurodė, kad Lietuvos aukštosiose mokyklose verslumo ugdymui pasitelkiamas verslo įmonės imitavimo metodas. Tik 16 proc. apklausoje dalyvavusių Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų teigė, kad švietimo įstaigose yra įkurtos imitacinės verslo praktinio mokymo įmonės, o 30 proc. apklaustųjų nurodė, kad mokymosi procese naudojami imitaciniai mokomieji verslo žaidimai. Taigi, galima teigti, kad Lietuvos aukštosiose mokyklose į akademinio jaunimo verslumo ugdymo procesą tikslinga būtų įtraukti verslo įmonės imitavimo metodą, kuris sudarytų sąlygas ugdyti studentų verslumą imituojant realias įmones ar žaidžiant verslo žaidimus.

Mokymasis sprendžiant problemas. Kiekybinio tyrimo rezultatai atskleidžia, kad tik 25 proc. Lietuvos akademinio jaunimo atlieka švietimo įstaigose įvairius mokslinius tyrimus ir tik 9 proc. respondentų mano, kad paskaitų metu dėmesys skiriamas studentų kritinio mąstymo ugdymui. Pasak Savery (2006), probleminis mokymasis yra į studentą orientuota mokymosi prieiga, kuri įgalina besimokančiuosius atlikti tyrimus, integruoti teoriją ir praktiką bei taikyti žinias ir gebėjimus

plėtojant gyvybingą apibrėžtos problemos sprendimą, tačiau remiantis atliktu kiekybiniu tyrimu galima teigti, kad ugdant Lietuvos aukštosiose mokyklose studentų verslumą, mokymosi sprendžiant problemas metodas nesulaukia deramo dėmesio.

Mokymasis per patirtį. Remiantis akademinio jaunimo verslo patirties ir jų verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose raiškos tyrimo rezultatais pastebėta, kad vos 16 proc. akademinio jaunimo nuolat dalyvauja įvairiose veiklose, kurios jiems suteikia įvairių patirčių ir tik 14 proc. studentų tvirtina, kad paskaitose didelis dėmesys skiriamas jų verslumo praktinių įgūdžių tobulinimui. Anot Rathunde (2009), patirtinio mokymosi procese dalyvaujantys studentai yra kur kas labiau motyvuoti mokytis, todėl aukštojo mokslo institucijos turėtų daugiau dėmesio skirti šiam verslumo ugdymo metodui. Rekomenduotina, kad į patirtinio mokymosi procesą būtų įtraukti verslo atstovai, kurie skaitytų paskaitas universitete ir dalintųsi savo patirtimi, studentai turėtų galimybę tobulinti verslumo praktinius įgūdžius ir dalyvauti įvairiose jų verslumą skatinančiose veiklose.

Atvejo analizė. Kiekybinio tyrimo rezultatai atskleidžia, kad tik 18 proc. respondentų paskaitų metu yra mokomi priimti sprendimus realių aplinkybių kontekste ir vos 8 proc. akademinio jaunimo paskaitose sprendžia verslo atstovų pateiktas realių organizacijų veiklos problemas. Cova ir Baume (2000) atvejo analizę apibūdina kaip imituojamą susidūrimą su realia organizacijos veiklos problema, dažnai simuliuojamoje realioje aplinkoje, tačiau tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad atvejo analizė, kaip akademinio jaunimo verslumo ugdymo metodas, Lietuvos aukštosiose mokyklose nėra pakankamai naudojamas studentų verslumo ugdymo procese.

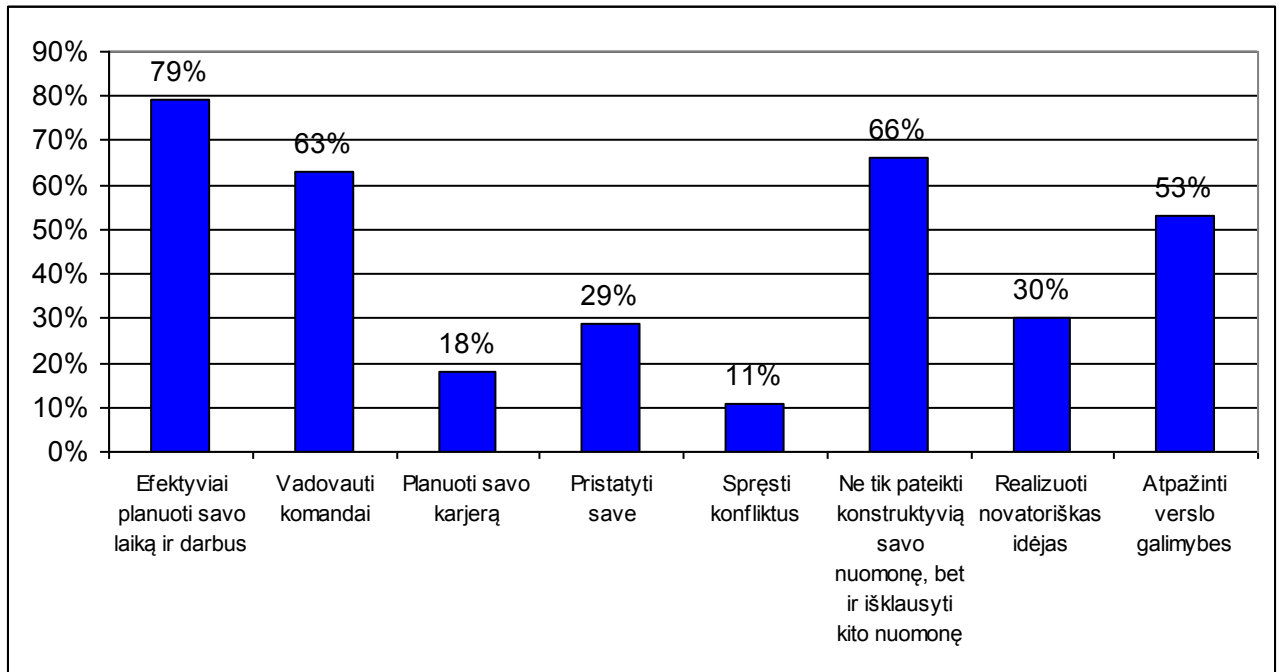
Akademinio jaunimo verslumo ugdymo instrumentai. Akademinio jaunimo verslo patirties ir jų verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose raiškos tyrimo rezultatai atskleidžia, kad studentai ugdo verslumą ir neformaliose edukacinėse aplinkose bei veiklose, t.y. dalyvaudami įvairiuose projektuose (18 proc.), mentorystės programoje (6 proc.), neformaliose verslumo ugdymo programose (4 proc.), verslo inkubatoriuose (3 proc.) ir „Erasmus“ jauniejiems verslininkams programoje (1 proc.). Pastebėtina, tai kad tik nedidelė dalis aukštųjų mokyklų studentų yra įsitraukę į neformalaus verslumo ugdymo programas ir veiklas, tačiau jos, anot akademinio jaunimo, turi didelę reikšmę ir įtaką jų verslumui.

Projektai. Aukštosiose mokyklose atlikto kiekybinio tyrimo rezultatai atskleidžia, kad tik 18 proc. respondentų yra dalyvavę įvairiuose projektuose, tačiau iš jų net 84 proc. tyrime dalyvavusių Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų nurodė, kad dalyvavimas projektuose ugdo verslumą. Projektuose įgytų aukštųjų mokyklų studentų verslumo gebėjimų raiška pateikiama 10 paveiksle.

Kiekybinio tyrimo rezultatų pagrindu galima teigti, kad dalyvavimas projektuose ugdo akademinio jaunimo gebėjimą efektyviai planuoti savo laiką ir darbus (79 proc.), ne tik pateikti konstruktyvią savo nuomonę, bet ir išklausti kito nuomonę (66 proc.) bei vadovauti komandai (63

proc.). Tačiau, akademinio jaunimo nuomone, dalyvavimas įvairiuose projektuose nesudaro galimybių jų gebėjimų planuoti savo karjerą (18 proc.) ir spręsti konfliktus (11 proc.) ugdymui.

Remiantis tyrimo rezultatais, galima teigti, kad projektai, akademinio jaunimo nuomone, yra populiariausias neformalaus verslumo ugdymo instrumentas, į kurio veiklą turėtų įsitraukti vis daugiau jaunimo.

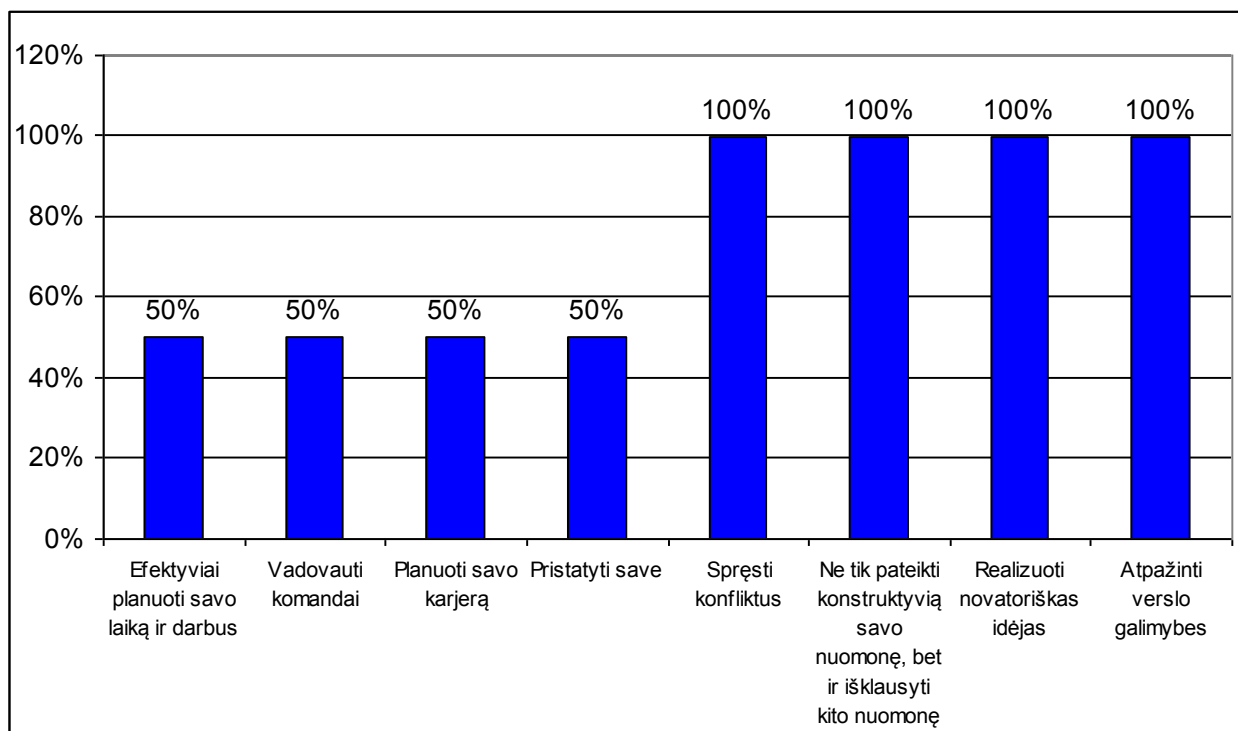

10 pav. Akademinio jaunimo dalyvavimo projektuose įgytų gebėjimų raiška (proc.)

Verslo inkubatoriai. Akademinio jaunimo verslo patirties ir jų verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose raiškos tyrimo rezultatai atskleidžia, kad verslo inkubatorių veikloje yra dalyvavę tik 3 proc. respondentų, iš kurių visi (100 proc.) išreiškė vieningą nuomonę, jog dalyvavimas šiose veiklose ugdo verslumą.

Kiekybinio tyrimo rezultatų pagrindu galima teigti, kad dalyvavimas verslo inkubatorių veiklose ugdo Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų gebėjimą spręsti konfliktus (100 proc.), ne tik pateikti konstruktyvią savo nuomonę, bet ir išklausti kito nuomonę (100 proc.), realizuoti novatoriškas idėjas (100 proc.) ir atpažinti verslo galimybes (100 proc.) (žr. 11 pav.).

Apibendrinant tyrimo rezultatus galima teigti, kad verslo inkubatoriai yra efektyvus akademinio jaunimo verslumo ugdymo instrumentas, kuris sudaro galimybes tobulinti jų verslumo gebėjimus, nors į pastarąją veiklą yra įsitraukę pernelyg mažai aukštųjų mokyklų studentų.

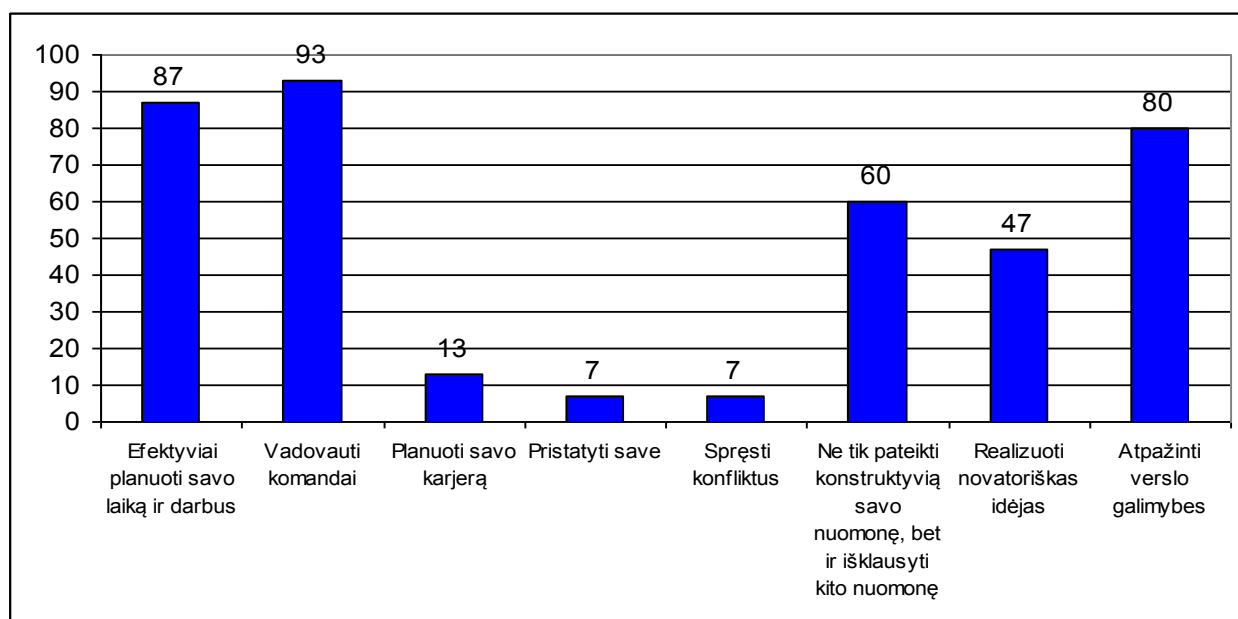

11 pav. Akademinio jaunimo dalyvavimo verslo inkubatorių veikloje įgytų gebėjimų raiška (proc.)

Neformaliojo verslumo ugdymo programos. Kiekybinio tyrimo rezultatai atskleidžia, kad neformaliojo verslumo ugdymo programose dalyvavo tik 4 proc. tyrime dalyvavusių Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų, iš kurių net 87 proc. tvirtina, kad dalyvavimas šiose programose ugdo jų verslumą.

Akademinio jaunimo verslo patirties ir jų verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose raiškos tyrimo rezultatai atskleidžia, kad dalyvavimas neformaliojo verslumo ugdymo programose sudaro galimybes tobulinti akademinio jaunimo gebėjimus vadovauti komandai (93 proc.), efektyviai planuoti savo laiką ir darbus (87 proc.) bei atpažinti verslo galimybes (80 proc.) (žr. 12 pav.).

Remiantis kiekybinio tyrimo rezultatais galima teigti, kad nors neformaliojo verslumo ugdymo programos pasitarnauja kaip puikus instrumentas ugdyti akademinio jaunimo verslumo gebėjimus, tačiau būtina jas integruoti į Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų verslumo ugdymo procesą ir skatinti akademinį jaunimą dalyvauti ne tik formaliose, bet ir neformaliose verslumo ugdymo programose.

12 pav. Akademinio jaunimo dalyvavimo neformaliojo verslumo ugdymo programose įgytų gebėjimų raiška (proc.)

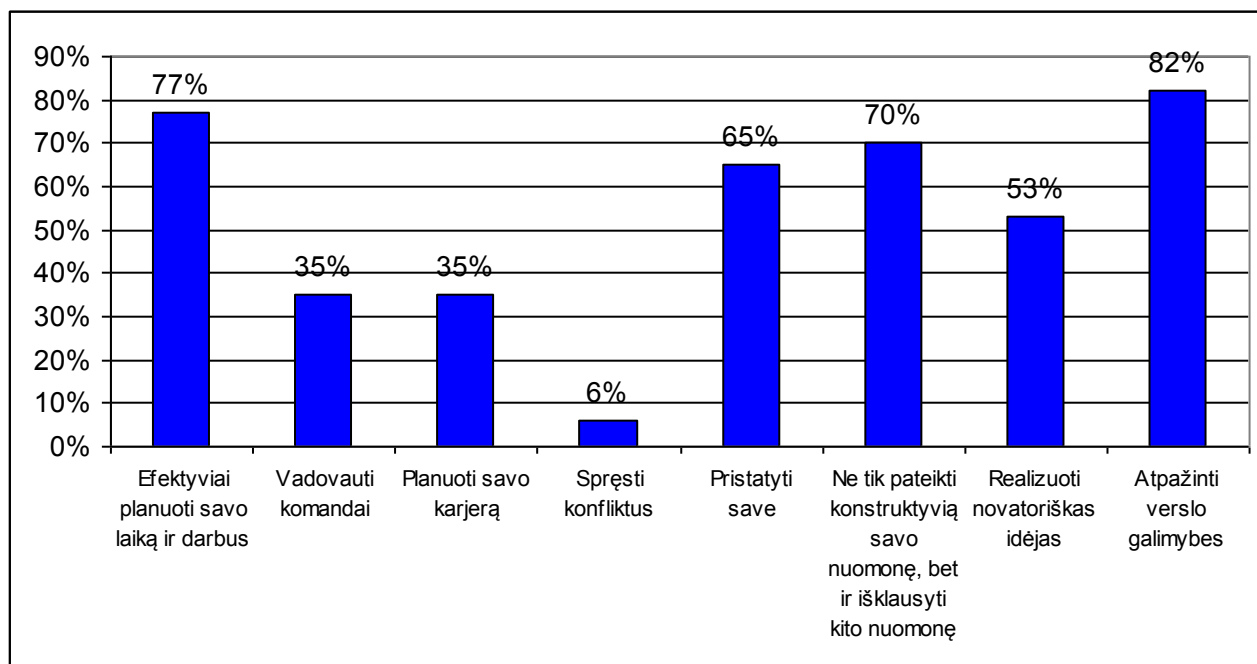
Programa „Erasmus“ jauniems verslininkams. Remiantis akademinio jaunimo verslo patirties ir jų verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose raiškos tyrimo rezultatais pastebėta, kad programoje „Erasmus“ jauniems verslininkams dalyvavo tik 1 proc. respondentų, iš kurių visi 100 proc. pritarė, kad ši programa ugdo verslumą, t.y. gebėjimus efektyviai planuoti savo laiką ir darbus, vadovauti komandai, planuoti savo karjerą, spręsti konfliktus, pristatyti save, ne tik pateikti konstruktyvią savo nuomonę, bet ir išklausti kito nuomonę, realizuoti novatoriškas idėjas ir atpažinti verslo galimybes.

Kiekybinio tyrimo rezultatų pagrindu galima teigti, kad programa „Erasmus“ jauniems verslininkams nėra populiari akademinio jaunimo tarpe, nors ji sudaro galimybes dirbti su patyrusiais verslininkais kitoje šalyje ir įgyti nemažai įmonei valdyti ir plėsti reikalingų įgūdžių. Todėl būtina skatinti Lietuvos aukštųjų mokyklų studentus pasinaudoti šia verslumo ugdymo programa, įgyjant praktinės patirties ir su skirtingų šalių verslininkais keičiantis tarpusavyje savo žiniomis ir patirtimi.

Mentorystės programa. Aukštosiose mokyklose atlikto kiekybinio tyrimo rezultatai atskleidžia, kad mentorystės programoje dalyvauja tik 6 proc. Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų, iš kurių 74 proc. teigia, jog ši programa ugdo akademinio jaunimo verslumą, t.y. gebėjimus atpažinti verslo galimybes (82 proc.), efektyviai planuoti savo laiką ir darbus (77 proc.), ne tik pateikti konstruktyvią savo nuomonę, bet ir išklausti kito nuomonę (70 proc.) (žr. 13 pav.).

Kiekybinio tyrimo rezultatų pagrindu galima teigti, kad mentorystės programa, kaip akademinio jaunimo verslumo ugdymo instrumentas, nėra pakankamai išnaudojama Lietuvos

aukštosiose mokyklose, nors šioje programoje dalyvavęs akademinis jaunimas teigia, kad ji remia studentų verslumą ir sėkmingą jų įsitraukimą į verslininkystę.

13 pav. Akademinio jaunimo dalyvavimo mentorystės programoje įgūtų gebėjimų raiška (proc.)

Apibendrinant akademinio jaunimo verslo patirties ir jų verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose raiškos kiekybinio tyrimo rezultatus galima teigti, kad:

- *didžioji dalis Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų šiuo metu nedirba, bet jaučia poreikį imtis nuosavo verslo, nes siekia sukurti darbo vietą sau ir kitiems bei užsiimti mėgstama veikla;*
- *Lietuvos aukštųjų mokyklų studentai verslo naudą sieja su galimybe turėti darbo vietą ir užsiimti mėgstama veikla, tačiau pažymi, kad verslas neužtikrina socialinių garantijų ir galimybės išreikšti save;*
- *svarbiausios verslaus žmogaus savybės, akademinio jaunimo nuomone, yra kūrybiškumas ir galimybių pastebėjimas, o pasitikėjimas savimi ir veiklumas yra svarbiausios savybės, kurios paskatina studentus kurti verslą;*
- *aukštųjų mokyklų studentams labiausiai būdinga yra socialinė kompetencija;*
- *svarbiausi akademinio jaunimo verslumą skatinantys išoriniai veiksniai yra ekonominiai, o vidiniai – finansinė nauda;*
- *Lietuvos aukštosiose mokyklose akademinio jaunimo verslumas ugdomas pasitelkiant mokymosi bendradarbiaujant metodą bei dalyvavimo įvairiuose projektuose verslumo ugdymo instrumentą.*

3.2.3. Verslumo kompetencijos dedamųjų ir ugdymo metodų sąveika

Įvertinus akademinio jaunimo verslumo kompetencijos dedamųjų ir metodų, pasitelkiamų Lietuvos aukštosiose mokyklose studentų verslumui ugdyti, raišką, identifikuota verslumo kompetencijos dedamųjų ir verslumo ugdymo metodų tarpusavio sąveika. Verslumo kompetencijos dedamųjų ir ugdymo metodų tarpusavio priklausomybei nustatyti pasirinktas *Pearson koreliacijos koeficientas*, kuris leido identifikuoti dviejų priklausomų kintamųjų (verslumo kompetencijos dedamųjų bei ugdymo metodų) tiesinį statistinį ryšį, kurio stiprumo reikšmės ribos yra $-1 \leq r \leq 1$. Kuo r reikšmė absoliučiu didumu arčiau 1, tuo tiesinė priklausomybė yra stipresnė. Pasirinkus statistinio kriterijaus reikšmingumo lygmenį $p = 0,01$ tikrinama prielaida, kad siekiant ugdyti atitinkamas akademinio jaunimo verslumo kompetencijos dedamasias, svarbu pasitelkti tikslingus verslumo ugdymo metodus.

Atlikus tyrimo rezultatų koreliacinę analizę nustatyta, kad akademinio jaunimo verslumo kompetencijos dedamasias ir verslumo ugdymo metodus sieja tiesioginė priklausomybė.

Koreliacinės analizės rezultatai atskleidžia, kad akademinio jaunimo vadybinė kompetencija efektyviausiai ugdoma pasitelkiant mokymosi sprendžiant problemas bei verslo įmonės imitavimo metodus.

Tyrimo rezultatai rodo, kad teiginys „Jūsų galvoje nuolat „gimsta“ novatoriškos idėjos“ silpnai siejasi su teiginiu „Didelis dėmesys paskaitų metu skiriamas studentų kritinio mąstymo ugdymui“ ($r = 357, p < 0,01$), o teiginys „Jums patinka rizika“ pasižymi silpna priklausomybe su teiginiu „Didelis dėmesys paskaitų metu skiriamas studentų kritinio mąstymo ugdymui“ ($r = 311, p < 0,01$). Teiginys „Gebėjimas greitai priimti sprendimus“ silpnai siejasi su studentų mokymosi procese naudojamais imitaciniais mokomaisiais verslo žaidimais ($r = 304, p < 0,01$) ir turi silpną tiesioginę sąsają su mokymusi imituojant realias įmones ir atliekant realius vaidmenis ($r = 393, p < 0,01$) (žr. 10 priedą).

Remiantis tyrimo rezultatais galima teigti, kad akademinio jaunimo asmeninės kompetencijos tobulinimui tinkamiausi yra mokymosi bendradarbiaujant, verslo įmonės imitavimo ir atvejo analizės metodai.

Koreliacinės analizės rezultatai atskleidžia gebėjimo planuoti savo karjerą silpną tiesioginę sąsają su darbu grupėse, kuris skatina studentus efektyviai įsitraukti į mokymosi procesą ir prisiimti asmeninę atsakomybę ($r = 348, p < 0,01$) bei gebėjimo siekti asmeninių tikslų silpną tiesioginę priklausomybę su darbu grupėse, kuris moko studentus pasidalinti/pasikeisti turima informacija, savo asmenine patirtimi ($r = 317, p < 0,01$). Tyrimo rezultatai taip pat rodo gebėjimo save pristatyti silpną priklausomybę su darbu grupėse, kuris skatina studentus efektyviai įsitraukti į mokymosi procesą ir prisiimti asmeninę atsakomybę ($r = 320, p < 0,01$) bei gebėjimo valdyti stresą silpną

tiesioginę priklausomybę su studentų mokymosi procese naudojamais imitaciniais mokomaisiais verslo žaidimais ($r = 328, p < 0,01$) ir realių įmonių imitavimu, atliekant realius vaidmenis ($r = 367, p < 0,01$). Be to, gebėjimas toleruoti kitus ir kitokius silpnai siejasi su paskaitų metu sprendžiamomis verslo atstovų pateiktomis realiomis veiklos problemomis ($r = 309, p < 0,01$) (žr. 10 priedą).

Tyrimu nustatyta, kad akademinio jaunimo socialinė kompetencija turi būti ugdoma pasitelkiant mokymosi bendradarbiaujant metodą.

Gebėjimas palaikyti gerus santykius turi silpną tiesioginę priklausomybę su darbu grupėse, kuris skatina studentus aktyviai įsitraukti į mokymosi procesą ir prisiimti asmeninę kompetenciją ($r = 349, p < 0,01$), o gebėjimas spręsti konfliktus silpnai siejasi su paskaitų metu organizuojamu darbu grupėse ($r = 319, p < 0,01$) (žr. 10 priedą).

Koreliacinė tyrimo rezultatų analizė atskleidžia, kad akademinio jaunimo profesinei kompetencijai ugdyti tikslinga pasitelkti verslo įmonės imitavimo metodą.

Atlikta analizė atskleidžia, kad teiginys „Jūs turite pakankamai žinių ir gebėjimų imtis nuosavo verslo“ silpnai siejasi su teiginiu „Studentų mokymosi procese naudojami imitaciniai mokomieji verslo žaidimai“ ($r = 367, p < 0,01$), o teiginys „Jūs nuolat tobulinate savo žinias ir gebėjimus seminaruose ir/ar kursuose“ turi silpną tiesioginę sąsają su teiginiu „Studentų mokymosi procese naudojami imitaciniai mokomieji verslo žaidimai“ ($r = 367, p < 0,01$). Tuo tarpu gebėjimas mąstyti strategiškai pasižymi silpna priklausomybe su universitete įkurtomis imitacinėmis verslo praktinio mokymo įmonėmis ($r = 416, p < 0,01$) (žr. 10 priedą).

3.3. Akademinio jaunimo verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose modelis

Remiantis mokslinės literatūros analize ir kiekybinio bei kokybinio tyrimo rezultatais, buvo sukonstruotas originalus akademinio jaunimo verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose modelis (žr. 14 pav.). Modelyje atsispindi verslumo kompetencijos dedamųjų (profesinė, vadybinė, socialinė ir asmeninė kompetencijos) ugdymo galimybės, pasitelkiant formalius verslumo ugdymo metodus (mokymasis bendradarbiaujant, verslo įmonės imitavimas, mokymasis sprendžiant problemas, mokymasis per patirtį ir atvejo analizę) bei neformaliojo verslumo ugdymo instrumentus (projektai, mentorystės programa, neformalios verslumo ugdymo programos, verslo inkubatoriai ir „Erasmus“ jauniejiems verslininkams programa).

Koreliacinė analizė atskleidžia, kad siekiant ugdyti Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų profesinę kompetenciją (gebėjimą imtis nuosavo verslo, strategiškai mąstyti, realizuoti novatoriškas idėjas ir atpažinti verslo galimybes), reikalinga pasitelkti verslumo ugdymo metodą – verslo įmonės

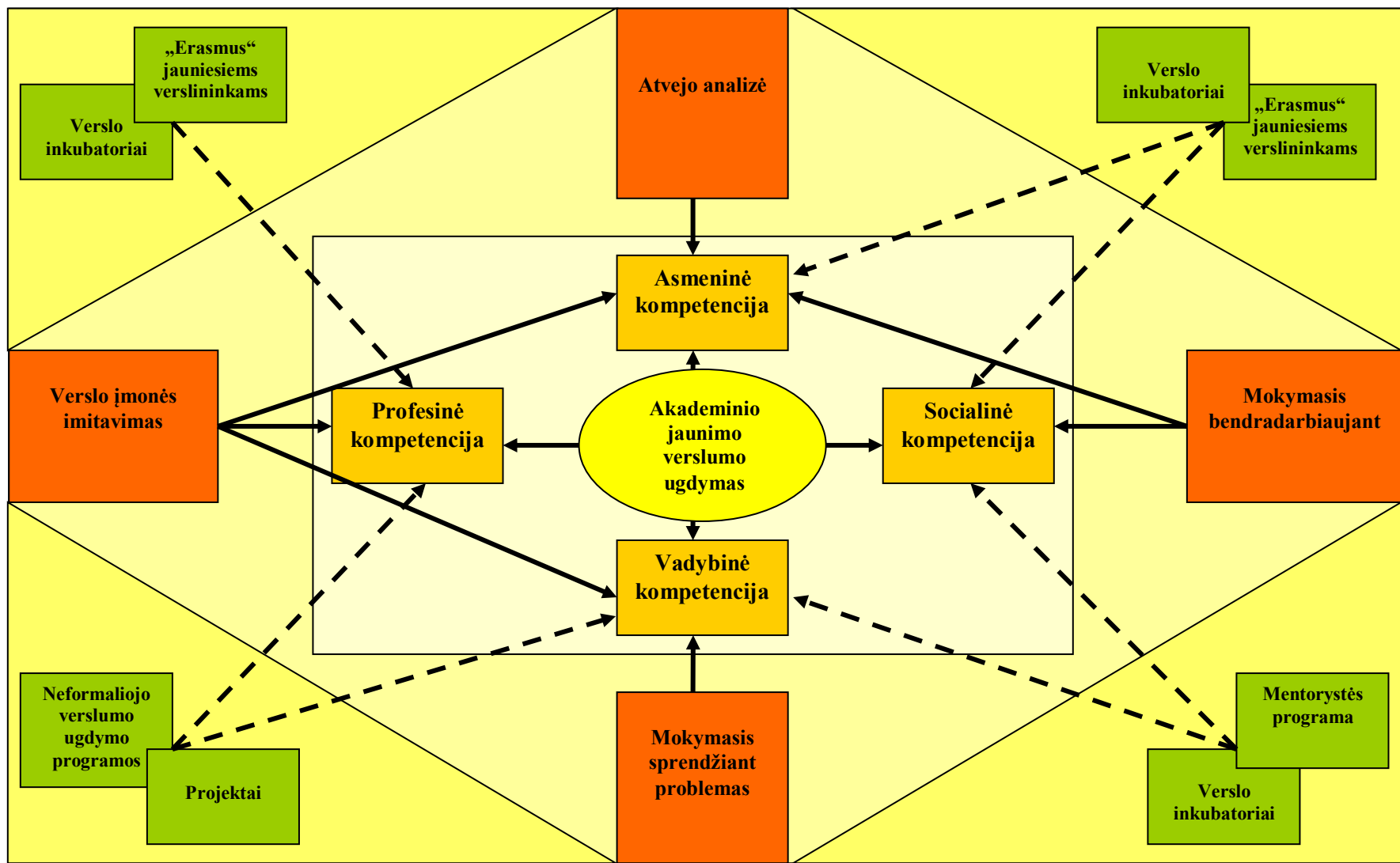
imitavimas bei neformaliojo verslumo ugdymo instrumentus – neformaliojo verslumo ugdymo programos, projektai, verslo inkubatoriai ir „Erasmus“ jauniesiems verslininkams programa.

Remiantis kiekybinio tyrimo koreliacinės analizės rezultatais galima teigti, kas siekiant tobulinti akademinio jaunimo vadybinę kompetenciją (gebėjimą efektyviai planuoti savo laiką ir darbus, vadovauti komandai, greitai priimti sprendimus įvairiose situacijose ir rizikuoti), tikslinga pasitelkti du verslumo ugdymo metodus – verslo įmonės imitavimas ir mokymasis sprendžiant problemas bei šiuos neformaliojo verslumo ugdymo instrumentus: neformaliojo verslumo ugdymo programos, projektai, verslo inkubatoriai ir mentorystės programa.

Tuo tarpu koreliacinė analizė atskleidžia, kad siekiant ugdyti akademinio jaunimo socialinę kompetenciją (gebėjimą palaikyti gerus santykius, spręsti konfliktus, toleruoti kitus ir kitokius ne tik pateikti konstruktyvią savo nuomonę, bet ir išklausyti kito nuomonę), rekomenduotina pasitelkti mokymosi bendradarbiaujant metodą bei neformaliojo verslumo ugdymo instrumentus: verslo inkubatoriai, mentorystės programa ir „Erasmus“ jauniesiems verslininkams programa.

Koreliacinės analizės rezultatų pagrindu galima teigti, kad siekiant ugdyti Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų asmeninę kompetenciją (pasitikėjimą savimi, siekimą asmeninių tikslų, gebėjimą planuoti savo karjerą, valdyti stresą ir save pristatyti), tikslinga pasitelkti net tris formalus verslumo ugdymo metodus – verslo įmonės imitavimas, atvejo analizė ir mokymasis bendradarbiaujant bei du neformaliojo verslumo ugdymo instrumentus – „Erasmus“ jauniesiems verslininkams ir verslo inkubatoriai.

Sukonstruotas akademinio jaunimo verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose modelis yra reikšmingas ne tik teorine, bet ir praktine prasme, nes padeda praktiškai pasirinkti verslumo ugdymo metodus ir instrumentus, kurie yra tikslingiausi, siekiant tobulinti akademinio jaunimo verslumo kompetencijos dedamąsias ir ugdyti akademinio jaunimo verslumą.

14 pav. Akademinio jaunimo verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose modelis

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Atlikus mokslinių šaltinių analizę ir apibendrinus kiekybinio bei kokybinio tyrimų rezultatus, galima daryti tokias išvadas:

1. Mokslinėje literatūroje verslumas yra nagrinėjamas dviem aspektais: siaurąja (pridėtinės vertės kūrimas) ir plačiąja prasme (įgimtas ar įgytas asmeninių savybių rinkinys, kuris leidžia kurti ekonominę, socialinę ir visas kitas vertes), tačiau susisteminius skirtingas verslumo apibrėžtis galima išryškinti esminius požiūrius, kurie verslumą atskleidžia kaip verslumo gebėjimus, įgimtas ir įgytas savybės, galimybių ieškojimą/išnaudojimą ir verslo idėjos kūrimą/įgyvendinimą. Verslumas yra siejamas su gebėjimu nuspėti visuomenės poreikius, organizuoti, analizuoti bei kurti pridėtinę ekonominę ir socialinę vertę; tai būdas, kuriuo verslininkas realizuoja savo gebėjimus bei kvalifikaciją, sukauptą patirtį. Įgimtos ir įgytos žmogaus savybės leidžia verslininkui novatoriškai mąstyti ir aktyviai bei rizikingai veikti, idėjas paverčiant veiksmis. Galimybių ieškojimas/išnaudojimas remiasi neišsenkamu individo optimizmu ir siekiu imtis naujos veiklos, pasinaudojant anksčiau nepastebėtomis naudos gavimo galimybėmis. Verslo idėjų kūrimas/įgyvendinimas atskleidžia individo gebėjimą kurti naujas strategijas, pavojingų tendencijų ir rinkos pasikeitimų suvokimą.

2. Verslininkystė yra apibrėžiama kaip procesas, galimybės/galimybių atpažinimas bei naujų veiklos sričių ieškojimas ir kūrimas. Verslininkystė – tai procesas, kurio metu siekiama pažinti, panaudoti ar įgyvendinti galimybes, akcentuojant naujos vertės kūrimo proceso reikšmę, nes tai yra dinamiškas procesas, kuriame ypač svarbus siekis įsteigti verslą, neatsižvelgiant į esamą momentu turimus žmogiškuosius ar materialiuosius išteklius.

3. Verslo sėkmę lemia ne verslaus individo kompetencijų gausa, bet tam tikrų esminių/svarbiausių kompetencijų „turėjimas“, kuris moksliniame kontekste įvardijamas kaip verslumo kompetencijos „portfelis“, sudarytas iš šių reikšmingiausių verslumo kompetencijos dedamųjų: vadybinė, asmeninė, socialinė ir profesinė kompetencijos.

4. Verslumą lemiančius veiksnius galima suskirstyti į vidinius ir išorinius. Esminiai verslumą lemiantys išoriniai veiksniai yra socialiniai ir ekonominiai, o vidiniai – asmeninės savybės, saviraiška ir savirealizacija, finansinė nauda, verslo iniciatyvos ir veiklos veiksniai, nepasitenkinimas turimu darbu, nepriklausomybės bei pripažinimo siekis.

5. Verslumo ugdymas apibūdinamas kaip nuosavo verslo steigimas ir plėtojimas, verslumo sistema ir tapimo verslininku ugdymo būdai. Verslumo ugdymas – tai verslumo nuostatų ir įgūdžių mokymo(-si) koncepcija, kuri sujungia tam tikrų asmeninių savybių ugdymą, individo motyvaciją ir atsakomybę už savo gebėjimų ugdymą, profesijos įgijimą, kvalifikacijos kėlimą, persikvalifikavimą, darbo ieškojimą ar savo verslo steigimą/vystymą. Moksliniame kontekste aptinkamos skirtingos

nuomonės apie galimybes išmokti verslumo: vieni autoriai teigia, jog verslumo išmokti neįmanoma, nes tai yra prigimtinės individo savybės, kiti deklaruoja poziciją, jog verslumas ugdomas įgyjant praktinių verslumo gebėjimų. Vyrauja ir dar vienas požiūris – individą galima paskatinti imtis verslo, ugdant verslininkui būdingas savybes ir lavinant verslumo gebėjimus.

6. Teoriniame kontekste yra išryškunami šie reikšmingiausi akademinio jaunimo verslumo ugdymo metodai: mokymasis per patirtį, atvejo analizė, mokymasis bendradarbiaujant, mokymasis sprendžiant problemas ir verslo įmonės imitavimas. Mokymasis per patirtį – tai mokymosi strategija, kurioje esminis mokymosi aspektas yra patirtis. Atvejo analizė – tai imituojamas susidūrimas su realia organizacijos veiklos problema, dažnai simuliuojamoje realioje aplinkoje, kur reikalinga priimti ir įgyvendinti sprendimus sunkiai nuspėjamų aplinkybių kontekste. Mokymasis bendradarbiaujant yra verslumo ugdymo metodas, siūlantis būdus, leidžiančius organizuoti grupinį darbą. Mokymasis sprendžiant problemas yra patyrimu grįstas mokymasis, nukreiptas į tyrimą ir keblių, realaus pasaulio problemų sprendimą. Verslo įmonės imitavimas – tai verslumo ugdymo metodas, kuris padeda suprasti visuminius ekonominius procesus.

7. Teisės aktų, susijusių su verslumo ugdymu ir jaunimo politiką reglamentuojančių nacionalinių ir ES dokumentų pagrindu išskirti šie esminiai akademinio jaunimo verslumo ugdymo instrumentai: akademinio jaunimo verslumo ugdymo priemonės – verslo praktinio mokymo įmonės, projektai ir verslo inkubatoriai; akademinio jaunimo verslumo ugdymo programos – formalios verslumo mokymo programos/dalykai, neformaliojo verslumo ugdymo programos, mentorystės programa ir programa „Erasmus“ jauniems verslininkams; akademinio jaunimo verslumo ugdymo metodikos/metodai – konsultacijos, praktinės patirties mokymosi modeliai, gerosios praktikos pavyzdžiai ir verslo plano rengimas.

8. Akademinio jaunimo verslo patirties ir jų verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose raiškos tyrimo rezultatai atskleidžia, kad dauguma Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų šiuo metu nedirba, bet jaučia poreikį imtis nuosavo verslo, nes siekia sukurti darbo vietą sau ir kitiems bei užsiimti mėgstama veikla. Lietuvos akademinis jaunimas verslo naudą sieja su galimybe turėti darbo vietą ir užsiimti mėgstama veikla, tačiau pažymi, kad verslas neužtikrina socialinių garantijų ir galimybės išreikšti save. Pasitikėjimas savimi ir veiklumas yra svarbiausios savybės, kurios skatina studentus generuoti naujas idėjas ir imtis savarankiško darbo, nors jie stokoja šių verslumo kompetencijų: vadybinės, asmeninės ir profesinės. svarbiausi aukštųjų mokyklų studentų verslumą skatinantys išoriniai veiksniai yra ekonominiai, o vidiniai – finansinė nauda. Lietuvos aukštosiose mokyklose akademinio jaunimo verslumas ugdomas pasitelkiant mokymosi bendradarbiaujant metodą bei dalyvavimo įvairiuose projektuose verslumo ugdymo instrumentą.

9. Remiantis mokslinės literatūros analize ir gautais kiekybinio bei kokybinio tyrimo rezultatais, sukonstruotas originalus akademinio jaunimo verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose

mokyklose modelis. Modelyje atsispindi verslumo kompetencijos dedamųjų (vadybinė, profesinė, asmeninė ir socialinė kompetencijos) ugdymo galimybės, pasitelkiant formalius verslumo ugdymo metodus (verslo įmonės imitavimas, atvejo analizė, mokymasis bendradarbiaujant ir mokymasis sprendžiant problemas) bei neformaliojo verslumo ugdymo instrumentus (neformalios verslumo ugdymo programos, projektai, verslo inkubatoriai, mentorystės programa ir „Erasmus“ jaunieji verslininkams programa). Akademinio jaunimo verslumo ugdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose modelis yra reikšmingas tiek teorine, tiek praktine prasme, nes įgalina praktiškai pasirinkti verslumo ugdymo metodus ir instrumentus, kurie yra rekomenduotini, siekiant tikslingai tobulinti atitinkamas akademinio jaunimo verslumo kompetencijos dedamąsias ir ugdyti jų verslumą.

LITERATŪRA

- Adamonienė, R. ir Šilingienė, L. (2007). *Lietuvos kaimo gyventojų verslumo ypatumai*. Kauno technologijos universitetas. [žiūrėta 2015–04–20]. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2008~1367164205448/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
- Adcroft, A., Wills, R. & Dhaliwal, S. (2004). Missing the point? Management education and entrepreneurship. *Management Decision*, 42(3/4), 512 – 521.
- Ahmad, N. & Hoffman, A. (2007). *A Framework for Addressing and Measuring Entrepreneurship*. Paris: OECD.
- Ahmad, N. & Seymour, G. R. (2008). *Defining Entrepreneurial Activity: Definitions Supporting Frameworks for Data Collection*. Organisation for Economic Co-operation and Development. [žiūrėta 2015–04–20]. Prieiga per internetą: <http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=std/doc%282008%291>
- Argyris, C. (1993). *Knowledge for Action: A Guide to Overcoming Barriers to Organizational Change*. San Francisco: Jossey – Bass Publishers.
- Ashford, N. (2003). *Laisvos visuomenės principai*. Vilnius: Amžius.
- Astromskienė, A., Ramanauskienė, J., Gargasas, A., Rukuižienė, R. ir Liaudanskas, G. (2012). Lietuvos kaimo gyventojų verslinė motyvacija. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, 34(5), 15-34.
- Atkočiūnienė, V., Slavickienė, A., Zinkevičienė, D., Petruilienė, D., Gelažiūtė, R., Subačiūtė, V. ir Juodenytė, R. (2011). *Mokymo programos „Verslumo įgūdžių kaimė“ parengimo poreikio tyrimo ir verslumo įgūdžių skatinimo metodinis informacinis leidinys*. Kėdainiai: Aleksandro Stulginskio Universitetas.
- Audretsch, D. B. (2002). *Entrepreneurship A survey of the literature: Enterprise Papers*. Brussels: European Commission.
- Bačiulytė, R., Ignatonienė, D. ir Ignatonis, M. (2009). *Verslo praktinių mokymo firmų darbo patirtis ir veiklos gairės: mokomoji knyga*. Vilnius: UAB „Ciklonas“.
- Bagdanavičiūtė, J. (2012). Antreprenerystės įtaka šiuolaikiniam verslui. *Profesinės studijos: teorija ir praktika*, 9, 26 – 33.
- Bagdonas, E., Patašius, M., Patašienė, I. ir Skvernys, V. (2007). Internetinis verslo procesų imitavimas. *Informacijos mokslai*, 13, 42–43.
- Bagdonas, E. (2002). *Verslo žaidimai: samprata, modeliai, tikrovė: monografija*. Kaunas: Technologija.
- Bailey, K. D. (1994). *Methods of Social Research*. New York: Free Press.
- Bakanauskienė, I. ir Bartninkaitė, E. (2006). Managerial competence: the attitude of Lithuanian managers. *Problems and Perspectives in Management*, 4(2), 23 – 34.
- Bakanauskienė, I., Bendaravičienė, R. ir Krikštolaitis, R. (2010). Pasitenkinimo darbu tyrimas universiteto darbuotojų grupių atveju. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, 22(3), 50 – 64.
- Barynienė, J., Paužaitė, Ž. ir Cibulskaitė, J. (2014). Verslumo ugdymo visuotinio politinės ir teisinės iniciatyvos. *Viešoji politika ir administravimas*, 13(3), 497 – 512.

- Bass, B. M. (1985). Leadership: good, better, best. *Organizational dynamics*, 18(3), 19 – 31.
- Beinoraitė, Š. ir Drejeris, R. (2014). Gyventojų verslumo matavimo modelis. *Verslas: teorija ir praktika*, 15(3), 199 – 209.
- Bendrieji visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimai. (2006). Europos orientaciniai matmenys. [žiūrėta 2015-03-14]. Prieiga per internetą <http://bookshop.europa.eu/lt/bendrieji-vis-gyvenim-trunkan-io-mokymosi-geb-jimai-pbNC7807312/>
- Bennet, B., Rolheiser-Bennet, C. ir Stevahn, L. (2000). *Mokymasis bendradarbiaujant: Kur jausmai ir protas susitinka*. Vilnius: Garnelis.
- Bhat, S. ir McCline, R. (2005, Balandžio 19). What motivates an entrepreneur? *Business*. [žiūrėta 2015-03-15]. Prieiga per internetą <http://www.rediff.com/money/2005/apr/19spec.htm>
- Bhide, A. V. (2000). *The Origin and Evolution of New Businesses*. Oxford: Oxford University Press.
- Boyatzis, R. E. (2008). Competencies in the 21 Century. *Journal of Management Development*, 27(1), 5 – 12.
- Boyatzis, R. E. (1982). *The Competent Manager – A Model for Effective Performance*. Canada: John Wiley & Sons.
- Bornstein, H. B. (1999). The Ecological Validity of Jury Simulations: Is the Jury Still Out? *Law and Human Behavior*, 23(1), 75–91.
- Bučienė, R. ir Ulvidienė, E. (2013). *Verslumo dimensijos analizė Europos šalių kontekste. Iš Studijos kintančioje verslo aplinkoje: respublikinės mokslinės – praktinės konferencijos pranešimų medžiaga*. Vilnius: UAB CIKLONAS.
- Bruzgelevičienė, R. (2007). *Lietuvos švietimo reforma ugdymo paradigmu kaitos aspektu 1988-1997: daktaro disertacija*. Vilniaus pedagoginis universitetas. Vilnius: VPU.
- Butkevičienė, E. ir Vaidelytė, E. (2009). Viešoji politika ir administravimas. *Lietuvos valstybės tarnautojų vadybinės kompetencijos*, 30, 68–81.
- Chandler, G. & Hanks, S. (1994). Founder Competence, the Environment, and Venture Performance. *Entrepreneurship Theory & Practice*, 18(3), 77 – 89.
- Chapman, S. (2008). *What is Experiential Education? Theory and Practice of Experiential Education*. Boulder, CO: Association of Experiential Education.
- Chell, E. (2007). Social enterprise and entrepreneurship; towards a convergent theory of the entrepreneurial process. *International small business journal*, 25, 5.
- Collins, L. A., Smith, A. J. & Hannon, P. (2006). Applying a synergistic learning approach in entrepreneurship education. *Management learning*, 37(3), 335–354.
- Cova, B. & Baume, C. (2000). Cas et Méthode des Cas: Fondements Concepts et Universalité. *Gestion*, 3, 71 – 95.
- Černevičiūtė, J., Jančoras, Ž., Strazdas, R. ir Kregždaitė, R. (2014). Studentų komandinis darbas kaip kūrybingumo versle (Entrepreneurship) ugdymo priemonė. *Acta pedagogica vilnensia*, 32, 72 - 86.
- Černevičiūtė, J. (2011). Verslumas (entrepreneurship) kurybinėse industrijose. *Santalka: Filosofija, Komunikacija*, 19 (2), 8 – 16.
- Česnyienė, R., Laužikas, M., Miliūtė, A. ir Lobanova, L. (2010). *Atvejo analizės taikymo studijų procese metodiniai nurodymai*. VšĮ Vilniaus universiteto tarptautinio verslo mokykla. [žiūrėta 2016-03-14]. Prieiga per internetą

http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2010_Atvejo_analizes_metodini_ai_nurodymai.pdf

- Čiburienė, J. ir Guščinskienė, J. (2009). Jaunimo verslumas: lyčių aspektu. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 1(14), 62–69.
- Čiegis, R., Skunčikienė, S. ir Rakickas, A. (2005). Verslo žaidimų samprata ir paskirtis žinių visuomenėje. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 35, 54 – 63.
- Deltuva, A. ir Godvadas, P. (2012). *Asmeninės karjeros valdymo patirtinės studijos vadovas specialistui*. Vilnius: Lietuvos Junior Achievement.
- Dikšaitis, D. (2007). *Lietuvos aukštųjų mokyklų ir verslo bendradarbiavimas – verslaus jaunimo ugdymui*. Studija.
- Dinis, A. (2006). Marketing and Innovation: Useful Tools for Competitiveness in Rural and Peripheral Areas. *European Planning Studies*, 14(1), 9 – 22.
- Driessen, M. P. ir Zwart, P. S. (2010). *The entrepreneurial Scan Measuring Characteristics and Traits of Entrepreneurs*. [žiūrėta 2015-08-24]. Prieiga per internetą: <http://www.entrepreneurscan.com/wp-content/uploads/2010/10/E-Scan-MAB-Article-UK.pdf>
- Drucker, P. F. (2011). *The Age of Discontinuity-Guidelines to Our Changing Society*. London: Transaction Publishers.
- Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D. & Schellinger, K. (2011). The Impact of Enhancing Students' Social and Emotional Learning: A Meta-Analysis of School-Based Universal Interventions. *Child Development*, 82(1), 405 – 432.
- Dūdaitė, J. (2012). Verslumo edukologijos studijų programą įgyvendinančių dėstytojų samprata apie verslumą ir verslumo ugdymą. *Socialinis darbas*, 11(1), 165–176.
- Ernest, K., Matthew, S. K. & Samuel, A. K. (2015). Towards Entrepreneurial Learning Competencies: The Perspective of Built Environment Students. *Higher Education Studies*, 5(1), 20 – 30.
- Eng, C. S. (2000). Problem-Based Learning – Educational Tool or Philosophy. *Computer Science Education*, 10(2), 109 – 128.
- Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija. (2004). [žiūrėta 2015–10-24]. Prieiga per internetą http://www.suaugusiujusvietimas.lt/modules/document_manager/documents/3/Ekonominio_ra_stingumo_ir_verslumo_ugdymo_strategija.doc
- Erikson, T. (2002). Entrepreneurial capital: the emerging venture's most important asset and competitive advantage. *Journal of Business Venturing*, 17(3), 275 – 290.
- Erikson, T. (2003). Towards a taxonomy of entrepreneurial learning experiences among potential entrepreneurs. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 10, 106 – 112.
- Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Verslumo ugdymo ir Lisabonos darbotvarkės. (2008). Europos Sąjungos oficialus leidinys. [žiūrėta 2015–01-14]. Prieiga per internetą <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:044:004:0084:LT:PDF>
- Europos jaunimo forumas. (2011). European Youth Forum Position Paper on Youth Entrepreneurship. *Council of members/ extraordinary general assembly*. Braga, 17-20.
- Europos Komisijos komunikatas „ES jaunimo strategija“. (2009). *ES jaunimo strategija. Investicijos ir galimybių suteikimas. Atnaujintas atvirasis koordinavimo metodas, taikomas sprendžiant jaunimo problemas ir suteikiant jiems daugiau galimybių*. [žiūrėta 2015–06-22]. Prieiga per internetą

http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com%282009%290200_/com_com%282009%290200_lt.pdf

- Europos komunikate tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitete ir regionų komitete. (2006). [žiūrėta 2015–11-24]. Prieiga per internetą <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A52014DC0086>
- Galkienė, A., Gevorgianienė, V. ir Grincevičienė, V. (2008). *Neįgalumą turinčių mokinių rengimas profesinei karjerai*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
- Gartner, W. B. (1985). A conceptual framework for describing the phenomenon of new venture creation. *Academy of Management Review*, 10(4), 696–706.
- Gartner, W. B. & Vesper, K. H. (1994). Experiments in entrepreneurship education: Success and failures. *Journal of Business Venturing*, 9, 179 – 187.
- Gawel, A. (2012). Verslo atvejo analizės metodo taikymas, mokant studentus verslo ir vadybos žinių ekonomikos sąlygomis. *Atvejo analizės metodas verslo mokyme*, 27 – 40.
- Geetha, R. (2010). Role of Dynamic Entrepreneurial Competencies in Enterprise Crisis Management. *MSRIT Conference Proceedings*, 1, 22 – 28.
- Gegieckienės, L. ir Grikšienė, A. (2009). *Verslumas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
- Gevorgianienė, V., Galkienė, A. ir Grincevičienė, V. (2008). Verslumo gebėjimų raiška kryptingo ugdymo sąlygomis. *Pedagogika: mokslo darbai*, 89, 90 – 98.
- Gibb, A. (1999). Can we build effective entrepreneurship through management development. *Journal of General Management*, 24(4), 1 – 21.
- Gibb, A. (1993). The Enterprise Culture and Education. Understanding Enterprise Education and its Links with Small Business Entrepreneurship and Education Goals. *International Small Business Management Journal*, 11(3), 11 – 34.
- Gilad, B. & Levine, P. (1986). A behavioral model of entrepreneurial supply. *Journal of Small Business Management*, 24(4), 45-54.
- Gineitienė, Z., Korsakaitė, D., Kučinskienė, M. ir Tamulevičius, J. (2003). *Verslas*. Vilnius: UAB „Rosma“.
- Gorman, G., Hanlon, D. & King, W. (1997). Some research perspectives on entrepreneurship education, enterprise education, and education for small business management: A ten-year literature review. *International Small Business Journal*, 15, 56–77.
- Grigorjeva, A. ir Kernytė, A. (2008). *Kelias į neformalųjį ugdymą verslumo link: metodinė priemonė*. Vilnius: Lietuvos vaikų ir jaunimo centras.
- Gronskas, V. (1995). *Verslas, pseudoverslas, antiverslas*. Kaunas: Akademija.
- Grondskis, G. (2000). Integruotas įmonės kaštų apskaitos modelis: daktaro disertacija. Kauno technologijos universitetas. Kaunas: Technologija.
- Gudėnas, V., Kavaliauskaitė, R. ir Kazimieraitienė, G. (2007). *Verslumo ugdymas mokykloje: iš verslumo ugdymo konsultantų gerosios darbo patirties*. Vilnius: UAB „Rosma“.
- Hartshorn, K. (2005). Paradoxes in entrepreneurship education: chalk and talk or chalk and cheese? *Education + Training*, 47(5), 296 – 308.
- Heeboll, J. (1995). *Mokslinių verslininkų įmonių pradžia*. Danija: Danijos Technikos universitetas.
- Heyse, V. ir Erpenbeck J. (2004). *Kopetenztraining*. Stuttgart: Schäffer-Poeschel.
- Henry, C., Hill, F. ir Leitch, C. (2005). Can entrepreneurship be taught? *Education + Training*, 47(2), 98 – 111.

- Hills G. E. (1988). Variations in university entrepreneurship education: An empirical study of an evolving field. *Journal of Business Venturing*, 3(1), 109 – 122.
- Hytti, U. & O’Gorman, C. (2004). What is enterprise education? An analysis of the objectives and methods of enterprise education programmes in four European countries. *Education + Training*, 46(1), 11 – 23.
- Hmelo-Silver, C. E. (2004). Problem-based learning: What and how do students learn? *Educational Psychology Review*, 16(3), 235–266.
- Hunsaker, P. (2001). *Training in Management Skills*. Atlanta: Atlanta Book Company.
- Integracijų (papildomųjų) programų gairės (2005). Integracijos verslumo programa [žiūrėta 2015–11-24]. Prieiga per internetą <http://www.pedagogika.lt/puslapis/Integracijų%20programų%20gairės%202005.pdf>
- Ismail, V. Y. & Zain, E. (2015). The Portrait of Entrepreneurial Competence on Student Entrepreneurs. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 169, 178 – 188.
- Yukl, G. (2002). *Leadership in Organization*. New York: Pearson.
- Jack, S. L. ir Anderson, A. R. (1999). Entrepreneurship education within the most enterprise culture: producing reflective practitioners. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 5(3), 110 – 125.
- Jakavičius, V. (1998). *Žmogaus ugdymas. Įvadas į edukologijos studijas*. Klaipėda: KU.
- Jakštienė, S. (2012). Ekonominių veiksnių poveikio darbo rinkos segmentams vertinimo modelio formavimas. *Ekonomika ir vadyba*, 17(3), 978–988.
- Janulevičienė, B., Paškevičienė, M. ir Olbutienė, D. (2005). Praktinių įgūdžių ugdymo aktualijos ir problemos profesinėje mokykloje. *Praktinio mokymo firmų patirtis ir problemos integracijos į ES kontekste* (p. 67 – 69). Vilnius: Alma litera.
- Jasnavičius, R. (2006, Kovo 16). Verslumo pradmenys yra įgimti. *Lietuvos žinios*, p. 8.
- Jelagaitė, A. & Vijeikis, J. (2012). Management theory and studies for rural business and infrastructure development. *Scientific journal*, 5(34), 80 – 90.
- Johnson, C. & Spicer, D. P. (2006). A case study of action learning in an MBA program. *Education + Training*, 48(1), 39 – 54.
- Johnson, D. W., Maruyama, G., Johnson, R., Nelson, D. & Skon, L. (1981). Effects of cooperative and individualistic goal structures on achievement: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 89(1), 47–62.
- Johannisson, B. (1993). *Entrepreneurial Competence and Learning Strategies*. Lund: Lund University Press.
- Jucevičius, R. (1995). Antreprenerystės reiškinių Lietuvoje sociologiniai bruožai. *Socialiniai mokslai: Sociologija*, 2(3), 47–55.
- Juozaitienė, L. ir Stapokienė, J. (2003). *Verslo vadybos įvadas: mokomoji knyga*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
- Kagan, S. (1994). *Cooperative Learning*. San Clemente: Kagan Publishing.
- Kardelis, K. (2007). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai: vadovėlis*. Šiauliai: Lucilijus.
- Kaur, H. & Bains, A. (2013). Understanding The Concept Of Entrepreneur Competency. *Journal of Business Management & Social Sciences Research*, 2(11), 31 – 33.
- Kemežienė, R. (2005). *Mokymo ir mokymosi metodai VPMF. Verslo praktinio mokymo firmų veikla Lietuvoje*. Vilnius: „Simulith“ centras.

- Kindurys, V. (2003). *Paslaugų marketingas: mokomoji knyga studentams ir verslininkams*. Vilnius: Lietuvos sporto ir informacijos centras.
- Klatt, L. A. (1988). A study of small business entrepreneurial education in colleges and universities. *The Journal of Private Enterprise*, 4, 103 – 108.
- Knapp, M. L. & Daly, J. A. (2002). *Handbook of Interpersonal Communication*. Thousand oaks. California: Sage.
- Kolb, A. & Kolb, D. A. (2001) *Experiential Learning Theory Bibliography 1971-2001*. Boston: McBer and Co.
- Kšivickienė, D. ir Ribašauskienė, E. (2007). Ūkinės veiklos įvairinimo kaime sociologinis vertinimas. *Žemės ūkio mokslai*, 14, 19–26.
- Kvalifikacijos tobulinimo programa mokytojams „Verslumo akademija“. (2012). [žiūrėta 2015-08-25]. Prieiga per internetą http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2012_Verslumo_akademija_I-modulis.pdf
- Kvedaraitė, N., Repečkienė, A., Glinskienė, R. ir Žvirelienė, R. (2013). Akademinio jaunimo įtrauktis į darbo rinką ir verslininkystės galimybės: kokybinis vertinimas. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*, 1(7), 61 – 73.
- Lackeus, M. (2013). *Developing entrepreneurial competencies: An Action-Based Approach and Classification in Education*. Gothenburg: Chalmers Reproservice.
- Lang, N. C. (2010). Group Work Practice to Advance Social Competence: A Specialized Methodology for Social Work (Nonfiction work). *Journal of Social Work Education*, 47(1), 267 – 274.
- Lans, T., Biemans, H., Mulder, M. & Verstegen, J. (2010). Self-awareness of mastery and improvability of entrepreneurial competence in small businesses in the agrifood sector. *Human Resource Development Quarterly*, 21(2), 147-168.
- Laurinavičius, A. (2007). Teisinio nihilizmo poveikis verslumui Lietuvoje. *Mokslo darbai*, 10(100), 32–40.
- Laužackas, R., Danilevičius, E. ir Gurskienė, O. (2004). *Profesinio rengimo reforma Lietuvoje: parametrai ir rezultatai : monografija*. Kaunas: VDU leidykla.
- Laužackas, R. (2005). *Profesinio rengimo metodologija: monografija*. Kaunas: VDU leidykla.
- Leonardo da vinci programme. (2004). *K-Competencies. Commission Staff Working Paper „Progress towards the common objectives in Education and Training – Indicators and benchmarks“*. [žiūrėta 2015-12-01]. Prieiga per internetą http://www.ifo.it/manpower-kcom/Cd/LiE/comp_chiave.htm
- Lietuvos nacionalinė jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008–2012 metų programa. (2008). [žiūrėta 2015–04–20]. Prieiga per internetą http://www.lrv.lt/Posed_medz/2010/100519/23.pdf
- Lydeka, Z. (2001). *Ekonominių teorijų istorija: paskaitų konspektas*. Kaunas: Technologija.
- Lydeka, Z. ir Klebanskaja, N. (1997). *Taikomoji ekonomika: vadovėlis*. Vilnius: Lietuvos Junior Achievement.
- Lydeka, Z. (1996). Verslininkas, verslumas ir verslininkystė. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 2, 137 – 147.
- Lydeka, Z. (2000). Verslumas ir verslininkystės sėkmė. *Ekonomika. Mokslo darbai*, 52, 51 – 61.
- Low, M. B. & MacMillan, I. C. (1988). Entrepreneurship: past research and future challenges. *Journal of Management*, 14(2), 139 – 61.

- May, H. (2007). *Didaktik der ökonomischen Bildung*. München: Oldenbourg Verlag.
- Mayring, Ph. (2000). *Qualitative Inhaltsanalyse: Grundlagen und Techniken*. Weinheim: Deutscher Studien Verlag.
- Maldeikienė, A. (2014, Spalis 3). Faktas: daugiausia verslininkų skurstančiose valstybėse. *Pinigų karta*. [žiūrėta 2015-04-28]. Prieiga per internetą <http://www.pinigukarta.lt/blog/kolumnistai/faktas-daugiausia-verslininku-skurstančiose-valstybese>
- Markevičiaus, P. (2007). Žemės ūkio infrastruktūros verslininkų verslumo išorinės aplinkos veiksniai šiuolaikinės rinkos sąlygomis. *Aleksandro Stulginskio universitetas*. [žiūrėta 2015-04-20]. Prieiga per internetą <http://vadyba.asu.lt/11/65.pdf>
- Markevičius, P. (1999). *Žemės ūkiui paslaugas teikiančių verslininkų verslumas: Kaimo verslai ir infrastruktūra*. Kaunas: Akademija.
- Martinkienė, J. (2012). Vadybinių kompetencijų ugdymo verslo imitacinėje įmonėje įvertinimas. *Scientific journal*, 5, 60 – 67.
- Mažeikienė, V. ir Valūnaitė-Oleškevičienė, G. (2012). Mokymasis bendradarbiaujant dalykinės užsienio kalbos mokymo kontekste. *Socialinių mokslų studijos*, 4(3), 1031–1039.
- McCulloch, G. (2011). *Historical and Documentary Research in Education: Research Methods in Education*. London: Routledge.
- McCarthy, P. R. ir McCarthy, H. M. (2006). When case studies are not enough: integrating Experiential Learning into Business Curricula. *Journal of Education for Business*, 3, 201-204.
- Mincienė, L. (2004). *Verslumo pradmenys: mokomoji knyga*. Kaunas: Dakras.
- Miner, J. B. (1997). A psychological typology and its relationship to entrepreneurial success. *Entrepreneurship and Regional Development*, 9, 319 – 334.
- Moon, J. A. (2004). *Handbook of Reflective and Experiential Learning: Theory and Practice*. London: RoutledgeFalmer.
- Morison, K. (2006). *Marx, Durkheim, Weber: Formations of Modern Social Thought*. London: SAGE.
- Motiejūnienė, E. ir Zadeikaitė, L. (2007). *Kompetencijos ugdymas – iššūkiai ir galimybės* [žiūrėta 2015-05-20]. Prieiga per internetą <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2009/95/motzad86-93.pdf>
- Muzychenko, O. ir Sae, J. (2004). Cross-cultural professional competence in higher education. *Journal of Management Systems*, 16(4), 1 – 19.
- Nacionalinė jaunimo verslumo skatinimo programa 2007 – 2011. (2006). [žiūrėta 2015-05-20]. Prieiga per internetą www.npi.lt/site/Failai/6%20Giedrius%20Vaidelis.pdf
- Navasaitienė, S., Stankevičienė, D. ir Markevičius, P. (2007). *Ekonominio raštingumo pamokų ir kišenpinigių įtaka mokinių verslumo kompetencijos*. [žiūrėta 2015-08-24]. Prieiga per internetą <http://vadyba.asu.lt/122.pdf>
- Navickienė R. ir Barzdaitė, A. (2008). Anterprenerystės raiška turizmo versle. *Mokslas ir praktika: aktualijos ir perspektyvos* (p. 26 – 37). Lietuvos kūno kultūros akademija: Akademija.
- Niemeier, D. Ch. (2008). *Keynote Address on Recent International Initiatives. Sarbanes-Oxley, SEC and PCAOB Conference*. New York: State Society of CPAs/FAE Conference.
- Nuostatų dėl pilietiškumo, verslumo ugdymo ir skatinimo bei organizacijų stiprinimo įvertinimo kokybinis tyrimas. (2005). *Valstybinė jaunimo reikalų taryba, SPINTER tyrimai*. [žiūrėta 2015-05-01]. Prieiga per internetą www.jrd.lt/uploads/dokumentai/jrd/tyrimai/2005.ppt

- Okunevičiūtė – Neverauskienė, L. ir Moskvina, J. (2008). Socialiai pažeidžiamo jaunimo problemos integracijos į darbo rinką kontekste. *Filosofija. Sociologija*, 19(2), 41 – 54.
- Olsen, R. E. & Kagan, S. (1992). *About cooperative learning*. In: Kessler. *Cooperative language learning: a teacher's resource book*. Englewood: Prentice Hall.
- Paulionienė, L. (2007). Verslumo ugdymas profesiniame ugdyme. *Profesinis ugdymas: tyrimai ir realijos*, 13, 200 – 211.
- Paulionienė, L., Rakauskienė, B. ir Durtinevičiūtė, E. (2011). Verslumo ugdymą lemiantys veiksniai profesiniame mokyme. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*, 20, 102 – 103.
- Petkevičiūtė, N. ir Kaminskytė, E. (2003). Vadybinė kompetencija: teorija ir praktika. *Ekonomikos teorija ir praktika*, 1, 65 – 80.
- Petkevičiūtė, N., Kaupelytė, D. ir Darškusienė, V. (2008). Vadybinės kompetencijos nustatymo galimybės mokymo procese. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 45, 17 – 28.
- Palčiauskienė, R. ir Virketytė, R. (2009). Verslumo skatinimas: kaip viena iš pagrindinių ekonomikos potencialo stiprinimo krypčių. *Respublikinės mokslinės- praktinės konferencijos „Studijos besikeičiančioje aplinkoje“ pranešimų medžiaga*. [žiūrėta 2015-11-23]. Prieiga per internetą http://www.leda.lt/studijos_besikeiciancioje_verslo_aplinkoje.pdf
- Plikšnys, A., Abišala, A., Barysas, R., Briedis, M., Klebanskaja, N., Likienė, S., ... Žadeikaitė, L. (2004). *Ekonominio raštingumo ir ugdymo strategija*. Vilnius.
- Poškienė, D. (2006). *Verslumo ugdymas. Kokius gebėjimus reikėtų ugdyti bei žinias suteikti*. Ekonominio švietimo sklaidos centras [žiūrėta 2015-04-20]. Prieiga per internetą <http://www.essc.lt/get.php?f.875>
- Prakapas, R. ir Devenytė, J. (2014). Neformaliajam suaugusiųjų verslumo ugdymuisi skirtų mokymosi priemonių prieinamumas. *Socialinių mokslų studijos*, 6(2), 376–389.
- Preshing, W. A. (1991). Education by projects. *Journal of Small Business and Entrepreneurship*, 9(1), 55 – 59.
- Pruskus, V. (2003). *Verslo etika: laiko iššūkiai ir atsako galimybės*. Vilnius: Enciklopedija.
- Rae, D. & Craswell, M. (2000). Using a life-story approach in researching entrepreneurial learning: the development of a conceptual model and its implications in the design of learning experiences. *Education + Training*, 42(415), 220 – 227.
- Rakauskas, A. (2001). *Verslumo dvasia*. Kaunas: UAB „Senukų prekyba“.
- Rathunde, K. (2009). Experiential wisdom and optimal experience: Interviews with three distinguished lifelong learners. *Journal of Adult Development*, 17(2), 81 – 93.
- Rimm-Kaufman, S. E. & Hamre, B. K. (2010). The Role of Psychological and Developmental Science in Efforts to Improve Teacher Quality. *Teacher College Record*, 112(12), 2988 – 3023.
- Saunders, D. & Powell, T. (1998). Developing a European media simulation through new information and Communication technologies: the TENSAL project. *International Simulation and Gaming Research Yearbook. Simulation and Games for Emergency and Crisis Management*, 6, 79.
- Savery, J. R. (2006). Overview of Problem-based Learning: Definitions and Distinctions. *The Interdisciplinary Journal of Problem-based Learning*, 1(1), p9–20.
- Schoonover, S. (1998). *Human Resource Competencies for the year 2000: The Wake-Up Call*. Alexandria: Society for Human Resource Management.

- Schumper, J. A. (1997). *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung. Eine Untersuchung über Unternehmerrgewinn, Kapital, Kredit, Zins und den Konjunkturzyklus*. Berlin: Duncker & Humblot.
- Sinkienė, J. (2008). Miesto konkurencingumo veiksniai. *Viešoji politika ir administravimas*, 25, 68 – 83.
- Sharma, P. ir Chrisman, J. J. (1990). Toward a Reconciliation of the Definitional Issues in the Field of Corporate Entrepreneurship. *Simulation and Gaming*, 5(3), 231 – 227.
- Skunčikienė, S., Balvočiūtė, R. ir Balčiūnas, S. (2007). Imitacinių verslo žaidimų taikymo darbuotojų mokymui galimybių tyrimas. *Socialiniai tyrimai*, 2(10), 125–135.
- Snitka, V. ir Gerdvila, S. Antreprenerystė ir jos įtaka ekonomikos augimui. *Ekonomika*, 54, 58 – 67.
- Solomon, G. T., Weaver, K. M. & Fernald, L. W. Jr. (1994). Pedagogical methods of teaching entrepreneurship: A historical perspective. *Simulation and Gaming*, 25(3), 338 – 353.
- Stanišauskienė, V. (2004). Ugdymas karjerai mokykloje: kaip padėti moksleiviui įgyti šiuolaikinę karjeros kompetenciją? [žiūrėta 2015–04–20]. Prieiga per internetą http://www.alipniunomokykla.lt/j25/dokumentai/karjera/Literatura/UGDYMAS_KARJERAI_MOKYKLOJE.pdf
- Stoll, L. ir Fink, D. (1998). *Keičiame mokyklą*. Vilnius: Margi raštai.
- Stonienė, A., Martinkienė, J., Šakienė, H. ir Romerytė-Šereikienė, R. (2009). Studentų kompetencijų tobulinimas verslo praktinio mokymo firmose. *Vadyba*, 14(2), 91-98,
- Strazdienė, G. (2009). Kolegijų studentų verslumo ugdymas taikant imitacinės verslo įmonės modelį: daktaro disertacija. Šiaulių universitetas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Strazdienė, G. (2007). Verslumo gebėjimų ugdymas imitaciniame verslo įmonėje (studentų požiūris). *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 4(15), 89-97.
- Strazdienė, G. ir Garalis, A. (2005). Verslumo kompetencijos ugdymas praktinio mokymo firmoje. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 1(5), 65 – 72.
- Strazdienė, G. ir Garalis, A. (2006). Verslumas: ugdymo programos ir jų efektyvumo. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 38, 153 – 168.
- Stripeikis, O. (2008). *Antrepreneriško formavimas Lietuvos smulkaus ir vidutinio verslo įmonėse: daktaro disertacija*. Vytauto Didžiojo universitetas. Kaunas: VDU.
- Stuart, R. & Lindsay, P. (1997). Beyond the frame of management competenc(i)es: towards a contextually embedded framework of managerial competence in organizations. *Journal of European Industrial Training*, 21(1), 26 – 33.
- Studentų skaičius Lietuvoje (2015). *Lietuvos švietimas skaičiais: studijos*. [žiūrėta 2016–01–20]. Prieiga per internetą: https://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/609_93788b8a15d72266de41c1ca6958c6a1.pdf
- Stumpf, S. S., Dunbar, L. & Mullen, T. P. (1991). Simulations in entrepreneurship education: Oxymoron or untapped opportunity? *Frontiers of Entrepreneurship Research*, 11, 681 – 694.
- Suiteris, M. (2001). *Ekonomika pagrindinėje mokykloje: aktyvieji mokymo metodai*. Vilnius: Garnelis.
- Sūdžius, V. (2001). *Smulkaus ir vidutinio verslo administravimas ir valdymas*. Vilnius: Kronta.
- Šveikauskas, V. ir Kirikova, L. (2007). *Probleminio mokymosi procesas: mokomoji knyga*. Kaunas: Kauno medicinos universitetas.

- Tehseen, S. & Ramayah, T. (2015). Entrepreneurial Competencies and SMEs Business Success: The Contingent Role of External Integration. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(1), 50 – 61.
- Teresevičienė, M. (2010). Fenomenologinė bendrųjų kompetencijų ugdymo perspektyva profesiniame rengime (verslo vadybos studijų atvejis). *Pedagogy Studies (Pedagogika)*, 98, 76 – 84.
- Teresevičienė, M., Gedvilienė, G. ir Zuzevičiūtė, V. (2006). *Andragogika*. Kaunas: VDU.
- Timmons, J. & Spinelli, J. (2003). *New venture creation: Entrepreneurship for the 21st. Century*. London: McGraw Hill International Edition.
- Truell, A. D., Webster, L. & Davidson, C. (1998). An entrepreneurial spirit: Integrating the business community into the classroom. *Fostering Business Education Forum*, 53(2), 28–29.
- Tutlys, V. ir Bortkevičienė, V. (2014). Verslumo kompetencijos ir įsidarbinamumo sąveika pokrizinės ekonomikos ir visuomenės sąlygomis. *Ugdymo veiksniai mokymo(si) kontekste globalizacijos sąlygomis*. (p. 105). Vilnius: Alma litera.
- Vaidelis, G. (2006). Nacionalinė jaunimo verslumo skatinimo programa (2007 – 2011) jaunimo verslumo plėtros instrumentai. *Lietuvos dabartis ir perspektyvos: NPI konferencijos medžiaga*. Vilnius.
- Vainienė, R. (2005). *Ekonomikos terminų žodynas*. Vilnius: Eugrimas.
- Venkatarama, S. (1997). *Stakeholder value equilibration and entrepreneurial process*. Virginia: JAI Press.
- Vesper, K. H. & McMullen W. E. (1988). Entrepreneurship: Today courses, tomorrow degrees? *Entrepreneurship Theory and Practice*, 13(1), 7 – 13.
- Zakarevičius, P. ir Župerka, A. (2011). Studentų verslumo ugdymas aukštosiose mokyklose. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 60, 141-153.
- Zaleckienė, I. ir Žadeikaitė, L. (2008). Mokytojų požiūris į verslumo ugdymo prielaidas. *Pedagogika*, 89, 99 – 106.
- Židonis, Ž. (2012). ES struktūrinių fondų parama Lietuvos jaunimo verslumui skatinti: valstybės intervencijos logikos rekonstrukcija. *Viešoji politika ir administravimas*, 11(2), 222 – 234.
- Židonis, Ž. (2008). Verslumo skatinimo politika Lietuvoje: produktyvi, neproduktyvi ir destruktivi antreprenerystė. *Viešoji politika ir administravimas*, 26, 23 – 37.
- Žydžiūnaitė, V. (2005). *Komandinio darbo kompetencijos ir jų tyrimo metodologija: slaugytojų veiklos požiūriu: monografija*. Kaunas: Judex.
- Župerka, A. (2010). *Studentų verslumo ugdymo plėtra Lietuvoje: daktaro disertacija*. Vytauto Didžiojo universitetas. Kaunas: VDU.
- Župerka, A. ir Župerkienė, E. (2014). Studentų verslumo ugdymo tyrimas vakarų Lietuvos regione. *Regional Formation and development Studies*, 1(6), 195 – 208.

PRIEDAI

Verslumo sampratos/apibrėžimai (sudaryta autorės)

Autorius, metai	SAMPRATA	Šaltinis, metai
Schumpeter (1934)	Verslumas – tai naujų verslo kombinacijų sukūrimas.	Župerka (2010)
Drucker (1985)	Verslumas – tai nuolatinis pokyčių ieškojimas, reagavimas į juos ir atsiradusių galimybių išnaudojimas.	Atkočiūnienė ir kt. (2011)
Timmons ir kt. (1985)	Verslumas – tai pridėtinės vertės kūrimas.	Župerka (2010)
Stevenson ir kt. (1989)	Verslumas traktuojamas kaip elgesys, o ne kaip asmeninė savybė. Verslumo pagrindas – idėja ir teorija, o ne intuicija.	Atkočiūnienė ir kt. (2011)
Henrekson (1994)	Verslumas – tai individų gebėjimas ir noras: kurti naujas ekonomines galimybes; pristatyti savo idėjas rinkoje; konkuruoti su likusia rinkos dalimi.	Atkočiūnienė ir kt. (2011)
Smilor (1996)	Verslumas yra optimizmas ir tikėjimas galimybėmis, tai nepaprastai stiprus kūrimo šaltinis.	Atkočiūnienė ir kt. (2011)
Gorman ir kt. (1997)	Verslumas dažniausiai suprantamas kaip gebėjimai, reikalingi verslui pradėti ir vystyti. Verslumas yra variklis, kuris vairuoja daugelio šalių ekonomiką.	Gorman ir kt. (1997)
Lydeka ir Klebanskaja (1997)	Verslumas – tai verslui pradėti ir jam tvarkyti reikalingi ypatingi asmeniniai ir dalykiniai žmogaus sugebėjimai: vaizduotė, kūrybiškas mąstymas, rizikingas veiklumas, iniciatyva, naujoviškumas, intuicija, vadybos įgūdžiai ir kiti išskirtiniai bei unikalūs sugebėjimai.	Lydeka ir Klebanskaja (1997)
Venkatarama (1997)	Verslumas – tai galimybių ieškojimas, kūrimas ir panaudojimas.	Venkatarama (1997)
Wennekers ir Thurik (1999)	Verslumas – tai individų gebėjimas ir noras, patiems, grupėse, esamose arba naujose organizacijose: pirmiausia pastebėti ir realizuoti naujas galimybes.	Župerka (2010)
Bygrave ir Mininti (2000)	Verslumas – tai užsiėmimas nauja veikla, pasinaudojant anksčiau nepastebėtomis naudos (vertės) gavimo galimybėmis.	Atkočiūnienė ir kt. (2011)
Grondskis (2000)	Verslumas – tai būdas, kuriuo verslininkas realizuoja savo sugebėjimus bei kvalifikaciją, sukauptą patirtį, išradingumą gamybinėje komercinėje veikloje.	Grondskis (2000)
Lydeka (2001)	Verslumas yra įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, leidžiančios jam novatoriškai mąstyti ir aktyviai bei rizikingai veikti.	Lydeka (2001)
Sūdžius (2001)	Verslumas – tai sudėtinga kategorija, lemianti verslininkystės gyvavimą ir esanti vienu pagrindinių verslo funkcionavimo faktorių.	Sūdžius (2001)

Suiteris (2001)	Verslumas – tai žmonių gebėjimas rizikuoti, kūrybiškas jų mąstymas.	Suiteris (2001)
Snitka ir Gerdvila (2001)	Verslumas yra siejamas su individualaus, smulkaus ar vidutinio verslo atsiradimu.	Snitka ir Gerdvila (2001)
Lydeka (2001)	Verslumas – tai ne tik norėjimas, bet ir mokėjimas, taip pat galėjimas novatoriškai mąstyti ir aktyviai bei rizikingai veikti ūkiniame gyvenime. Verslumas reiškia sugebėjimą panaudoti vidinį potencialą bei situacijos palankumą naudoti sukūrimui (turto gausinimui).	Lydeka (2001)
Chigunta (2002)	Verslumas – tai praktinis tam tikrų savybių taikymas (tokių kaip iniciatyvumas, inovatyvumas, kūrybiškumas, rizikos prisiėmimas), kartu pasitelkiant atitinkamus įgūdžius, reikalingus sėkmei tam tikroje aplinkoje užtikrinti.	Atkočiūnienė ir kt. (2011)
Gineitienė ir kt. (2003)	Verslumas – tai gamybos veiksnys, kurio turinys – sujungti kapitalą, darbą ir gamtinius išteklius (žemę), organizuoti verslą, kurti ir diegti inovacijas, rizikuoti savo turtu ir gerove siekiant pelno.	Gineitienė ir kt. (2003)
Juozaitytė ir Stapokienė (2003)	Verslumas – tai sudėtinga savybė, kuri lemia verslininkystės gyvavimą ir yra daugiau kokybinė sugebėjimų ir savybių išraiška, būdinga atskiriems žmonėms, pasižymintiems aktyvumu, iniciatyva, žiniomis ir smalsumu, tvirta vidine motyvacija, polinkiu į naujoves, taupumu, galimybe rizikuoti.	Juozaitytė ir Stapokienė (2003)
Plikšnys ir kt. (2004)	Verslumas – tai asmens mąstymo būdas ir asmeninės socialinės, vadybinės bei asmeninės kompetencijos, leidžiančios turimas žinias pritaikyti savo kasdieniam gyvenimui, t. y. konkretūs gebėjimai, teikiantys galimybę ne tik organizuoti savo verslą, bet ir prisiimti riziką už padarytus sprendimus.	Plikšnys ir kt. (2004)
Knudson ir kt. (2004)	Verslumas gali būti apibrėžtas kaip asmeninė paskata bei gebėjimas komercializuoti produktą, paslaugą, procesą ar verslo idėją	Župerka (2010)
Mincienė (2004)	Verslumas – tai unikalūs sprendimų, inovacijos ir rizikos derinys, skatinantis verslą. Verslumas yra įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, leidžiančios jam novatoriškai mąstyti ir aktyviai bei rizikingai veikti.	Mincienė (2004)
Turner (2004)	Verslumas – tai savanoriškas bendras darbas, rizikavimas, kūrimas, įgyvendinimas, gebėjimas iškelti ir sėkmingai diegti novatoriškas idėjas, kuriomis siekiama kuo plačiau panaudoti galimybes neapsiribojant esamais modeliais, struktūra ir ištekliais.	Prakapas ir Devenytė (2014)
Vainienė (2005)	Verslumas – asmens polinkis ir gebėjimas imtis ekonominės veiklos sujungiant kapitalą, darbą ir kitus ekonominius išteklius, siekiant gauti pelno ir prisiimti visą su šia veikla susijusią riziką.	Vainienė (2005)

Nuostatų dėl pilietiškumo, verslumo ugdymo ir skatinimo bei organizacijų stiprinimo įvertinimo kokybinis tyrimas (2005)	Verslumas yra apibrėžiamas kaip asmens gebėjimas idėjas paversti veiksmis. Jis reiškia kūrybingumą, naujoves ir pasirengimą rizikuoti bei gebėjimą planuoti ir valdyti projektus siekiant tikslų. Tai reikalinga visiems kasdieniniame gyvenime darbe ir visuomenėje, leidžia darbuotojams geriau suvokti savo darbinės veiklos kontekstą ir geriau pasinaudoti galimybėmis, sudaro sąlygas verslininkams pradėti visuomeninę arba komercinę veiklą.	Nuostatų dėl pilietiškumo, verslumo ugdymo ir skatinimo bei organizacijų stiprinimo įvertinimo kokybinis tyrimas (2005)
Strazdienė ir Garalis (2005)	Verslumas dažniausiai suprantamas kaip sugebėjimai, reikalingi verslui pradėti ir vystyti.	Strazdiene ir Garalis (2005)
Turner (2005)	Verslumas – tai savanoriškas bendras darbas, rizikavimas, kūrimas, įgyvendinimas, gebėjimas iškelti ir sėkmingai diegti novatoriškas idėjas.	Dūdaitė (2012)
Turner (2005)	Verslumas pasižymi strategijų kūrimu, naujomis taktikomis, pavojingų tendencijų ir rinkos pasikeitimų supratimu. Verslumas yra žmogaus potencialus tikėjimas savo sėkminga veikla besikeičiančioje aplinkoje. Verslumas – tai savanoriškas bendras darbas, rizikavimas, kūrimas, įgyvendinimas, gebėjimas iškelti ir sėkmingai diegti novatoriškas idėjas, kuriomis siekiama kuo plačiau panaudoti galimybes neapsiribojant esamais moduliais, struktūra ir ištekliais.	Župerka (2010)
Vainienė (2005)	Verslumas – gamybos veiksnys, kurio turinys – žmogaus sugebėjimas sujungti kapitalą, darbą, gamtinius išteklius, organizuoti verslą, įgyvendinti inovacijas, rizikuoti savo turtu, siekiant pelno.	Vainienė (2005)
Dinis (2006)	Verslumas yra susijęs su naujų produktų ir gamybos procesų diegimu, todėl verslumas yra su inovacijomis sietinas reiškiny.	Dinis (2006)
Hjortas ir Bjerke (2006)	Verslumas – naujos veiklos kūrimas, leidžiant patiems piliečiams veikti ir keisti savo gyvenimo sąlygas.	Atkočiūnienė ir kt. (2011)
Jasnavičius (2006)	Verslumas yra neribotų norų pasekmė, kai jų pagrindu asmuo skatinamas siekti naujų, nepatirtų dalykų. Verslumas – žmogaus gebėjimai asmeniškai įtakoti visuomenės poreikių tenkinimo kokybę ir plėtrą: suvokti (surasti) ką daryti, žinoti kaip padaryti, efektyviais veiksmais pasiekti vertingų rezultatų, gauti už tai pelnytą atlygį (įvertinimą).	Jasnavičius (2006)

Europos komunikatas tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui (2006)	Verslumas yra gebėjimas idėjas paversti veiksmais. Jis apima kūrybiškumą, inovatyvumą, pasiruošimą priimti riziką, taip pat gebėjimą planuoti ir valdyti veiklas, kurios leidžia pasiekti tam tikrą tikslą.	Europos komunikatas tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui (2006)
Lukauskas ir Kairienė (2006)	Verslumas – tai sugebėjimas gaminti ir parduoti pirkėjui prekes abipusės naudos pagrindu. Tai žmogaus potencialas, tikėjimas sėkminga savo veikla nuolatos besikeičiančioje aplinkoje.	Župerka (2010)
Vaidelis (2006)	Verslumas yra asmens gebėjimas idėjas paversti veiksmais. Jis reiškia kūrybingumą, naujoves ir pasirengimą rizikuoti bei gebėjimą planuoti ir valdyti projektus siekiant tikslų.	Vaidelis (2006)
Ahmad ir Hoffman (2007)	Verslumas – tai ne tik žmogaus asmeninių savybių ir gebėjimų raiška veikloje, leidžianti kurti ekonominę ir socialinę vertę, bet ir ekonominio vystymosi, užimtumo didinimo, inovacijų ir produktyvumo varomoji jėga.	Atkočiūnienė ir kt. (2011)
Laurinavičius (2007)	Verslumas – tai savanoriškas bendras darbas, rizikavimas, kūrimas, įgyvendinimas, gebėjimas iškelti ir sėkmingai diegti novatoriškas idėjas, kuriomis siekiama kuo plačiau panaudoti galimybes neapsiribojant esamais modeliais, struktūra ir ištekliais.	Laurinavičius (2007)
Markevičius (2007)	Verslumas – ūkinės veiklos rezultatus lemiantis veiksnys.	Markevičius (2007)
Nacionalinė jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2007–2011 metų programa	Verslumas – tai žmogaus požiūris, įgūdžiai ir žinios, kurie leidžia atpažinti galimybę kurti pridėtinę vertę (tiek socialinę, tiek ekonominę), ir veiksmai, skirti šiai galimybei panaudoti.	Nacionalinė jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2007–2011 metų programa
Lietuvos nacionalinė jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008–2012 metų programa	Verslumas – tai jauno žmogaus požiūris, įgūdžiai ir žinios, kurie leidžia atpažinti galimybę kurti pridėtinę vertę (tiek socialinę, tiek ekonominę), ir veiksmai, skirti šiai galimybei panaudoti.	Lietuvos nacionalinė jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008–2012 metų programa
Čiburienė ir Guščinskienė (2009)	Verslumas – tai žmogaus požiūris, įgūdžiai ir žinios, kurie leidžia atpažinti galimybę kurti pridėtinę vertę, ir veiksmai, skirti išnaudoti šią galimybę.	Čiburienė ir Guščinskienė (2009)

Gegieckienė ir Grikšienė (2009)	Verslumas – įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, leidžiančios jam novatoriškai mąstyti ir aktyviai bei rizikingai veikti visose gyvenimo situacijose. Verslumas – tai siekimas naujų idėjų, projektų įgyvendinimo, t. y. sugebėjimas sėkmingai organizuoti ir valdyti savo gyvenimą bei verslą, pelningai gaminti prekes ar teikti paslaugas. Tai mąstymas ir veikimas.	Gegieckienė ir Grikšienė (2009)
Strazdienė (2009)	Verslumas yra įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, kurios leidžia jam novatoriškai mąstyti, aktyviai bei rizikingai veikti ir savo idėjas paversti veiksmais. Prie įgimtų savybių priskiriama asmens intuicija, reakcija, pasitikėjimas savimi ir daugelis kitų, o prie įgytų – visos savybės, kurias asmuo įgyja mokymosi ir praktinės veiklos procese. Pagrindinės verslumo savybės: iniciatyvumas, pasitikėjimas savimi, kritinis mąstymas ir vertinimas, rizikavimas, poreikis siekti, polinkis į padėties kontrolę, inovatyvumas (kūrybingumas), siekis būti nepriklausomam, atkaklumas, lyderystė.	Strazdienė (2009)
Europos jaunimo forumas (2011)	Verslumas yra ne tik įsidarbinimo būdas, bet ir inovatyvių idėjų realizavimo ir kūrybiškumo galimybė.	Europos jaunimo forumas (2011)
Drucker (2011)	Verslumas yra nei mokslas, nei menas, tai praktika ir žinių bazė. Verslumo esmė – išnaudoti galimybes, kurių atsiranda su pokyčiais, o ne juos vykdyti.	Drucker (2011)
Beinoraitė ir Drejeris (2014)	Verslumas – gebėjimas kurti, organizuoti ir valdyti verslo įmonę kartu su didžiule rizika, siekiant gauti pelno, taip pat įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, leidžiančios jam novatoriškai mąstyti ir aktyviai bei rizikingai veikti visose gyvenimo situacijose.	Beinoraitė ir Drejeris (2014)
Prakapas ir Devenytė (2014)	Verslumas – tai procesas susijęs su savęs pažinimu, pasitikėjimu savimi, savarankiškumu, kūrybingumu, iniciatyvumu, gebėjimu analizuoti problemas ir priimti sprendimus, gebėjimu bendrauti, bendradarbiauti, planuoti, gebėjimu siekti užsibrėžto tikslo, mokėjimu įvertinti savo galimybes ir apskaičiuotai rizikuoti, konfliktų valdymu, kritiniu mąstymu, imlumu naujovėms, komandų sudarymu ir racionaliu jų valdymu bei kitais įvairiais vadybiniais įgūdžiais.	Prakapas ir Devenytė (2014)

Verslininkystės sampratos/apibrėžimai (sudaryta autorės)

Autorius, metai	SAMPRATA	Šaltinis, metai
Cole (1968)	Verslininkystė – tai tikslingas aktyvumas, siekiant inicijuoti, palaikyti ir plėtoti pelno siekiantį verslą.	Snitka ir Gerdvila (2001)
Leibenstein (1973)	Verslininkystė – galimybė dirbti kūrybingiau ir intensyviau negu konkurentas.	Snitka ir Gerdvila (2001)
Gartner (1988)	Verslininkystė – tai organizacijų kūrimas.	Sharma ir Chrisman (1990)
Low ir MacMillan (1988)	Verslininkystė – tai procesas, kurį stipriai veikia bendradarbiavimo tinklai.	Stipeikis (2008)
Timmons (1989)	Verslininkystė – tai sugebėjimas sukurti kažką iš nieko, kaip galimybės matymas ten, kur kiti mato tik chaosą, prieštaravimus ir sumaištį.	Bagdanavičiūtė (2012)
Stevenson ir kt. (1989)	Verslininkystė – tai procesas, kurio pagalba individai siekia panaudoti galimybes, netgi jei tam esamuoju momentu neturi reikiamų resursų.	Stripeikis (2008)
Cornwall ir Perlman (1990)	Verslininkystė – tai naujų veiklos sričių ieškojimas.	Stripeikis (2008)
Hisrich (1990)	Verslininkystė – tai ko nors naujo ir vertingo kūrimo procesas, kuris reikalauja laiko ir jėgų, tai procesas, kuris garantuoja pajamas ir asmeninį pasitenkinimą pasiektais rezultatais.	Lydeka (1996)
McMullan ir Long (1990)	Verslininkystė – tai savarankiškas darbas su neapibrėžta grąža.	Sharma ir Chrisman (1990)
Stevenson (1990)	Verslininkystė – tai siekis panaudoti išorinės organizacijos aplinkos galimybes, o analogiškas novatoriškumas jos viduje apibūdinamas intraprenerystės terminu.	Stripeikis (2008)
Bygrave ir Hofer (1991)	Verslininkystė yra reiškinys, apimantis visas veiklas, susijusias su galimybės atpažinimu ir organizacijos įkūrimu, siekiant jas (galimybes) įgyvendinti.	Stipeikis (2008)
Jarillo (1995)	Verslininkystė – tai procesas, kurio metu asmenys siekia įgyvendinti galimybę įsteigti verslą netgi neatsižvelgdami, ar jie turi pakankamai išteklių tai įvykdyti.	Židonis (2008)
Jucevičius (1995)	Verslininkystė – tai naujos vertės kūrimo procesas, kuriam antreprenieris skiria reikalingą laiką bei pastangas, prisiimdamas galimą finansinę, psichologinę ar socialinę riziką, ir už tai gauna piniginę naudą ir asmeninį pasitenkinimą.	Jucevičius (1995)
Stevenson ir Jarillo (1995)	Verslininkystė – tai individų siekis įgyvendinti galimybę įsteigti verslą, neatsižvelgiant į tai ar jie turi pakankamai išteklių tai įvykdyti.	Stripeikis (2008)

Schumpeter (1998)	Verslininkystė apibūdinama kaip heterogeninė veikla, apimanti platų veiklos rūšių spektrą: naujo verslo kūrimą, inovacijas, naujo produkto išleidimą į rinką ir pan.	Černevičiūtė (2011)
Kirby (2000)	Verslininkystė – tai ne verslo kūrimas, bet greičiau tam tikras elgesio modelis.	Stipeikis (2008)
Lydeka (2000)	Verslininkystė – tai dinamiškas turto didinimo procesas. Verslo kūrimo procesas pasižymi naujovėmis. Šiuolaikinė verslininkystės samprata, orientuota į vykstančius politinius, socialinius ir ekonominius procesus šiuolaikinėje visuomenėje.	Lydeka (2000)
Shane ir Venkataraman (2000)	Verslininkystė – tai galimybės atpažinimas.	Stipeikis (2008)
Jääskeläinen (2001)	Verslininkystė yra procesas, o ne statinis reiškinys – ji susijusi su pokyčiais ir paprastai asocijuojasi su pasirinkimo dalykais.	Černevičiūtė ir kt. (2014)
Ucbasaran ir kt. (2001)	Verslininkystė – tai procesas, kuris įrodė, kad įsijungimas į tinklus (individualiame ar organizacijos lygmeniu) padeda verslininkams geriau pažinti egzistuojančias galimybes ir prieiti prie reikiamų išteklių bei įveikti galimas verslo kliūtis.	Stipeikis (2008)
Ashford (2003)	Verslininkystė – tai ekonominė sistema, paremta laisvais prekių ir paslaugų mainais, kurių metu žmonės nulemia savo ekonominius reikalus, apsisprendami, kur jie dirba arba kur investuoja, kaip išleis ar sutaupo savo darbo vaisius ir su kuo prekiauja.	Ashford (2003)
Gineitienė ir kt. (2003)	Verslininkystė – dar vienas kelias, įgalinantis mokslines idėjas paversti gaminiais.	Gineitienė ir kt. (2003)
Kindurys (2003)	Verslininkystė – specifinės ūkinės veiklos procesas kuomet asmuo pasikliaudamas savo verslumu, situacijos palankumu, įsitikinimu savo sėkme ir prisiimdamas finansinę, moralinę bei socialinę atsakomybę suformuoja naują, pelningą, ir vartotojams naudingą verslo idėją, įkuria įmonę projektui įgyvendinti bei užtikrina tolesnį įsteigtos įmonės sėkmingą veikimą.	Kindurys (2003)
Lietuvos pramonės klasterių programinė studija (2003)	Verslininkystė – tai tokia subjekto veikla, kai sąmoningai prisiimami aukšti veiklos siekiai, gebama akumuliuoti ne tik savo, bet ir kitų veiklos rezultatais suinteresuotų įmonių ar organizacijų išteklius, siekiant užsibrėžto tikslo.	Lietuvos pramonės klasterių programinė studija (2003)
Morrison (2006)	Verslininkystė – tai procesas, kurio pradžią lemia šie tarpusavyje sąveikaujantys veiksniai: verslininkas ir verslininkystės kultūra.	Stipeikis (2008)
Navickienė ir Barzdaitė (2008)	Verslininkystė – tai siekis panaudoti išorines ir vidines organizacijos aplinkos galimybes, kurios yra aktyviai veikiamos antreprenerio.	Navickienė ir Barzdaitė (2008)
Hirst ir kt. (2009)	Verslininkystė apibūdinama kaip vertės kūrimo verslui ir socialinėms bendruomenėms procesas, sudarant unikalų viešųjų ir privačių išteklių derinį, kuriam panaudojamos ekonominės, socialinės ar kultūrinės aplinkos pokyčių galimybės.	Černevičiūtė ir kt. (2014)

Černevičiūtė (2011)	Verslininkystė yra procesas, o ne statiškas reiškinys – ji paprastai susijusi su pokyčiais ir pasirinkimo dalykais. Verslininkystė – tai rizikos, susijusios su neapibrėžtumu prisiėmimas; inovacijų generavimas, platinimas ir pritaikymas bei galimybių ieškojimas.	Černevičiūtė (2011)
Bagdanavičiūtė (2012)	Verslininkystė – tai organizacijos lygmens procesas, pasižymintis tokiais bruožais kaip: inovatyvumu, proaktyvumu, polinkiu rizikuoti, sugebėjimu mokytis, sugebėjimu spręsti problemines situacijas, lankstumu.	Bagdanavičiūtė (2012)
Maldeikienė (2014)	Verslininkystė – ekonominės dinamikos šerdis ir širdis.	Maldeikienė (2014)

Verslumo kompetencijos sampratos/apibrėžimai (sudaryta autorės)

Autorius, metai	SAMPRATA	Šaltinis, metai
Boyatzis (1982)	Verslumo kompetencija – tai pagrindinės asmens savybės, kurios sąlygoja verslo kūrimą, išlikimą ir/arba augimą. Verslumo kompetencija apima specifines žinias, motyvus, bruožus, savęs vaizdus, socialinius vaidmenis ir įgūdžius, kurie gali būti įgimto arba įgyti.	Boyatzis (1982)
Bass (1985)	Verslumo kompetencijos – tai tikėjimas savo sėkme ir užsibrėžtų tikslų siekimas.	Bass (1985)
Argyris (1993)	Verslumo kompetencija apima žinias, įgūdžius ir gebėjimus.	Argyris (1993)
Johannisson (1993)	Verslumo kompetencija – tai gebėjimas numatyti galimybes ir jas panaudoti. Verslumo kompetencija apima požiūrį, vertybės, motyvus, įgūdžius, socialinius įgūdžius, išvalgas ir žinias.	Johannisson (1993)
Chandler ir Hanks (1994)	Verslumo kompetencija – tai gebėjimas atpažinti ir pasinaudojanti galimybe.	Chandler ir Hanks (1994)
Stuart ir Lindsay (1997)	Verslumo kompetencijos tai asmens įgūdžiai, žinios ir asmeninės savybės.	Stuart ir Lindsay (1997)
Erikson (2002)	Verslumo kompetencijos – tai gebėjimas atpažinti pasinaudoti galimybėmis bei turimais išteklius.	Erikson (2002)
Erikson (2003)	Verslumo kompetencijos apima gebėjimą identifikuoti ir vykdyti naujas ir unikalias galimybes ir gebėjimą įgyti ir panaudoti išteklius, reikalingus, kad tai būtų įvykdyta sėkmingai	Erikson (2003)
Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija (2004)	Verslumo kompetencija – tai rinkos ekonomikos žinių pagrindai, žinios, asmeninės savybės.	Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija (2004)
Muzychenko ir Sae (2004)	Verslumo kompetencijos apima įgimtas bei įgytas kompetencijas, kurios apima asmens bruožus, požiūrį, įvaizdį ir žinias.	Muzychenko ir Sae (2004)
Collins, Smith ir kt. (2006)	Verslumo kompetencijos skirstomos į tris pagrindines kategorijas: motyvaciją, verslumo įgūdžius ir naujos veiklos (verslo) kūrimą. Motyvacijos kategorija apima laimėjimų poreikį, rizikos prisiėmimą, vidinę kontrolę, aiškias vertybes ir didelį neapibrėžtumo toleravimą. Verslumo įgūdžių kategorijos apima galimybių pastebėjimą, teigiamą mąstymą, gebėjimą išgyventi nesėkmę, kūrybišką, intuityvų problemų sprendimą ir pan. Naujos veiklos kūrimo kategorija apima gebėjimus, betarpiškai susijusius su verslo valdymu: rizikos prisiėmimu, konfliktų valdymu, verslo planavimo gebėjimais, bendraisiais vadybos gebėjimais ir pan.	Collins, Smith ir kt. (2006)

3 PRIEDO tęsinys

Navasaitienė ir kt. (2007)	Verslumo kompetencija siejama su holistiškai suprantamu asmeniniu potencialu ir galimybėmis pritaikyti kintamus ir tikslingus gebėjimus, remiantis žiniomis, patirtimi ir vertybinėmis nuostatomis.	Navasaitienė ir kt. (2007)
Gevorgianienė ir kt. (2008)	Verslumo kompetencijos – tai iniciatyvumas (palankios progos konstruktyviam veiksmui pastebėjimas ir jos pavertimas galimybe), sąmoningas ir laisvas pasirinkimas, savarankiškumas kūrybinėje ir naujoje veikloje, atsakomybė už kuriamą vertybę ir atvirumas kaitai.	Gevorgianienė ir kt. (2008)
Driessen ir Zwart (2010)	Verslumo kompetencija – tai elgsenos savybės ir asmeniniai bruožai, kurie išskaidomi į keturis tarpusavyje sąveikaujančius elementus – žinias, vidinę ir išorinę motyvaciją verslauti, gebėjimus ir asmenines savybes.	Driessen ir Zwart (2010)
Geetha (2010)	Verslumo kompetencijos apima šiuos komponentus – iniciatyvą, suvokimą, atkaklumą, gebėjimą rasti informaciją, išsipareigojimus, sisteminių planavimą, efektyvų orientavimąsi, pasitikėjimą savimi, atkaklumą, įtikinėjimo įgūdžius, strateginį mąstymą bei efektyvią komunikaciją.	Geetha (2010)
Lans ir kt. (2010)	Verslumo kompetencijos – tai gebėjimas pasitelkus inovacijas, susijusias su verslo tikslais.	Lans ir kt. (2010)
Gevorgianienė ir Fargion (2012)	Verslumo kompetencija apibrėžiama kaip asmeninių savybių, vertybių ir gebėjimų derinys, kurių pagrindas atvirumas naujovėms, gebėjimas identifikuoti naujas galimybes, priimti riziką ir inicijuoti pokyčius.	Gevorgianienė ir Fargion (2012)
Kvalifikacijos tobulinimo programa mokytojams „Verslumo akademija” (2012)	Verslumo kompetencijos – tai savęs motyvacija, savęs vertinimas, pasitikėjimo įgijimas, darbo komandoje įgūdžių įgijimas, bendravimo įgūdžių įgijimas, lankstumo įgijimas, nebijojimas rizikuoti, išmokimas susidoroti su nesėkme, išradingumas, naujovių ir pasikeitimų pomėgis, idėjų gausa, apskaičiuotas rizikavimas, gebėjimas dirbti ir priimti sprendimus neturint pilnai surinktos informacijos, savo galimybių įvertinimas, nusistatant sunkius bet pasiekiamus tikslus.	Kvalifikacijos tobulinimo programa mokytojams „Verslumo akademija” (2012)
Green (2013)	Verslumo kompetencijos – tai gebėjimai ir įgūdžiai, kurie įgyjami mokantis, jie yra socialinės prigimties ir pritaikomi pridėtinę vertę kuriančioje veikloje. Būtent ekonominės vertės kūrimas yra esminis gebėjimų ir įgūdžių prasmės ir reikšmės elementas.	Tutlys ir Bortkevičienė (2014)
Kaur ir Bains (2013)	Verslumo kompetencija apima žinias, įgūdžius ir asmenines savybes. Verslumo kompetencija – tai žinios, įgūdžiai ir asmens požiūrio derinys.	Kaur ir Bains (2013)

3 PRIEDO tęsinys kitame puslapyje

Tutlys ir Bortkevičienė (2014)	Verslumo kompetencija yra kompleksinis žinių, gebėjimų ir vertybių derinys, kryptingai taikomas ūkinės veiklos pridėtinei vertei kurti.	Tutlys ir Bortkevičienė (2014)
Ismail ir Zain (2015)	Verslumo kompetencijos – tai pripažinimo siekis, savarankiškumo poreikis, galios troškimas, socialinė orientacija, savarankiškumas, ištvermingumas, rizikos polinkis bei įgūdžių komponentai (rinkos suvokimas, kūrybiškumas ir lankstumas).	Ismail ir Zain (2015)
Tehseen ir Ramayah (2015)	Verslumo kompetencijos apima asmenines savybes, žinias, įgūdžius, gebėjimus, galimybes ir strategiją. Verslumo kompetencijos apima įgūdžius, požiūrį ir žinąs. Įgūdžiai – tai kūrybiškumas, analitinis mąstymas, motyvacija, gebėjimas adaptuotis, finansų valdymas. Požiūris – tai iniciatyvumas, gebėjimas prisiimti riziką ir veiksmingumas. Žinios – tai supratimas apie verslumą ir verslą.	Tehseen ir Ramayah (2015)

Verslumą lemiantys veiksniai (sudaryta autorės)

Šaltinis, metai	Verslumą lemiantys veiksniai					
Giland ir Levine (1986)	Nepasitenkinimas turimu darbu	Sunkumai ieškant darbo	Netenkinantis darbo užmokestis	Nelankstus darbo grafikas	Nepriklausomybės siekis	Saviraiškos siekis
	Finansinė nauda					
Gronskas (1995)	Politinė aplinka	Ekonominė aplinka	Teisinė aplinka	Socialinė aplinka	Technologinė aplinka	Asmeninės savybės
	Motyvacija imtis verslo	Turimos žinios ir gebėjimai				
Heeboll (1995)	Stiprus poveikis laisvai daryti taip, kaip jis arba ji pati nori	Džiaugsmas kurti	Poreikis matyti konkrečius savo veiklos rezultatus	Ekonominė nauda	Nerimas dėl dabartinio darbo	Stimuliavimas, kai atliekamos iššaukiamos ir rizikingos užduotys
	Asmuo, įsijautęs į verslininko vaidmenį	Poreikis vadovauti kitiems	Poreikis pačiam sau ir kitiems įrodyti savo išmanymą	Potraukis dominuoti		
Audretsch (2002)	Verslininko įvaizdis visuomenėje	Verslą remianti infrastruktūra	Verslo administracinė ir mokesstinė aplinka	Verslui palanki švietimo politika	Asmeninės savybės	Gebėjimai ir įgūdžiai
	Žinios	Patirtis				

Juozaitienė ir Štapokienė (2003)	Aktyvumas	Atsakingumas	Atkaklumas	Ryžtingumas	Darbštumas	Taupumas
	Veiklumas	Pasitikėjimas savimi	Saviraiška	Bendravimo veiksnys,	Polinkis naujovėms	Imlumas informacijai
	Savimotyvacija	Gebėjimas vadovauti	Sugebėjimas priimti protingą riziką			
Pruskus (2003)	Noras praturtėti	Savarankiškumo siekimas	Noras parodyti savo gebėjimus	Siekis susikurti darbo vietą sau ir gal būt dar ir kitiems visuomenės nariams	Noras įgyvendinti savo idėją	Saviraiškos poreikis
Bhat ir McCline (2005)	Autonomijos siekis	Finansinis nepriklausomumas	Finansinė nauda	Galimybė veikti verslą	Savirealizacijos siekis	Pripažinimo siekis
	Galimybė dalyvaut naujo kūrime					
Morison (2006)	Palankių aplinkybių susiformavimas	Asmeniniai įgūdžiai	Finansinė situacija	Asmeninė saviraiška	Noras tapti nepriklausomu	Savirealizacijos poreikis
	Noras investuoti kapitalą	Noras įgyvendinti idėją	Noras pritaikyti turimas žinias, sugebėjimus ir patirtį			
Adamonienė ir Šilingienė (2007)	Asmeninės savybės	Verslo iniciatyvos ir veiklos veiksniai	Žinios	Įgūdžiai	Ekonominiai veiksniai	Socialiniai veiksniai
	Technologiniai veiksniai	Politiniai veiksniai	Teisiniai veiksniai			

Ahman ir Hoffman (2007)	Reguliavimo/ kontrolės sistema	Moksliniai tyrimai ir technologijos	Verslininkų galimybės	Kultūra	Finansavimo galimybės	Rinkos sąlygos
Kšivickienė ir Ribašauskienė (2007)	Noras uždirbti	Noras realizuoti save	Pripažinimas visuomenėje	Naujovių išbandymas		
Ahmad ir Seymour (2008)	Moksliniai tyrimai ir plėtra bei technologija	Finansinio kapitalo prieinamumas	Verslumo gebėjimai	Rinkos sąlygos	Reguliavimo mechanizmai	Kultūra
Okunevičiūtė – Neverauskienė ir Moskvina (2008)	Paslaugų ir gamybos sferos plėtojimas	Išsilavinimas	Motyvacija dirbti	Sveikata	Šeimos narių pragyvenimo šaltiniai	Gyvenimo lygis
Čiburienė ir Guščinskienė (2009)	Intuicija	Karjerizmas	Pasitikėjimas savimi	Avantiūrizmas	Azartiškumas	Žinios
	Praktinis patyrimas					
Paulionienė ir Rakauskienė (2011)	Politinė aplinka	Ugdymo politika	Bendraamžių aplinka	Šeimos aplinka	Saviugdų politika	
Jelagaitė ir Vijeikis (2012)	Lankstumas	Inovatyvumas	Pasverta rizika	Loginis mąstymas	Aktyvi gyvenimiška pozicija	Pasitikėjimas savimi

Verslumo ugdymo sampratos/apibrėžimai (sudaryta autorės)

Autorius, metai	SAMPRATA
Gronskas (1995)	Verslumo ugdymas – tai tapimo verslininkais ugdymo būdai, kurie gali būti egzogeninis ir endogeninis. Egzogeninis – tai kai verslumas bręsta dėl išorinių aplinkos veiksnių, o endogeninis ugdymo būdas – tai vidinių veiksnių išnaudojimas. Egzogeninį verslininkų tapsmą lemia verslumo ugdymo sistemos sudarymas, o endogeninis sutelktas ties verslumo ugdymo turiniu.
Jack ir Anderson (1999)	Verslumo ugdymas – tai menas ir mokslas. Mokslo sritis, kuri apima funkcinius valdymo gebėjimus, gali būti mokoma. Meno, kuris apima asmens kūrybiškumą ir inovatyvumą, išmokyti neįmanoma.
Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija (2004)	Verslumo ugdymas – tai verslumo nuostatų ir įgūdžių mokymo koncepcija, kuri sujungia tam tikrų asmeninių savybių ugdymą, labiau siejamą su tiksliniu mokymu, kaip pradėti savo verslą.
Mincienė (2004)	Verslumo ugdymas – tai individo motyvacija ir atsakomybė už savo bendrųjų gebėjimų ugdymą, profesijos įgijimą, kvalifikacijos kėlimą, persikvalifikavimą ir mokėjimą pritaikyti praktinėje veikloje: ieškant darbo ar steigiant savo verslą.
Henry ir kt. (2005)	Verslumo ugdymas apima žinių teikimą, įgūdžių lavinimą, nuostatų ir asmeninių savybių formavimą, atitinkančias asmens amžių ir suvokimo lygį. Ugdant verslumą, asmuo supažindinamas su idėjomis, suteikiant teorinių ir praktinių žinių. Šia veikla siekiama, kad asmuo gebėtų planuoti savo karjerą, sėkmingai plėtoti verslą.
Strazdienė ir Garalis (2005)	Verslumo ugdymas – tai gebėjimo komunikuoti, kritinio mąstymo, gebėjimo sudaryti komandas ir racionaliai jas valdyti, gebėjimo priimti efektyvius vadybos sprendimus ugdymas.
Bendrieji visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimai, Europos orientaciniai metmenys (2006)	Verslumo ugdymas apima iniciatyvumą, veiksnumą, nepriklausomybę ir novatoriškumą asmeniniame ir socialiniame gyvenime bei darbe. Verslumo ugdymas susijęs su motyvacija ir pasiryžimu asmeninių ar bendrųjų tikslų siekimu. Svarbiausios su šiuo gebėjimu susijusios žinios, įgūdžiai ir nuostatos: būtinos žinios apima gebėjimą identifikuoti esamas asmenines, profesines ir (arba) verslo galimybes, įskaitant platesnio požiūrio aspektus; susiję su projektų valdymu (įtraukiant, pavyzdžiui, galimybę planuoti, organizuoti, valdyti, vadovauti ir deleguoti, analizuoti, pranešėti, išklausti ataskaitas, įvertinti bei protokoluoti), veiksmingu atstovavimu, derėjimusi ir sugebėjimu dirbti savarankiškai bei bendradarbiaujant komandose, gebėjimu spręsti ir nustatyti savo stipriąsias ir silpnąsias vietas, įvertinti ir rizikuoti.
Europos komunikatas tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui (2006)	Verslumo ugdymas – tai kūrybingumo, iniciatyvos, savarankiškumo ugdymas; ankstyvas ryšys su verslo pasauliu; žinojimas apie galimybę siekti karjeros, dirbant savarankiškai; mokymasis dirbant; mokymai kaip pradėti verslą; verslo idėjų rėmimas.

Poškienė (2006)	Verslumo ugdymas Lietuvos švietimo sistemoje vykdomas akcentuojant savarankiškumą, atsakomybę ir iniciatyvumą.
Paulionienė (2007)	Verslumo ugdymas – tai procesas, kuris padidina naujų įmonių steigimo ir naujų darbo vietų susikūrimo galimybes, didesnę ekonominę atlygį ir pasitenkinimą. Be to, bet kuriai augti siekiančiai dinamiškai įmonei bus naudingas verslumu pagrįstą mąstymą ir įgūdžius įgijęs jaunimas.
Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Verslumo ugdymo ir Lisabonos darbotvarkės (2008)	Verslumo ugdymas - tai kūrybingumo, iniciatyvos, savarankiškumo ugdymas; ankstyvas ryšys su verslo pasauliu; žinojimas apie galimybę siekti karjeros, dirbant savarankiškai; mokymasis dirbant; mokymai kaip pradėti verslą; verslo idėjų rėmimas.
Zaleckienė ir Žadeikaitė (2008)	Verslumo ugdymas – tai procesas, kurį ypač palanku įgyvendinti dėstant ekonomikos pagrindus.
Europos Komisijos komunikatas „ES jaunimo strategija“ (2009)	Verslumo ugdymas turėtų būti vertinamas kaip priemonė, padedanti stiprinti verslininkystę, ekonomiką, kurti darbo vietas, gerinti verslumo įgūdžius, skatinti pilietinį aktyvumą, savarankiškumą ir savigarbą.
Palčiauskienė ir Virketytė (2009)	Verslumo ugdymas – viena svarbiausių prielaidų šalies ūkiui plėtoti ir gyventojų gerovei kelti.
Zakarevičius ir Župerka (2011)	Verslumo ugdymas – tai verslumo gebėjimų, skatinančių kurti nuosavą verslą, vystymas. Šie gebėjimai vystomi didinant verslumo suvokimą ir motyvaciją, plėtojant mokymą apie nuosavo verslo kūrimą ir identifikuojant verslo kūrimo galimybes ir prielaidas.
Župerka (2011)	Verslumo ugdymas apima žinių teikimą, įgūdžių lavinimą, nuostatų ir asmeninių savybių formavimą, atitinkančias asmens amžių ir suvokimo lygį. Ugdymu asmuo supažindinamas su idėjomis, suteikiamomis teorinėmis ir praktinėmis žiniomis. Šia veikla siekiama, jog asmuo gebėtų planuoti savo karjerą, sėkmingai plėtotų savo verslą.
Dudaitė (2012)	Verslumo ugdymas yra siejamas su ekonominiu raštingumu, verslumo ugdymas taip pat apima žmogaus asmeninį ir dalykinį potencialą, laiduojantį aktyvią veiklą besikeičiančioje aplinkoje.
Jegalaitė ir Vijeikis (2012)	Verslumo ugdymas tai vientisa sistema, kurią sudaro trys viena su kita susijusios dedamosios dalys: verslo sistema, ugdymo sistema ir švietimo sistemos subjektai.
Barynienė ir kt. (2014)	Verslumo ugdymas – tai asmens mokymasis ir tobulėjimas, asmenybės susiformavimas ir būsima karjera, siekiant ateityje sėkmingai imtis verslo arba įsidarbinti konkurencinėje darbo rinkoje.

Akademinio jaunimo verslumo ugdymo metodai (sudaryta autorės)

	Mokymasi per patirti	Mokymasis vienam iškito/mokymasis	Mokymasis	Modeliavimas kompiuteriu	Mokymasis iš kitų žmonių reakcijos	Mokymasis neformalioje aplinkoje	Mokymasis siekiant numatyto tikslo	Knygų skaitymas	Mokymasis iš padarytų klaidų	Mokymasis sprendžiant problemas	Tradicioniai mokymo metodai	Verslo įmonės imitavimas	Mokomieji vizitai	Konsultavimas (mentorystė)	Verslo kūrimas	Verslo žaidimai ir konkursai	Praktiniai mokymai	Verslo plano kūrimas	Atvejo analizė/mokymasis per įmonę	Projektų metodas	Paskaitos
Hills (1988)																					
Klatt (1988)																					
Vesper ir McMullen (1988)																					
Preshing (1991)																					
Stumpf ir kt. (1991)																					
Gibb (1993)																					
Gartner ir Vesper (1994)																					
Solomon ir kt. (1994)																					
Brawer (1997)																					
Gorman ir kt. (1997)																					
Truell ir kt. (1998)																					
Gibb (1999)																					
Rae ir Craswell (2000)																					
E. Bagdonas (2002)																					
Timmons ir Spinnelli (2003)																					

Akademinio jaunimo verslumo ugdymo galimybių instrumentarijus

Kriterijai	Teiginiai
<i>I diagnostinis blokas: akademinio jaunimo verslumo nuostatos</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • Požiūris į verslumą; • Verslo nauda/vertė; • Verslaus žmogaus savybės. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ar jūs šiuo metu dirbate? 2. Ar jaučiate poreikį imtis nuosavo verslo? 3. Ar ketinate kurti nuosavą verslą? 4. Kaip manote, ar verta užsiimti verslu? 5. Kodėl jūs neketinate imtis verslo? <ol style="list-style-type: none"> 1. Nauda bendruomenei ir visuomenei. 2. Galimybė sukurti darbo vietą sau ir kitiems. 3. Jūsų/jūsų šeimos patiriama ekonominė nauda. 4. Socialinės garantijos. 5. Būdas savirealizacijai ir saviraiškai. 6. Galimybė būti pripažintam ir įvertintam. 7. Galimybė būti nepriklausomu. 8. Galimybė užsiimti mėgstama veikla. <p>Kūrybiškumas, lankstumas, rizikos prisiėmimas, vidinė kontrolė, neapibrėžtumo toleravimas, galimybių pastebėjimas, teigiamas mąstymas, iniciatyvumas, atkaklumas, įsipareigojimas, planavimas, pasitikėjimas savimi, pripažinimo siekis, savarankiškumas, galios troškimas, socialinė orientacija, išvermingumas, atvirumas naujovėms, streso valdymas, kruopštumas, ryžtingumas, sąžiningumas, atsakingumas, lojalumas, savikontrolė, pasiekimų įvertinimas, savęs valdymas, asmeninių tikslų siekimas, aktyvumas, darbštumas, taupumas, veiklumas, polinkis naujovėms, imlumas informacijai, savimotyvacija, intuicija, avantiūrizmas, azartiškumas, lankstumas ir inovatyvumas.</p>
<i>II diagnostinis blokas: akademinio jaunimo verslumo kompetencijos raiška</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • Vadybinė kompetencija; • Asmeninė kompetencija; 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jūs gebate efektyviai planuoti savo laiką ir darbus. 2. Jūs gebate vadovauti komandai. 3. Jūsų galvoje nuolatos „gimsta“ novatoriškos idėjos. 4. Jūs greitai priimate sprendimus įvairiose situacijose. 5. Jums patinka rizikuoti. <ol style="list-style-type: none"> 1. Jūs pasitikite savimi. 2. Jūs planuojate savo karjerą. 3. Jūs gebate valdyti stresą. 4. Jūs siekiate asmeninių tikslų. 5. Jūs gebate save pristatyti.

<ul style="list-style-type: none"> • Socialinė kompetencija; • Profesinė kompetencija. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jūs mielai dalyvaujate visuomeniniame gyvenime. 2. Jūs gebate palaikyti gerus santykius (pvz., su kolegomis, dėstytojais, vadovais). 3. Jūs gebate spręsti konfliktus. 4. Jūs toleruojate kitus ir kitokius. 5. Jūs gebate ne tik pateikti konstruktyvią savo nuomonę, bet ir išklaudyti kito nuomonę. <ol style="list-style-type: none"> 1. Jūs turite pakankamai žinių ir gebėjimų imtis nuosavo verslo. 2. Jūs nuolat tobulinate savo žinias ir gebėjimus seminaruose ir/ar kursuose. 3. Jūs gebate mąstyti strategiškai. 4. Jūs „laikote save“ novatoriumi.
III diagnostinis blokas: akademinio jaunimo verslumą skatinančių veiksnių raiška	
<p>1. Išoriniai veiksniai:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Socialiniai veiksniai; • Ekonominiai veiksniai; <p>2. Vidiniai veiksniai:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Asmeninės savybės; • Saviraiška ir savirealizacija; • Finansinė nauda; 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mano šeima turi verslą ir skatina mane į jį įsitraukti. 2. Mano draugai turi verslus ir tai skatina mane imtis verslo. 3. Noras išreikšti save ir tobulėti. <ol style="list-style-type: none"> 1. Mano lūkesčių neatitinkantis samdomo darbuotojo atlyginimas. 2. Didėjantis nedarbo lygis Lietuvoje. 3. Įvairios lengvatinės verslo steigimo sąlygos. <ol style="list-style-type: none"> 1. Veiklumas. 2. Pasitikėjimas savimi. 3. Polinkis ir domėjimasis naujovėmis. 4. Polinkis rizikuoti. 5. Atkaklumas. 6. Ryžtingumas. 7. Loginis mąstymas. 8. Garbės troškimas. 9. Azartiškumas. 10. Avantiūrizmas. <ol style="list-style-type: none"> 1. Siekis realizuoti save. 2. Galimybė įgyvendinti turimas inovatyvios idėjas. 3. Galimybė atskleisti savo potencialą. <ol style="list-style-type: none"> 1. Noras uždirbti daugiau pinigų. 2. Galimybė tapti turtingu. 3. Noras užtikrinti gerą finansinę padėtį sau ir savo šeimai.

<ul style="list-style-type: none"> • Verslo iniciatyvos ir veiklos veiksniai; • Nepasitenkinimas turimu darbu; • Nepriklausomybės siekis; • Pripažinimo siekis. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Palanki mokesčių sistema šalyje. 2. Išlaidų, reikalingų verslo pradžiai sumažinimas ar/ir kompensavimas. 3. Mažesni teisiniai įmonės įregistravimo reikalavimai. <ol style="list-style-type: none"> 1. Netenkinančios pozicijos/pareigos darbe ir karjeros galimybių stoka. 2. Netenkinančios darbo sąlygos. 3. Netenkinanti manęs organizacijos vadovų kuriama politika. <ol style="list-style-type: none"> 1. Nenoras būti samdomu darbuotoju. 2. Siekis nepriklausomai planuoti savo ateitį. 3. Noras savarankiškai ir nepriklausomai priimti strateginius sprendimus. <ol style="list-style-type: none"> 1. Noras būti įvertintu visuomenėje. 2. Noras būti pripažintu verslininku. 3. Noras būti gerbiamu ir vertinamu verslininku.
---	--

IV diagnostinis blokas: akademinio jaunimo verslumo ugdymo metodų raiška

<ul style="list-style-type: none"> • Mokymasis per patirtį; • Atvejo analizė; • Mokymasis bendradarbiaujant; • Mokymasis sprendžiant problemas; 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Universitete dažnai paskaitas skaito verslo atstovai, kurie dalijasi savo patirtimi. 2. Paskaitose didelis dėmesys skiriamas studentų verslumo praktinių įgūdžių tobulinimui. 3. Universitete studentai nuolat dalyvauja įvairiose veiklose, kurios jiems suteikia įvairių patirčių. <ol style="list-style-type: none"> 1. Paskaitose studentai nuolat sprendžia verslo atstovų pateiktas realias organizacijų veiklos problemas. 2. Paskaitų metu studentai mokomi priimti sprendimus realių aplinkybių kontekste. 3. Paskaitų metu studentai turi galimybę atlikti/įsikūnyti į įvairius vaidmenis, kurių pagalba analizuojamos tinkamo/netinkamo elgesio situacijos. <ol style="list-style-type: none"> 1. Paskaitų metu nuolat organizuojamas darbas grupėse. 2. Dirbant grupėse studentai išmoksta pasidalinti/pasikeisti turima informacija, savo asmenine patirtimi. 3. Darbas grupėse skatina studentus aktyviai įsitraukti į mokymosi procesą ir priimti asmeninę atsakomybę. <ol style="list-style-type: none"> 1. Universitete studentai atlieka įvairius mokslinius tyrimus. 2. Paskaitų metu studentai sprendžia įvairias sudėtingas dėstytojų pateiktas problemines situacijas. 3. Didelis dėmesys paskaitų metu skiriamas studentų kritinio mąstymo ugdymui.
---	--

<ul style="list-style-type: none"> • Verslo įmonės imitavimas. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Universitete yra įkurtos imitacinės verslo praktinio mokymo įmonės. 2. Studentų mokymosi procese naudojami imitaciniai mokomieji verslo žaidimai. 3. Paskaitų metu studentai mokosi imituojant realias įmones ir atliekant realius vaidmenis.
<i>V diagnostinis blokas: akademinio jaunimo verslumo ugdymo instrumentai</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • Projektai; • Verslo inkubatoriai; • Neformaliojo verslumo ugdymo programos; • Programa „Erasmus“ jauniesiems verslininkams; • Mentorystės programa. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ar jūs dalyvaujate įvairiuose projektuose? 2. Ar dalyvavimas projektuose ugdo jūsų verslumą? 3. Kokius gebėjimus įgijote dalyvaudami projektuose? <ol style="list-style-type: none"> 1. Ar jūs dalyvaujate verslo inkubatorių veikloje? 2. Ar dalyvavimas verslo inkubatoriuose ugdo jūsų verslumą? 3. Kokius gebėjimus įgijote dalyvaudami verslo inkubatorių veikloje? <ol style="list-style-type: none"> 1. Ar jūs dalyvaujate įvairiose neformaliojo verslumo ugdymo programose? 2. Ar dalyvavimas neformaliojo verslumo ugdymo programose ugdo jūsų verslumą? 3. Kokius gebėjimus įgijote dalyvaudami neformaliojo verslumo ugdymo programose? <ol style="list-style-type: none"> 1. Ar jūs dalyvavote programoje „Erasmus“ jauniesiems verslininkams? 2. Ar dalyvavimas programoje „Erasmus“ jauniesiems verslininkams ugde jūsų verslumą? 3. Kokius gebėjimus įgijote dalyvaudami programoje „Erasmus“ jauniesiems verslininkams? <ol style="list-style-type: none"> 1. Ar jūs dalyvaujate mentorystės programoje? 2. Ar dalyvavimas mentorystės programoje ugdo jūsų verslumą? 3. Kokius gebėjimus įgijote dalyvaudami mentorystės programoje?
<i>VI diagnostinis blokas: demografinės charakteristikos</i>	
Demografiniai duomenys	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jūsų amžius. 2. Jūsų lytis. 3. Šeiminė padėtis. 4. Švietimo institucija. 5. Studijų pakopa. 6. Kursas.

ANKETA

Gerbiamas, studente,

KTU Panevėžio technologijų ir verslo fakulteto studentė atlieka tyrimą magistro baigiamojo darbo tema: „Akademino jaunimo verslumo ugdymo modelis“, kurio tikslas empiriškai ištyrus verslumo kompetencijų, verslumo ugdymo metodų ir instrumentų raišką, identifikuoti akademino jaunimo verslumo ugdymo galimybes.

Jūsų bendradarbiavimas užpildant šią anketą yra labai svarbus!

Anketa yra anoniminė, todėl tikiuosi, kad Jūsų nuoširdūs atsakymai padės gauti objektyvius tyrimo rezultatus.

Dėkoju, kad dalyvaujate apklausoje ir linkiu sėkmės.

Bendra informacija **apie Jus**. Atsakymus žymėkite taip

1. Jūsų amžius (metais):

..... (įrašykite).

2. Jūsų lytis:

- vyras;
 moteris.

3. Jūsų šeimninė padėtis:

- nevedęs/netekėjusi; našlys/našlė;
 išsiskyręs/išsiskyrusi; partneris/partnerė.
 vedęs/ištekėjusi;

4. Aukštoji mokykla, kurioje studijuojate:

- universitetas;
 kolegija.

5. Studijų pakopa:**Pakopa**

- pirma (bakalaurantas, profesinis bakalaurantas);
 antra (magistrantas);
 trečia (doktorantas, rezidentas).

6. Kursas, kuriame studijuojate:

..... (įrašykite).

Ši dalis skirta įvertinti **Jūsų verslumo nuostatas**.

Atsakymą žymėkite taip

7. Ar Jūs šiuo metu dirbate?

- taip, esu samdomas darbuotojas (pildykite anketą toliau);
 taip, turiu savo verslą (pereikite prie 10 klausimo);
 ne, bet dirbau/turėjau verslą anksčiau (pildykite anketą toliau);
 ne, niekada nedirbau (pildykite anketą toliau).

8. Ar jaučiate poreikį imtis nuosavo verslo?

- taip (pildykite anketą toliau);
 abejoju (pildykite anketą toliau);
 ne (pereikite prie 11 klausimo).

9. Ar ketinate kurti nuosavą verslą?

- taip (pildykite anketą toliau);
 abejoju (pildykite anketą toliau);
 ne (pereikite prie 11 klausimo).

10. Kaip manote, ar verta užsiimti verslu?

- taip (pereikite prie 12 klausimo);
 abejoju (pildykite anketą toliau);
 ne (pildykite anketą toliau).

11. Kodėl Jūs neketinate imtis verslo ir manote, kad neverta to imtis? (išranguokite teiginius nuo svarbiausio „1“ iki mažiausiai svarbaus „10“):

- nejaučiu tam nei noro, nei poreikio;
 nenoriu rizikuoti;
 neturiu pakankamai tam žinių;
 neturiu pakankamai tam gebėjimų;
 neturiu verslo idėjos;

- nemanau, kad būčiau geras verslininkas;
 neturiu pakankamai finansų;
 menkos kredito gavimo galimybės;
 nepalanki šalies ekonominė padėtis;
 dideli mokesčiai.

12. Kokia, Jūsų nuomone, yra verslo nauda/vertė? (Įvertinkite kiekvieną teiginį)

Nauda/vertė	Taip	Iš dalies	Ne
Nauda bendruomenei ir visuomenei	☐	☐	☐
Galimybė sukurti darbo vietą sau ir kitiems	☐	☐	☐
Jūsų/Jūsų šeimos patiriama ekonominė nauda	☐	☐	☐
Socialinės garantijos	☐	☐	☐
Būdas savirealizacijai ir saviraiškai	☐	☐	☐
Galimybė būti pripažintam ir įvertintam	☐	☐	☐
Galimybė būti nepriklausomu	☐	☐	☐
Galimybė užsiimti mėgstama veikla	☐	☐	☐

13. Kokios, Jūsų nuomone, yra verslaus žmogaus savybės? (išranguokite savybes nuo svarbiausios „1“ iki mažiausiai svarbios):

Savybės		Savybės	
Kūrybiškumas	☐	Teigiamas mąstymas	☐
Rizikos prisiėmimas	☐	Iniciatyvumas	☐
Asmeninių tikslų siekimas	☐	Atkaklumas	☐
Sąžiningumas	☐	Įsipareigojimas	☐
Azartiškumas	☐	Ištvėringumas	☐
Galimybės pastebėjimas	☐	Pasitikėjimas savimi	☐
Taupumas	☐	Atsakingumas	☐
Savikontrolė	☐	Inovatyvumas	☐
Savarankiškumas	☐	Aktyvumas	☐
Pripažinimo siekis	☐	Ryžtingumas	☐
Intuicija	☐	Savimotyvacija	☐
Kruopštumas	☐	Veiklumas	☐
Darbštumas	☐	Galios troškimas	☐

Ši dalis skirta įvertinti **Jūsų verslumo kompetenciją**. Atsakymą žymėkite taip

14. Pažymėkite savo gebėjimus (įvertinkite kiekvieną teiginį)

Gebėjimai	Taip	Iš dalies	Ne
Jūs gebate efektyviai planuoti savo laiką	☐	☐	☐
Jūs gebate vadovauti komandai	☐	☐	☐
Jūsų galvoje nuolatos „gimsta“ novatoriškos idėjos	☐	☐	☐
Jūs greitai priimate sprendimus	☐	☐	☐
Jums patinka rizika	☐	☐	☐
Jūs pasitikite savimi	☐	☐	☐
Jūs planuojate savo karjerą	☐	☐	☐
Jūs gebate valdyti stresą	☐	☐	☐
Jūs siekiate asmeninių tikslų	☐	☐	☐
Jūs gebate save pristatyti	☐	☐	☐
Jūs mielai dalyvaujate visuomeniniame gyvenime	☐	☐	☐
Jūs gebate palaikyti gerus santykius (pvz.: su kolegomis, dėstytojais vadovais)	☐	☐	☐
Jūs gebate spręsti konfliktus	☐	☐	☐
Jūs toleruojate kitus ir kitokius	☐	☐	☐
Jūs gebate ne tik pateikti konstruktyvią savo nuomonę, bet ir išklausti kito nuomonę	☐	☐	☐
Jūs turite pakankamai žinių ir gebėjimų imtis nuosavo verslo	☐	☐	☐

9 PRIEDO tęsinys

Jūs nuolat tobulinate savo žinias ir gebėjimus seminaruose ir/ar kursuose	☐	☐	☐
Jūs gebate mąstyti strategiškai	☐	☐	☐
Jūs „laikote save“ novatoriumi	☐	☐	☐

Ši dalis skirta įvertinti **verslumą skatinančius veiksmus**. Atsakymą žymėkite taip

15. Kokios asmeninės savybės skatina/galėtų paskatinti Jūsų verslumą/apsisprendimą imtis verslo? (įvertinkite kiekvieną teiginį)

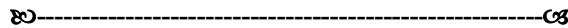
Savybės	Taip	Iš dalies	Ne
Veiklumas	☐	☐	☐
Pasitikėjimas savimi	☐	☐	☐
Polinkis naujovėms	☐	☐	☐
Polinkis rizikuoti	☐	☐	☐
Atkaklumas	☐	☐	☐
Ryžtingumas	☐	☐	☐
Loginis mąstymas	☐	☐	☐
Garbės troškimas	☐	☐	☐
Azartiškumas	☐	☐	☐
Avantiūrizmas	☐	☐	☐

16. Kokie veiksniai skatina/galėtų paskatinti Jūsų verslumą/apsisprendimą imtis verslo? (įvertinkite kiekvieną teiginį)

Veiksniai	Taip	Iš dalies	Ne
Mano šeima turi verslą ir skatina mane į jį įsitraukti	☐	☐	☐
Mano draugai turi verslus ir tai skatina mane imtis verslo	☐	☐	☐
Noras išreikšti save ir tobulėti	☐	☐	☐
Mano lūkesčių neatitinkantis samdomo darbuotojo atlyginimas	☐	☐	☐
Didėjantis nedarbo lygis Lietuvoje	☐	☐	☐
Įvairios lengvatinės verslo steigimo sąlygos	☐	☐	☐
Siekis realizuoti save	☐	☐	☐
Galimybė įgyvendinti turimas inovatyvias idėjas	☐	☐	☐
Galimybė atskleisti savo potencialą	☐	☐	☐
Noras uždirbti daugiau pinigų	☐	☐	☐
Galimybė tapti turtingu	☐	☐	☐
Noras užtikrinti gerą finansinę padėtį sau ir savo šeimai	☐	☐	☐
Palanki mokesčių sistema šalyje	☐	☐	☐

9 PRIEDO tęsinys kitame puslapyje

Išlaidų, reikalingų verslo pradžiai sumažinimas ar/ir kompensavimas	☐	☐	☐
Mažesni teisiniai įmonės įregistravimo reikalavimai	☐	☐	☐
Netenkinančios pozicijos/pareigos darbe ir karjeros galimybių stoka	☐	☐	☐
Netenkinančios darbo sąlygos	☐	☐	☐
Netenkinantis manęs organizacijos vadovų kuriama politika	☐	☐	☐
Nenoras būti samdomu darbuotoju	☐	☐	☐
Siekis nepriklausomai planuoti savo ateitį	☐	☐	☐
Noras savarankiškai priimti strateginius sprendimus	☐	☐	☐
Noras būti įvertintu visuomenėje	☐	☐	☐
Noras būti pripažintu verslininku	☐	☐	☐
Noras būti gerbiamu ir vertinamu verslininku	☐	☐	☐

Ši dalis skirta įvertinti **verslumo ugdymo instrumentus**. Atsakymą žymėkite taip

17. Ar Jūs dalyvaujate įvairiuose projektuose?

- taip (pildykite anketą toliau);
 ne (pereikite prie 20 klausimo).

18. Ar dalyvavimas projektuose ugdo verslumą?

- taip (pildykite anketą toliau);
 ne (pereikite prie 20 klausimo).

19. Kokius gebėjimus įgijote dalyvaudami projektuose? (Įvertinkite kiekvieną teiginį)

Gebėjimai	Taip	Iš dalies	Ne
Efektyviai planuoti savo laiką ir darbus	☐	☐	☐
Vadovauti komandai	☐	☐	☐
Planuoti savo karjerą	☐	☐	☐
Pristatyti save	☐	☐	☐
Spręsti konfliktus	☐	☐	☐
Ne tik pateikti konstruktyvią savo nuomonę, bet ir išklausti kito nuomonę	☐	☐	☐
Realizuoti novatoriškas idėjas	☐	☐	☐
Atpažinti verslo galimybes	☐	☐	☐

20. Ar Jūs dalyvaujate verslo inkubatorių veikloje?

- taip (pildykite anketą toliau);
 ne (pereikite prie 23 klausimo).

9 PRIEDO tęsinys

21. Ar dalyvavimas verslo inkubatoriuose ugdo verslumą?

- taip (pildykite anketą toliau);
 ne (pereikite prie 23 klausimo).

22. Kokius gebėjimus įgijote dalyvaudami verslo inkubatoriuose? (Įvertinkite kiekvieną teiginį)

Gebėjimai	Taip	Iš dalies	Ne
Efektyviai planuoti savo laiką ir darbus	☐	☐	☐
Vadovauti komandai	☐	☐	☐
Planuoti savo karjerą	☐	☐	☐
Pristatyti save	☐	☐	☐
Spręsti konfliktus	☐	☐	☐
Ne tik pateikti konstruktyvią savo nuomonę, bet ir išklausti kito nuomonę	☐	☐	☐
Realizuoti novatoriškas idėjas	☐	☐	☐
Atpažinti verslo galimybes	☐	☐	☐

23. Ar Jūs dalyvaujate neformaliose verslumo ugdymo programose?

- taip (pildykite anketą toliau);
 ne (pereikite prie 26 klausimo).

24. Ar dalyvavimas neformaliojo verslumo ugdymo programose ugdo verslumą?

- taip (pildykite anketą toliau);
 ne (pereikite prie 26 klausimo).

25. Kokius gebėjimus įgijote dalyvaudami neformaliojo verslumo ugdymo programose? (Įvertinkite kiekvieną teiginį)

Gebėjimai	Taip	Iš dalies	Ne
Efektyviai planuoti savo laiką ir darbus	☐	☐	☐
Vadovauti komandai	☐	☐	☐
Planuoti savo karjerą	☐	☐	☐
Pristatyti save	☐	☐	☐
Spręsti konfliktus	☐	☐	☐
Ne tik pateikti konstruktyvią savo nuomonę, bet ir išklausti kito nuomonę	☐	☐	☐
Realizuoti novatoriškas idėjas	☐	☐	☐
Atpažinti verslo galimybes	☐	☐	☐

9 PRIEDO tęsinys kitame puslapyje

26. Ar Jūs dalyvaujate programoje „Erasmus“ jauniems verslininkams?

- taip (pildykite anketą toliau);
 ne (pereikite prie 29 klausimo).

27. Ar dalyvavimas programoje „Erasmus“ jauniems verslininkams ugdo verslumą?

- taip (pildykite anketą toliau);
 ne (pereikite prie 29 klausimo).

28. Kokius gebėjimus įgijote dalyvaudami programoje „Erasmus“ jauniems verslininkams? (Įvertinkite kiekvieną teiginį)

Gebėjimai	Taip	Iš dalies	Ne
Efektyviai planuoti savo laiką ir darbus	☐	☐	☐
Vadovauti komandai	☐	☐	☐
Planuoti savo karjerą	☐	☐	☐
Pristatyti save	☐	☐	☐
Spręsti konfliktus	☐	☐	☐
Ne tik pateikti konstruktyvią savo nuomonę, bet ir išklausti kito nuomonę	☐	☐	☐
Realizuoti novatoriškas idėjas	☐	☐	☐
Atpažinti verslo galimybes	☐	☐	☐

29. Ar Jūs dalyvaujate mentorystės programoje?

- taip (pildykite anketą toliau);
 ne (pereikite prie 32 klausimo).

30. Ar dalyvavimas mentorystės programoje ugdo verslumą?

- taip (pildykite anketą toliau);
 ne (pereikite prie 32 klausimo).

31. Kokius gebėjimus įgijote dalyvaudami mentorystės programoje? (Įvertinkite kiekvieną teiginį)

Gebėjimai	Taip	Iš dalies	Ne
Efektyviai planuoti savo laiką ir darbus	☐	☐	☐
Vadovauti komandai	☐	☐	☐
Planuoti savo karjerą	☐	☐	☐
Pristatyti save	☐	☐	☐
Spręsti konfliktus	☐	☐	☐
Ne tik pateikti konstruktyvią savo nuomonę, bet ir išklausti kito nuomonę	☐	☐	☐
Realizuoti novatoriškas idėjas	☐	☐	☐
Atpažinti verslo galimybes	☐	☐	☐

9 PRIEDO tęsinys

32. Kokie verslumo ugdymo metodai taikomi Jūsų švietimo įstaigoje? (Įvertinkite kiekvieną teiginį)

Metodai	Taip	Iš dalies	Ne
Universitete dažnai paskaitas skaito verslo atstovai, kurie dalijasi savo patirtimi.	☐	☐	☐
Paskaitose didelis dėmesys skiriamas studentų verslumo praktinių įgūdžių tobulinimui.	☐	☐	☐
Universitete studentai nuolat dalyvauja įvairiose veiklose, kurios jiems suteikia įvairių patirčių.	☐	☐	☐
Paskaitose studentai nuolat sprendžia verslo atstovų pateiktas realias organizacijų veiklos problemas.	☐	☐	☐
Paskaitų metu studentai mokomi priimti sprendimus realių aplinkybių kontekste.	☐	☐	☐
Paskaitų metu studentai turi galimybę atlikti/įsikūnyti į įvairius vaidmenis, kurių pagalba analizuojamos tinkamo/netinkamo elgesio situacijos.	☐	☐	☐
Paskaitų metu nuolat organizuojamas darbas grupėse.	☐	☐	☐
Dirbant grupėse studentai išmoksta pasidalinti/pasikeisti turima informacija, savo asmenine patirtimi.	☐	☐	☐
Darbas grupėse skatina studentus aktyviai įsitraukti į mokymosi procesą ir prisiimti asmeninę atsakomybę.	☐	☐	☐
Universitete studentai atlieka įvairius mokslinius tyrimus.	☐	☐	☐
Paskaitų metu studentai sprendžia įvairias sudėtingas dėstytojų pateiktas problemines situacijas.	☐	☐	☐
Didelis dėmesys paskaitų metu skiriamas studentų kritinio mąstymo ugdymui.	☐	☐	☐
Universitete yra įkurtos imitacinės verslo praktinio mokymo įmonės.	☐	☐	☐
Studentų mokymosi procese naudojami imitaciniai mokomieji verslo žaidimai.	☐	☐	☐
Paskaitų metu studentai mokosi imituojant realias įmones ir atliekant realius vaidmenis.	☐	☐	☐

Dėkoju, kad dalyvavote apklausoje!

Verslumo kompetencijos dedamųjų ir ugdymo metodų koreliacija

Correlations																
		VUM321	VUM322	VUM323	VUM324	VUM325	VUM326	VUM327	VUM328	VUM329	VUM3210	VUM3211	VUM3212	VUM3213	VUM3214	VUM3215
G141	Pearson Correlation	,031	,055	-,285**	-,046	,170**	,086*	,064	,090*	,335**	,069	-,044	-,061	-,034	,058	-,047
	Sig. (1-tailed)	,265	,134	,000	,178	,000	,042	,098	,035	,000	,083	,187	,111	,249	,123	,171
	N	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406
G142	Pearson Correlation	-,177**	,017	-,221**	,128**	,075	,039	-,121**	-,148**	-,116**	,054	-,186**	,079	,246**	-,076	-,121**
	Sig. (1-tailed)	,000	,368	,000	,005	,067	,218	,008	,001	,010	,138	,000	,055	,000	,062	,008
	N	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406
G143	Pearson Correlation	,057	,057	-,075	,152**	,271**	-,034	-,044	,016	,119**	,166**	,119**	,357**	-,111*	-,295**	-,146**
	Sig. (1-tailed)	,126	,128	,066	,001	,000	,248	,186	,372	,008	,000	,008	,000	,012	,000	,002
	N	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406
G144	Pearson Correlation	-,229**	-,204**	-,288**	,099*	-,174**	-,194**	-,006	-,031	,197**	-,070	-,120**	-,004	-,060	-,304**	-,393**
	Sig. (1-tailed)	,000	,000	,000	,023	,000	,000	,452	,266	,000	,079	,008	,472	,112	,000	,000
	N	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406
G145	Pearson Correlation	-,032	,074	-,071	-,067	-,050	,018	-,113*	-,144**	,022	-,219**	-,067	-,311**	-,207**	-,221**	-,091*
	Sig. (1-tailed)	,263	,067	,078	,090	,159	,355	,011	,002	,328	,000	,089	,000	,000	,000	,033
	N	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406
G146	Pearson Correlation	-,163**	-,148**	-,188**	-,040	-,201**	,026	-,088*	,131**	,216**	-,093*	-,242**	-,178**	,025	,011	-,020
	Sig. (1-tailed)	,000	,001	,000	,211	,000	,301	,038	,004	,000	,030	,000	,000	,306	,415	,344
	N	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406
G147	Pearson Correlation	,020	,034	-,194**	-,308**	-,122**	,201**	,241**	,015	-,348**	-,148**	,056	,014	-,115*	-,082*	-,104*
	Sig. (1-tailed)	,341	,245	,000	,000	,007	,000	,000	,384	,000	,001	,129	,392	,010	,049	,018
	N	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406
G148	Pearson Correlation	-,103*	-,027	-,057	,017	,077	-,006	-,254**	-,153**	-,077	-,087*	-,174**	,261**	,001	-,328**	-,367**
	Sig. (1-tailed)	,019	,295	,124	,364	,060	,454	,000	,001	,061	,040	,000	,000	,490	,000	,000
	N	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406
G149	Pearson Correlation	-,073	,233**	,233**	,131**	-,053	,273**	-,050	-,317**	-,059	-,038	,073	-,041	,074	-,070	-,039
	Sig. (1-tailed)	,071	,000	,000	,004	,144	,000	,155	,000	,116	,220	,070	,205	,068	,079	,216
	N	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406	406

